

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV HOSPODÁŘSKÝCH A SOCIÁLNÍCH DĚJIN**

Diplomová práce

Petr Lecián

Rolnický akciový cukrovar Němčice nad Hanou (1910 – 1948)

The agrarian share sugar refinery Němčice nad Hanou (1910 – 1948)

Praha 2009

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů,
literatury a dalších odborných zdrojů.

Lenka M.

Mé poděkování patří panu prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc. za jeho neocenitelné rady při vypracování této práce. Rád bych také poděkoval paní Ivaně Hořejší za poskytnutí literatury z knihovny Výzkumného ústavu cukrovarnického a všem ostatním, kteří mi poskytli radu a důležité historické materiály. Nemohu neopomenout svoji mámu, která mě podporovala po dobu mého studia.

OBSAH

Obsah	4
Úvod	5
1. Nejstarší druhy sladidel a nejstarší historie výroby cukru	9
2. Nejstarší cukrovary na Moravě založené do roku 1850	13
3. Rozvoj cukrovarnictví na Moravě do roku 1870	20
4. Vznik a vývoj rolnických cukrovarů	29
5. Zřízení Rolnického akciového cukrovaru v Němčicích nad Hanou	38
5.1 Jan Rozkošný	46
5.2 Stanovy, akcie a akcionáři	51
5.3 Začátky cukrovaru	58
5.4 Ze surovárny ke smíšenému závodu	62
5.5 Období hospodářské krize	70
5.6 Dopady krize na RAC Němčice nad Hanou	75
5.7 Období konce 30. let a doba okupace	79
5.8 Vývoj od roku 1945	83
Závěr	85
Použité prameny a literatura	88
Résumé	91
Přílohy	92

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je problematika vývoje cukrovarnického průmyslu na území severní, střední a části jižní Moravy se zvláštním zaměřením ke zakládání rolnických cukrovarů. Badatelskou činnost jsem především zaměřil na nejmodernější rolnický akciový cukrovarní střední Moravě, založený v Němčicích nad Hanou životopisu jeho zakladatele Jana Rozkošného.

Nebyla to v žádném případě práce snadná, neboť dosavadní literatura zahrnující průmysl na Kojetínsku je velmi skromná. Mám na mysli především knihy rázu vlastivědného a to Fr. Peřinka „Vlastivěda moravská – Kojetický okres“ z roku 1930 a poněkud bližší mému tématu, sborník v řadě Národohospodářská propagace Československa od R. Jaruška „Kojetínsko – národohospodářský přehled z roku 1933. Avšak i v této knize články o průmyslových podnicích Kojetínska jsou povětšinou rázu propagačního a pokud se týkají minulosti, jsou to opravdu jen přehledy, protože kniha si všímá jen závodů pracujících i v letech třicátých to ještě ne všech. Odborné práce v cukrovarnictví však zmiňují tuto tematiku téměř vždy pro území Čech a Morava byla opomíjena nebo připomenuta jen okrajově. To je i případ asi nejpodrobnější práce z 80. let zabývající se cukrovarnictvím, dvojdílné monografie od Fr. Dudka „Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872 a Monopolizace cukrovarnického průmyslu do roku 1938“. Do problematiky kojetínského potravinářského průmyslu mi pomohly vniknout širší práce z dějin potravinářského průmyslu a cukrovarnictví a to V. Vilikovský „Zemědělský průmysl v Československu“, K. Sonntaga „Moravské cukrovarnictví a řepařství“ a zvláště rukopis knihy J. Chylíka „Vývoj moravskoslezského cukrovarnictví do roku 1938“. Z diplomových prací bych zmínil práci J. Rečkové „Cukrovarnický průmysl na střední Moravě“ a L. Hudíkové „Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví“.

Pokud se týče vlastního tématu, byly mi určitou oporou výroční jubilejní knihy německého cukrovaru, první z roku 1924 od tehdejšího ředitele cukrovaru

Ed. Viewegha „Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924“ napsaná k výročí úplného dostavění rafinerie bílého cukru a druhou je práce D. Froňka „90.let cukrovaru v Němčicích nad Hanou“ z roku 1999, která je však z větší části přepisem předchozí knihy, ale podává nám unikátní data o životě zakladatele cukrovaru Jana Rozkošného. Dobré informace jsem našel i v ročnících Neumannova Cukrovarnického kalendáře.

Musel jsem proto maximálně využít pramenů. Především to byl Moravský zemský archiv v Brně (MZA) a zde uložený fond Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou a fond krajského soudu v Olomouci (Obchodního soudu) uložený ve Zemském archívu v Opavě (ZA) – pobočce v Olomouci. Torzovité prameny týkající se stavební činnosti v cukrovaru a informace z kronik obce Němčice Nad Hanou jsem našel ve SOkA Prostějov. Využil jsem ovšem i fondu Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, jenž je uložen ve Zemském archívu v Opavě – pobočce v Olomouci a knihovny Výzkumného ústavu cukrovarnického v Praze. V první části této práce jsem se zaměřil na charakteristiku vývoje moravského cukrovarnického průmyslu a jeho významu ve zkoumané oblasti. Další otázkou bylo srovnání vývoje cukrovarnictví v Čechách a na Moravě co se týká objemu zpracované řepy a vyrobeného cukru a vysvětlit důvody vzniku rolnických cukrovarů jako konkurenci pro dříve založené kapitalistické závody.

Cílem této práce je nastínit historii RAC Němčice nad Hanou od jeho založení do znárodnění roku 1948 a osvětlit širší i místní podmínky vzniku tohoto nejmodernějšího rolnického cukrovaru na střední Moravě, případně zjistit i další faktory jež tu hrály svou roli. Dále ověřit předpoklad, že se jednalo o národnostně ryze český podnik a představitelé správní rady byly významné rolnické elity blízkého okolí. Zjistit co přinesly technologické změny ve výrobě cukru, kterými cukrovar prošel a porovnat je s vybavení okolních závodů.

V úvodní kapitole jsou nastíněny, pro uvedení do tematiky, první pokusy o výrobu cukru z domácích plodin, např. javorové šťávy nebo řepy a důvody které

k této výrobě vedly.

Všeobecné situaci cukrovarnického průmyslu na severní, střední a části jižní Moravy je věnována kapitola druhá, která přibližuje nejstarší podniky založené do roku 1850 a kapitola třetí, která popisuje období největšího rozmachu v zakládání cukrovarů na Moravě do roku 1870. Poslední čtvrtá kapitola úvodní části práce se zabývá vznikem a vývojem rolnických cukrovarů na Moravě.

Podstatnou část práce tvoří kapitola pátá, která se přímo dotýká vývoje rolnického akciového cukrovaru v Němčicích nad Hanou a je členěna do příslušných podkapitol. První podkapitola přináší stručný životopis zakladatele cukrovaru a dlouholetého předsedy správní rady Jana Rozkošného. Ač se jednalo o významnou postavu moravského hospodářského života konce 19. století až do 40. let 20. století nebyla o jeho osobě napsána žádná větší práce. Následující podkapitola osvětluje pomocí znění stanov hlavní rozdíl mezi kapitalistickým a rolnickým podnikem. Třetí podkapitola přibližuje výstavbu závodu, dodavatele strojů a průběh první řepné kampaně zahájené roku 1910.

Podkapitola s názvem „Ze surovárny ke smíšenému závodu“ nás uvedla do nejúspěšnějšího období v historii cukrovaru. Probíhala neustálá modernizace podniku s cílem zvýšit denní kapacitu zpracování řepy a celkovou výrobu cukru. Byly zde uvedeny nejdůležitější technologické změny, zvláště proběhla výstavba rafinerie, která umožnila cukrovaru dodávat na trh vlastní bílý cukr a cukrovar se tak zbavil závislosti na cizích rafineriích a přinesla také podstatné zvýšení zisku z prodeje velmi kvalitního cukru. Po výstavbě rafinerie se také rozšířila struktura vyráběného cukerného zboží.

Následující dvě podkapitoly sledují dobu hospodářské krize a její vliv na výrobu cukrovaru. Zde se ukázalo jak důležitá byla dřívější modernizace cukrovaru, který tak měl v období krachu cukrovarnictví a klesajícího cukerného vývozu jen po dvě kampaňová období ztrátu, jinak pokaždé vytvořil zisk.

V poslední podkapitole jsem se zajímal dobou konce 30. let a následnou okupací. Po ukončení krize nastalo krátké období zvýšené prosperity cukrovaru,

které bohužel netrvalo dlouho. Okupace a pozdější vznik protektorátu přinesl cukrovaru další těžkou zkoušku. Nakonec stručně shrnuji době poválečnou až do roku 1948 kdy byl cukrovar znárodněn a přestává tedy být rolnickým akciovým podnikem.

Závěr je věnován shrnutí a zhodnocení dosavadního bádání o historii závodu. Při zpracování historie cukrovaru v Němčicích nad Hanou jsem byl stále přesvědčen, že práce na dějinách závodů má i v současné fázi vývoje naší společnosti své důležité poslání. Věřím, že dějiny závodů přispívají k hlubšímu poznání hospodářského a sociálního vývoje místa a regionu.

1. Kapitola

Nejstarší druhy sladidel a nejstarší historie výroby cukru

Používání sladidel je staré jako lidstvo samo. Svědčí o tom kresby pravěkého člověka u Valencie ve Španělsku, které znázorňují nejen lov zvěře, nýbrž i sbírání medu divokých včel.¹

Je známo, že i naše vlast oplývala mlékem a strdím² již v dávných dobách, kdy staří Čechové používali med jednak ke slazení, jednak k výrobě medoviny, kdysi velmi oblíbeného nápoje. Zachované zprávy již z dob Velkomoravské říše svědčí o hojném sběru našimi předky.³

Sběr medu u divokého včelstva nestačil stále rostoucí spotřebě, a proto lidé začali chovat včely i uměle a hledali i jiné přirozené zdroje cukru. Souhrnně je uvádí Jan Svatopluk Presl ve své Technologii z roku 1837.⁴ Zmiňuje se zde o několika druzích javoru, z jehož mízy se vyráběl cukr velmi jednoduchým způsobem a to třeba hned v místě sběru zahušťováním v kotlích nad přímým ohněm. Tato primitivní metoda výroby se časem zdokonalovala, až vznikly výrobní javorového cukru v Čechách, Moravě i ve Slezsku, jak je popisuje Václav Vilikovský⁵ i další autoři. Například Vojtěch Janoušek se zmiňuje o získávání cukru z javoru na panství plumlovském v letech 1811 až 1814,⁶ d'Elvert píše o pokusech s výrobou cukru z javorové mízy ve Velké Bystřici u Olomouce.⁷

¹ „Z konce paleolitu zachovala se u Valencie ve Španělsku kresba lidové postavy, lezoucí s košem ke skalní štěrbině, z níž vylétají včely. Zdá se, že i med divokých včel býval potravou paleolitických lovců.“ Augusta Josef : Z pradějin člověka, Praha, 1954, str. 196.

² S t r d í, je tekutý med bez voštin.

³ Mičeta, R.: Správy o včelách a mede z čias Velkomoravskej ríše, str. 27. (Z knihy: Z dějin včelařstva na Slovensku, Prameny k dějinám Velkej Moravy, Bratislava, 1964.)

⁴ Popis surovin, ze kterých se tehdy vyráběl cukr: „Některé kmeny stromů, lodyhy rostlin, kořeny a owoce zawjragi sstáwu, z užto wařené a čištěné dobývá se cukr. Wůbec je známo, že mnoho cukru nynj se potřebuge. Neyhlavněgsi rostlina, sstáwu cukernatou déwagici, gest cukrowá třtina, genž w Indii východnj, Brasilii, na ostrowech antilských, na Domingu, Quadalupu, s Kristofu, Barbadosu, Madeře, Cypru, Maltě, Sicilii a w ginych kraginách horkých a spolu vlhkých roste. U nás nemůžeme tuto třtinu sázeti, mámět náhradu gine rostliny, z nichž můžeme cukr dobýwat: takow gsau gavor obecný, cukrowý, wvlnatoplodný, klen, břjza bjlá, černé kwaka čili swikla a gine řepy. Též i ze sladkých hroznů, winných, pssenice, zemčat a ginych plodů moučnatých, anobž i z hadrů, papjru, drtin a d., wesměs ze wsswech dřevnatých částek rostlinných může se dělati.“ Jan Svatopluk Presl: Technologie III.díl z roku 1837, s. 244, § 1122.

⁵ Vilikovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu v Československu, Praha 1936, s. 335-339.

⁶ Pokusy o získání cukru z javorů řídil plumlovský lesmistr Oldřich Steinbach. Javorů bylo ročně naříznuto 723 -3.320. V cukrové rafinerii v zámku zkoušeli výrobu cukru i z březové šťavy, ale pokus zklamal, sirup byl prý černý a trpký. Janoušek V. : Vlastivěda moravská, okres Plumlov, s. 1 - 38.

⁷ D'Elvert: „Schriften“, III. Bd., 1852, s. 41.

Podobně se o tom zmiňuje i E. Proskowetz v článku Šedesát let v průmyslu cukerním na Moravě, uveřejněném v Cukrovarnických listech 1910-11.⁸ Zájem o javorový cukr se projevil i v blízkém okolí Olomouce, když rada města dala vysadit na hrázích rybníku u Holice v roce 1811 1100 stromů javoru a o rok později dalších 1200 kusů javoru.⁹

Pokus o výrobu cukru z javorové mízy byl rovněž proveden na velkostatku Německá Húzová (náležel městu Olomouci) kde bylo napočítáno 8686 javorových stromů. Po získání licence byl učiněn pokus v mutkovském lese, v němž bylo navrtáno 936 javorů (od konce února do začátku dubna 1813), při čemž bylo získáno 140 centů suroviny, z toho 102 centy lepší, 25 centů prostřední suroviny mimo 13 centů pozadku. Celkem pak 78,4 centů surového cukru. Pokus skončil nezdarem a městská rada prodělala 70 zlatých. Zkaženo bylo 936 krásných stromů. Proto byla dvorským dekretem z roku 1813 tato výroba cukru Olomouci zakázána.¹⁰

Všechny tyto pokusy s výrobou javorového cukru byly vyvolány nedostatkem cukru. Začátkem 19. století dosáhl největší spotřeby cukr třtinový. Tento byl k nám dovážen z Východní Indie a byl zlepšován rafinací. Tomuto dovozu učinil přítrž Napoleon Bonaparte, jenž dekretem z roku 1806 zavedl tzv. „kontinentální soustavu“, takže dovoz třtinového cukru Brity do Evropy byl velmi omezen.

Cukr vyráběný z řepy byl znám v Evropě již mnohem dříve, jeho výroba však nebyla příliš rozšířena, neboť dovážený cukr třtinový byl mnohem levnější. Jakmile byl jeho dovoz Napoleonem znemožněn, přibývalo pokusů na zdokonalování výroby cukru z řepy, hlavně pak ve Francii a v Německu. V roce 1812 vydal pak Napoleon druhý dekret, jímž byla vyhlášena státní podpora pro výstavbu řepných cukrovarů hlavně osvobozením od daní. Odborníci byli získáváni z řad studujících chemie a farmacie, kterým byla nabídnuta nadace, pokud se chtěli věnovat cukrovarnictví.¹¹ V Německu nedosáhla výroba cukru takového stupně jako ve Francii, takže po zrušení Napoleonovy kontinentální blokády roku 1814 část cukrovarů zanikla.¹²

⁸ „Kníže Lichtenstein v Lednici, v místech dnešního parku založil javorové plantáže, kde bylo vysazeno na 30.000 javorů, pokusy byly prováděny i na dalších jeho panstvích. Proskowetz, E., L.C. XXIX., 1910/11, s. 281.

⁹ Vilikovský, V.: c.d. s. 337. Údaje jsou čerpány z Vincence Praška v „Selském archivu“, r.1904.

¹⁰ Tamtéž, s. 337.

¹¹ Diviš, J.V.: Cukrovarnictví, vyd. 1889, s. 34.

¹² Tamtéž, s. 35.

Rovněž v Čechách byl vzbuzen zájem o výrobu cukru. Již v roce 1811 odešel profesor Schmidt do Francie k Achardovi, který prakticky uskutečňoval dosavadní teoretické výzkumy. Schmidt si veškeré jeho poznatky osvojil a získal tak patřičné vědomosti k výrobě cukru. Proto po svém návratu zařídil v laboratoriu Karolina přístroj k výrobě cukru a zde seznamoval zájemce s principem vaření cukru.

V roce 1812 zakoupil Antonín Richter bývalý klášter cisterciácký ve Zbraslavi u Prahy a téhož roku získal výhradní zemskou výsadu na zpracování cizozemského cukru. Zřídil tedy jen rafinerii na zpracování surového cukru třtinového.¹³ Dle téhož pramene byla na Zbraslavi už v roce 1787 rafinerie cukru, kterou řídil De Sauvaigue. Výroba byla pak zastavena v roce 1803.¹⁴ Teprve později se ujal zpustlého zbraslavského závodu Antonín Richter, ale poměry po zrušení kontinentální soustavy se tak zhoršily, že ztratil skoro veškeré své jmění. Značných úspěchů dosáhl opět po roce 1834 v budování řepných cukrovarů, jichž v této době značně přibývalo.¹⁵

Celou historii vývoje cukrovarnického průmyslu v Čechách popisuje dosti podrobně ve své práci Cukrovarnictví (vydané r. 1889) Jan Vincenc Diviš, ředitel cukrovaru v Přelouči. Vysoce hodnotí úsilí a obětavost Jana Richtera slovy: „...byl to jeden z nejobětavějších a nejušlechtlejších a nejinteligentnějších pionýrů českého cukrovarnictví.“¹⁶

První cukrovar na Moravě a v celém Rakousku vůbec byl zřízen na dačickém velkostatku u dvora v Kostelním Vydří v roce 1829.¹⁷ Pro pěstování cukrové řepy neměl však příznivé povětrnostní podmínky, proto neměl dlouhého trvání a byl již v roce 1831 zastaven. Zpracoval denně 10 centů řepy, z níž bylo vyrobeno 4 % surového cukru, za celou první kampaň pak jen 200 centů cukru.

Ve výrobě cukru bylo však pokračováno a to rafinováním třtinového cukru, dováženého z Východní Indie, a částečně i rafinací cukru domácího. Od roku 1844 byl zde rafinován jako cukr řepný. Podnik byl trvale zastaven v roce 1852. Rafinací cukru v menším rozsahu se zabývalo i více drobných rafinerií, např. i ve Šternberku, jak uvádí Řehoř Volný.¹⁸

¹³ Tamtéž, s. 35.

¹⁴ Tamtéž, s. 35-36.

¹⁵ Tamtéž, s. 37.

¹⁶ Diviš, J.V.: Cukrovarnictví, Praha, 1889, s. 35.

¹⁷ Vilíkovský, V.: c.d., s. 353 - 356.

¹⁸ Stadt Stenberg, kde je napsáno 1 Zuckerraffinerie. Volný, Ř.: Die Markgrafschaft Mahren, B.d. 5., Olmützer Kreis, 1839, s. 743.

Dačický cukrovar ležel v nejzápadnější části Moravy, daleko vzdálen od řepné výrobní moravské oblasti (mapka, příloha číslo 2). Postupně následovaly další cukrovary, z nichž se budu věnovat jen cukrovarům moravským a slezským. O českých cukrovarech píše profesor Vysoké školy zemědělské v Praze Václav Vilikovský ve svém obsáhlém díle „Dějiny zemědělského průmyslu v Československu“. Dále se tomuto tématu věnuje již zmíněný Jan Vincenc Diviš v práci Cukrovarnictví.¹⁹

Je třeba podotknout, že rakouská vláda (patrně po vzoru francouzském) se snažila podporovat výrobu cukru z řepy. Rozhodnutím ze dne 14. ledna 1831 byli výrobci cukru z řepy na deset let osvobozeni od daní z tohoto podnikání.²⁰ I když se jednalo o účinnou podporu, nebyly bezprostředně po tomto rozhodnutí zakládány další cukrovary. Druhý cukrovar, založený v Horní Suché u Ostravy hrabětem Larischem-Monnicchem roku 1834, byl dán do provozu až v roce 1837. V témže roce vzniklo současně pět cukrovarů (tabulka čís. 1). O těchto podnicích a ještě o dalších cukrovarech bude pojednáno ve druhé kapitole.

¹⁹ Diviš, J.V.: Cukrovarnictví, s. 36 – 41.

²⁰ d' Elvert: Die Zuckerfabrikation in Mahren und osterr. Schlasios. Schriften, III., 1859, s. 43.

2. Kapitola

Nejstarší cukrovary na Moravě do roku 1850

Příložená tabulka č.1 uvádí celkem 25 cukrovarů na území Moravy a Slezska, jak postupně vznikaly, s uvedením dat i jejich zakladatelů, respektive prvních majitelů.²¹

V tomto období nelze hovořit o velkých továrnách či velkých závodech na výrobu cukru, spíše to byly jen větší dílny na zpracování řepy s lidskou a dobytčí hnací silou, teprve později parní, kombinovanou ze všech tří druhů pohonu. Jejich denní i celková produkce byla velmi nízká, zásoby sklizené řepy byly ukládány v blízkosti cukrovarů do krechtů, zvaných též „prizmy“. Aby byly chráněny před mrazem, byly pokládány na vrstvu slámy, na níž byla nahozena hlína. Pro dýchání řepy byly krechty opatřeny ventilací. Kampaně trvaly až do jarních měsíců. Zprvu se řepa prala i strouhala ručně, později mechanicky na kotoučových struhadlech. Získaná kaše se balila do plachetek a lisovala ve šťávu, jež se ohřívala na 60 stupňů celsia a čistila vhodným přídatkem hašeného vápna. Pak se přidávala kyselina sírová do neutrality, načež se zahustila na 27 Bé (jednotka udávající koncentraci vápenného mléka při čerání difuzní šťávy), filtrovala a dále zahušťovala na plochých pánvích (zprvu na přímém ohni, později již parou). Dostatečně zahuštěná napouštěla se za stálého míchání v chladiči do forem, kde krystalizovala, a zbylý syrob se vypouštěl spodkem formy. Dokonalejší filtrace i odbarvení dosáhlo se filtrací spodiem, tj. vypáleným kostním uhlím. Výše popsaná výroba cukru se ovšem stále zdokonalovala.²²

V následující části budou uvedeny cukrovary podle pořadí jejich vzniku. Je zajímavé, že mezi uvedenými prvními deseti cukrovary (do roku 1839), je jen polovina v nynějších řepných oblastech, z toho jen dva pracovaly ještě v posledních dvaceti letech minulého století (Židlochovice, zánik 1991, Čelechovice, 1981). Přihlédneme-li ke všem 25 cukrovarům vzniklých do roku 1850, zůstaly v provozu koncem 20. století jen tři (Čelechovice, 1981, Židlochovice, 1991, Sokolnice, 1991).

²¹ Zaznamenává je Christian d'Elvert ve své podrobné práci. d'Elvert: Schriften, 19. Bd. 1870, s. 605-606.

²² Vilikovský, V. : c.d., s. 353 - 354.

Některé cukrovary zanikly již krátce po svém založení, a to buď pro nevhodnou půdu pro pěstování řepy, nebo pro nedostatek odborných znalostí. V mnohých případech rozhodly finanční obtíže. Jiné cukrovary pak pracovaly dlouhou řadu let a byly zrušeny až v nedávné době. Byly to vesměs malé cukrovary na malé denní zpracování řepy. Byly stavěny majiteli velkostatků, kteří si činili velké naděje na vysoké zisky. Velmi často se však přesvědčili o nevhodnosti svých pozemků pro pěstování cukrové řepy nejen co do bonity, nýbrž též i jejich polohy. Platí to již o cukrovarech v Horní Suché u Ostravy a Vsetíně na Valašsku oba založeny roku 1837, velmi brzy zanikly. Napajedla, založil hrabě Jiří Stockau roku 1837, jsou prvním ze starých cukrovarů, který však pracoval ještě v minulém století a zanikl 1931. Zachoval se popis práce z doby jeho vzniku. Poměry byly velmi primitivní. Byl poháněn žentourem, taženým osmi voly. V r. 1837/38 odpařovala se šťáva na přímém ohni. Topilo se dřevem. Bylo zpracováno denně 70 centů řepy a získáno 3,5 % cukru.²³ Jeho majitelem byl hrabě Stockau, jenž založil v roce 1841 též cukrovar v Rymicích, který ukončil činnost v r. 1867. Další dva cukrovary (Tišnov a Martinice u Klobouk) byly rovněž na jižní Moravě a přetrvaly více než 70 let od svého založení. Martinice založeny roku 1837 velkostatkářem Ignácem Neuwallem zanikly již roku 1874. Stejně starý cukrovar Předklášteří u Tišnova pracoval až do roku 1919. Cukrovar v Rájci u Blanska, založený roku 1838 starohrabětem Hugo Salmem-Reiferscheidtem, byl svého času největším cukrovarem nejen v celé monarchii, ale dokonce v celé Evropě.²⁴ Jeho popis je uveden v díle Die Grossindustrie Oesterreichs, (Bd. V). Tento primát Rajce převzal zase jiný cukrovar, opět jihomoravský, tentokrát v Židlochovicích. Jeho majitelé, rodina Robertů, pozvedla závod na takovou výši, že se stal vzorem cukrovarů v celém Rakousku. Nejen, že zde byly využity všechny pokrokové metody a vynálezy francouzské, německé a belgické, týkající se cukrovarnického oboru, nýbrž Julius Robert sám uskutečnil takové zdokonalení výroby cukru, že jeho difuze se rozšířila po celé Evropě.²⁵ Pro získání cukru z řepy byla v židlochovickém cukrovaru prováděna nejdříve studená macerace

²³ O cukrovaru Napajedla píše ing. Pokorný, F.: Chemické technologie, sv. II., sešit 2 a 3, Tovární výroba cukru řepového, Praha 1940, s. 745.

²⁴ Diviš, J. V.: Cukrovarnictví, s. 36.

²⁵ Die Grossindustrie Oesterreichs, Bd. V, s. 156.

Schutzenbachova, potom lisování kaše, získané strouháním oprané řepy a nakonec byl tu vynalezen a zdokonalen nejlepší způsob těžení šťávy - difuze.²⁶ Julius Robert zdokonalil též odpařování cukerné slávy před jejím svařováním na zrno v Robertově stojatém trojčlenu.

Cukrovar v Židlochovicích r. 1842 vyhořel, byl však postaven znovu s lepším vybavením. V něm se pak uskutečnily zmíněné vynálezy, takže mohl zpracovat až 560 centů cukrové řepy denně.²⁷ Za zmínku stojí skutečnost, že rodina židlochovických Robertů uplatňovala svůj hospodářský vliv v okolí na podporu německy mluvícího obyvatelstva.

Další dva cukrovary (Veverská Bitýška a Fulnek) byly postaveny v roce 1839, avšak brzy zanikly z týchž důvodů, jež jsou uvedeny u prvních dvou zde popsaných cukrovarů. Další dva cukrovary (Veverská Bitýška a Fulnek) byly postaveny v roce 1839, avšak brzy zanikly z týchž důvodů, jež jsou uvedeny u prvních dvou zde popsaných cukrovarů.²⁸

Cukrovar ve Fulneku byl vlastně třetím cukrovarem v naší oblasti (bývalém Severomoravském kraji) po Horní Suché a Vsetínu. Měl jen krátké trvání (do roku 1858) stejně jako první cukrovar na Hané, Hluchov, postavený r. 1839 rytířem z Weisenburgu. Tento pak zanikl roku 1844 pro naprostý nedostatek vody. Neležel na žádném potoce a voda byla k němu přiváděna dřevěným potrubím. Jeho konec rozhodně uspíšil nově postavený cukrovar v nedalekých Čelechovicích na Hané, založen r. 1839 Filipem Ludvíkem, hrabětem de Saint Genius.²⁹ Ten brzy pochopil, že pro zakoupený velkostatek s nově zřízeným cukrovarem nemůže

²⁶ Nejstarší práci o Robertově difuzi napsal Josef Adler: *Das Saftgewinnung-Verfahren (Diffusion) des Herrn Julius Robert in Gross-Seelowitz (Židlochovice), Mahren., vyd. r. 1868; Josef Adler v jiné práci: Verzeichnis derjenigen Zuckerfabriken, in welchen das Julius Robert'sche Saftgewinnung-Verfahren (Diffusion) seit dem Jahre 1865 eingerichtet wurde. Wien 1873. Celkem 50 stran. SOKA Olomouc, fond OŽK, karton 81.*

V letech 1865-1872 zařízeno bylo v Rakousku celkem 129 cukrovarů Robertovou difuzí (z toho v Čechách 97, na Moravě 21). Kroměříž 1869, Vrbátky 1870, Holice, Litovel, Šlapanice, Podivín 1871, Slavkov 1872, vesměs rolnické. Dále nerolnické: Židlochovice 1865, Brno, Lipník (nový), Hejčín (nový), Přerov vesměs roku 1867, Chropyně (nový), Uherské Hradiště nový, Vyškov (nový), vesměs roku 1868, Pohořelice (nový), Bedihošť, Hulín, Přerov (druhý cukrovar), Uher. Ostroh, vesměs roku 1872. V Německu bylo do roku 1872 postaveno 64 difuzí, v Holandsku 2, ve Švédsku 4, v Rusku a Polsku 42, v Dánsku 1, ve Vých. Indii celkem 243 difuzí.) d'Elvert : *Schriften*, 19. Bd., 1870, s. 606.

²⁷ Diviš, J.V.: *Cukrovarnictví*, s. 36.

²⁸ Dudek, Fr. *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích*, Praha, 1979. s. 176, datuje založení cukrovaru ve Veverské Bytíšce již v roce 1838.

²⁹ Dudek, Fr.: *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích*, Praha, 1979, s.176, datuje založení vznik do roku 1840.

pěstovat tolik cukrovky, aby byl provoz cukrovaru rentabilní. Snažil se proto získat pro pěstování nové plodiny těž rolníky v blízkém okolí tím, že vypisoval odměny za nejlepší výnosy cukrovky po měřici. Aby se nepěstovala řepa na úkor obilí, bylo stanoveno, že rolník nesmí osít řepou více než dvě vídeňské měřice (2 x 0,19 = 0,38 ha). Ve dvanácti obcích v okolí cukrovaru bylo 248 rolníky oseto v první kampani jen 364 vídeňských měřic místo předpokládaných 494 měřic. První cenu, 4 zlaté dukáty, získal František Havránek z Čelechovic, který sklídl 200 vídeňských centů (vídeňský cent = 56kg, tj. 112 metrických centů) po míře (0,1920 ha). Další byl Tomáš Nedoma z Olšan s 90 q po míře a Marie Rozholdová z Bystročic s 80 q po míře. Odměnou bylo oběma vyplaceno po dvou dukátech. Čtvrtou cenu, 1 dukát, získal Josef Moučka z Hablova, který sklídl 85 q řepy na jednu měřici. Jsou to výsledky velmi dobré, svědčící o velmi dobrých podmínkách pro pěstování cukrové řepy v tomto kraji.

O budování, práci i zařízení nového cukrovaru v Čelechovicích na Hané napsal profesor Albín Heinrich do německého časopisu „Moravia“ důkladný a podrobný popis: „Základní kámen byl položen roku 1839. Závod bude počítán k nejvelkolepějším v rakouském státě. Je zařízen na roční zpracování 180 až 200 tisíc vídeňských centů řepy. Už koncem února roku 1840 pokročila stavby a zařízení tak, že v následujícím měsíci byly zahájeny pokusy a pak zpracování řepy.“³⁰ Řepa byla uložena blízko závodu do krechtů. Ještě v polovině dubna dávala 4,5 % cukru. K pohonu strojního zařízení sloužil parní stroj o síle 10 HP. Vyluhování se dělo macerací (máčením strouhané řepy), čeření vápnem, zahušťování vzduchoprázdnou, čištění a odbarvování cukerní šťávy spodiem. Dodnes se v Čelechovicích nazývá jedna budova „kostivárna“. Cena řepy byla 16 krejcarů za 1 vídeňský cent, řepné semeno bílé (slezské řepy) dával cukrovar pěstitelům zdarma.³¹

Čelechovickému cukrovaru bylo zde věnováno více pozornosti jednak proto, že je to nejstarší cukrovar z našeho okolí, který fungoval do r. 1981 (tj. 141 roků), jednak proto, že je znám podrobný popis jeho založení a zařízení.

³⁰ Časopis Moravia, č. 47, roč. III., 1840, s. 186-190, Cukrovar Čelechovice, A. Heindrich

³¹ Vilikovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu, Praha 1936, s. 358.

I další cukrovar zůstal v provozu velmi dlouho, ač byl založen již v roce 1841. Je v Sokolnicích u Brna, příliš vzdálených od naší oblasti, proto se o něm blíže nerozepisují.³² V pořadí následují Rymice, obec mezi Hulínem a Holešovem, kde byl cukrovar zřízen hrabětem ze Stockau v roce 1841.³³ František Sobek, životopisec Františka Skopalíka, udává datum vzniku tohoto cukrovaru na rok 1838, takže jsem ho zařadil zde.³⁴ Karel Kořistka ve své práci „Die Markgrafschaft Mahren“ umísťuje tento cukrovar do Řimic u Litovle, což je mylné. Byl to jen malý cukrovar, který zpracovával denně toliko čtyři povozy cukrovky a byl poháněn žentourem.³⁵

Cukrovar v Prostějově, založený roku 1844 Bernhardem Backem, který v tomto roce získal oprávnění k výrobě cukru a sirupu z buráku. Tento Backův cukrovar byl postaven v roce 1844 na náměstí (nyní) Svatopluka Čecha. Zpracoval 29 500 vídeňských centů řepy (1 vídeňský cent = 56 kg). Na konci Kostelecké ulici v Prostějově býval v letech 1852 až 1855 též cukrovar. Založili jej Jakub Vojáček, Alois Haška a Josef Klega.³⁶ Blízký a technicky dobře vybavený cukrovar v Čelechovicích učinil však těmto pokusům konec.

Další dva cukrovary, v Kyjově, založený roku 1846 Karlem Schosslerem, v Šebetově u Boskovic z téhož roku byly opět daleko od naší zájmové oblasti. Patří sem však cukrovar v Příboře založený v roce 1846 měšťanem Vavřincem Czernotzkym. V následujícím roce postavil Jan Putterlik v Brně další cukrovar, jehož stavba stála 200 000 zlatých.

V roce 1847 vznikl pak v Olomouci první cukrovar, první nejen na půdě olomoucké, nýbrž na zdejším okrese vůbec. Jeho majitelem byl František Ruprecht.³⁷ Cukrovar byl postaven na předměstí Nové ulice u Olomouce. V Jihomoravském kraji byl rovněž v roce 1847 postaven cukrovar, a to v Ostrovačicích u Brna. Jeho majitelem byl Jan Kier, pošt mistr.

Dalším cukrovarem byl v témže roce vzniklý závod v Moravské Ostravě, v dřívějším Severomoravském kraji teprve šestý, z celkového počtu jedenadvaceti

³² Cukrovar byl uzavřen roku 1991.

³³ Přikláním se spíše k datu založení roku 1841, které je uváděno ve většině literatury.

³⁴ Sobek, Fr.: Frant. Skopalík, jeho život a dílo, 1946, s. 23.

³⁵ Kořistka, K.: Die Markgrafschaft Mahren, 1860, s. 424.

³⁶ Janoušek, V.: Vlastivěda moravská, Okres Prostějov, s. 116.

³⁷ d' Elvert: Schriften der historisch-statistischen Sektion, III. Heft, Brünn, 1852, s. 48.

výše uvedených cukrovarů. Ani jeden z nich však nepřečkal delší dobu od svého založení, zatímco v nynějším kraji Jihomoravském jich z patnácti pracovaly do konce 80. let minulého století tři.

V roce 1848 byl založen jediný cukrovar, a to v Bzenci Bedřichem Kurzweilem, lékárníkem.³⁸ Prvním cukrovarem v opavském Slezsku byl roku 1848 postavený závod v Opavě, jehož majitelem byl Josef Pohl, obchodník. Čtyřicetým cukrovarem na Moravě byl rosický cukrovar, založen 1848, který vlastnil baron Jan Siná, velkostatkář. Konečně posledním z pětadvaceti výše uvedených cukrovarů byl závod v Doloplazích u Nezamyslic. V roce 1848 byl majetkem Vavřince Padowetze, jenž byl brněnským měšťanem.³⁹ Od roku 1852 převzali podnik jeho bratři Skurek a spol. a Karel Skene, továrník na sukna v Brně.

Cukrovarem v Doloplazích u Nezamyslic byla zakončena první etapa vzniku cukrovarů na celé Moravě, včetně jednoho cukrovaru ve Slezsku. Bylo to tedy celkem 26 cukrovarů postavených do roku 1850, tedy za jedenadvacet let od roku 1829, při čemž jen tři byly v provozu ještě na přelomu 80/90. let minulého století (Čelechovice uzavřeny 1981, Sokolnice 1991, Židlochovice 1991).

Je třeba připomenout, že kromě uvedených 25 cukrovarů, jak je ve své práci uvádí d'Elvert (tabulka číslo 1), je v různé literatuře uvedena řada dalších „cukrovarů“, jež však v tabulce nejsou uvedeny. Jsou to zejména Paskov u Místku (založen 1837, majitel hrabě Filip Ludvík Saint Genois, zanikl 1846), Protivanov (založen 1842, majitel hrabě František Ditrichstein), Budišov (majitelka hraběnka Potting), Jasné u Tišnova (majitel Filip Seinách) aj. Všechny tyto i další neuvedené závody zanikly buď krátce po svém založení, nebo mnohdy ani cukr nevyráběly, toliko syrup. V některých případech nelze ani určit, zda vůbec šlo o zřízení cukrovaru. Mnohdy se liší údaje literatury v datech jejich založení, což se dá vysvětlit tím, že autoři udávají buď datum úředního povolení (licence), nebo vystavění cukrovaru, či jeho uvedení do provozu.

³⁸ Vilíkovský, V.: c.d..str. 359 píše : „...v revolučním roce nebyl postaven cukrovar žádný.“ Zřízení cukrovaru v Bzenci klade totiž do roku 1847. Tento rok uvádí i Dudek, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích, Praha, 1979, s. 177.

³⁹ d'Elvert: Schriften 1852, s. 49.

V uplynulých letech, zhruba od roku 1850, stále více se přicházelo k poznání, kde cukrovou řepu pěstovat, na jaké půdě, za jakých podmínek dosáhnout dobrých výsledků. To vedlo dále k budování nových cukrovarů a zániku starých cukrovarů, především pak těch, jež neměly ve svém okolí dosti vhodné řepné půdy. (Viz mapka čís. 1) To se poznalo dle výnosu řepy poměrně brzy, cukernatost řepy zůstávala na stále velmi nízkém stupni a to přirozeně ovlivnilo i výrobu cukru.

K bližšímu poznání rozsahu výroby cukru na Moravě a ve Slezsku poslouží níže uvedená tabulka za roky 1843 – 1848.⁴⁰ (tabulky čís. 6 - 10 v příloze.)

Počet cukrovarů a jejich produkce cukru ve vídeňských centech

(1 q = 56 kg)

Rok	Počet cukrovarů	Surový cukr	Vykrývaný cukr	Rafinovaný cukr	Melasa
1843	13	116 229	512 130	756 078	437 100
1844	14	251 960	775 903	1 415 715	490 586
1845	14	906 969	459 516	2 326 445	570 592
1846	13	739 349	603 707	3 316 985	1 042 770
1847	19	967 643	661 610	2 620 281	1 071 906
1848	20	1 205 272	802 373	3 628 757	1 755 213

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, PdF UP, 1970, s. 22.

Druhému dvacetiletí historie cukrovarnictví na Moravě se věnuje třetí kapitola této práce v rozsahu bývalého kraje Severomoravského s přílehlou částí střední Moravy.

⁴⁰ d'Elvert: c. d. 1852, s. 51.

3. Kapitola

Rozvoj cukrovarnictví na Moravě do roku 1870

Za první mezník ve vývoji moravského (i českého) cukrovarnictví můžeme označit polovinu 19. století. V počátcích tohoto období pěstovala se cukrová řepa jen na velkostatech, budovaly se první cukrovary a jejich majitelé se snažili pro ně získat další řepu od nových pěstitelů z řad rolníků. Budování cukrovarů záviselo jen na majitelích velkostatku z řad šlechty, kteří po zrušení roboty hledali náhradu za laciné pracovní síly získáváním jiných pramenů příjmů. Stejně tomu tak bylo u majitelů půdy z řad bohatých měšťanů či nově vznikající buržoazie.

Padesátá léta minulého století byla tedy v této práci určena a uvedena jako mezník dvou kapitol (tj. 2. a 3.). Tento předěl není určen jen časově jako polovina století, spíše jako hranice počínajícího zlepšení ve vývoji pěstování cukrové řepy (co do volby vhodné půdy), proto se již cukrovary budují více v řepné oblasti. Také technický pokrok ve výrobě získává více půdy, v cukrovarnictví se užívá více páry nejen k pohonu, ale i k vaření, později dokonce k ideálnímu využití páry. Pára, jež přidala svou energii k pohonu, sloužila ještě dále k vaření, což vedlo k velkým úsporám uhlí. Konečně pak to hlavní, v cukrovarnictví se stále více uplatňuje chemie ke zlepšení a zdokonalení technologie výroby.

Lepší představu o rozložení cukrovarů na Moravě a ve Slezsku podává mapka číslo 1, na níž je zaznamenáno dosavadních 25 a 1 nový cukrovar, řepná oblast pak je barevně označena. Z mapky můžeme zřetelně vyčíst, kolik cukrovarů bylo zřízeno na málo vhodné, či vůbec nevhodné půdě. Použití mapky ve spojení s textem bylo potřebné, neboť je možno tak zabránit omylům, jež se hojně v některých mapách vyskytují.⁴¹

⁴¹ Názorným příkladem takovýchto omylů je mapka, vydaná v Praze 1870 vlastním nákladem K. O. Čecha, docenta pražské polytechniky pod titulem „Cukrovary v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“. Jsou zde udány některé nesprávné názvy míst: Drahoňovice (místo Drahanovice), Kartouzy (správněji Královo Pole), Medříc (místo Modřice), Napajedle (správně Napajedla), Nové Město (překlad z německého názvu Neustadt správný název je Uničiv), Uherská Ostrá (správně Uherský Ostroh), Toškoňovice (správně Tošonovice), Víškov (správ. Vyškov) aj. Mnohem závažnější jsou záměny míst. Např. Doloplazy, cukrovar umístěn u Olomouce cukrovar nemají, dále jsou Židlochovice vyměněny s Čelechovicemi, Velké Pavlovice jsou umístěny někde u Znojma místo v okr. Hustopeče, cukrovar v Rájci je mylně nazván Zaječí (Rájec je německy Raitz), Želetice u Znojma jsou umístěny u Rosic. Hejčín je sice na mapě vyznačen správně, avšak v seznamu je u Uherského Hradiště. Kromě těchto uvedených případů jsou zde ještě další mylná udání. Mám ovšem na zřeteli, že jde o mapu, vydanou před 100 lety, soukromě, vlastním nákladem. Omylům se však nevyhnula ani díla oficiální, dokonce i školní atlasy. „Školní zeměpisný atlas čsl. soc. republiky“ z roku 1960, s. 25, Průmysl potravinářský, měřítko 1 : 45000000, zpracovaný Jarmilou Saudkovou. Dané měřítko zde znemožnilo umístění všech cukrovarů,

Velmi charakteristické pro nastávající období ve výrobě cukru bylo poznání, že je nutno maximálně zvyšovat denní zpracování řepy, aby se tak zabránilo vysokým ztrátám cukru při několikaměsíčním uložení v krechtech. Dlouhé cukrovarnické kampaně trvaly často až do jarních měsíců a zvyšovaly tak neúměrně mzdu. Při zvýšeném denním výkonu zpracovalo se celé množství zakoupené řepy v kratší době, ušetřilo se na mzdách i materiálu a rychleji zpracovávaná řepa neztrácela tolik na cukernatosti.

Nízké průměrné denní zpracování řepy v polovině minulého století stoupalo jen velmi zvolna. Zvětšování závodů a nákup výkonnějšího zařízení potřebovalo značné investice. Přímo převratným zásahem do výroby cukru bylo zřizování difuze. Jak jsem již uvedl, byla první difuze postavena svým vynálezcem Juliem Robertem v Židlochovicích u Brna v roce 1865 a do roku 1870 byla sice zavedena jen v devíti moravských závodech, postupně však byla zřizována ve všech cukrovarech nejen moravských a českých, nýbrž v celé Evropě. Byl to jediný způsob získávání cukru z řepy cukrovky, kterým byly řepné řízky vyluhovány až na 0,5 % i více, takže ztráty cukru v řízcích byly oproti dřívějším způsobům (např. lisování) jen nepatrné. Následující čištění difuzní šťávy čerčením a saturací doznalo rovněž dalšího zdokonalování - s menšími ztrátami a vyšším efektem čištění. Rovněž bylo zlepšováno zahušťování šťáv na tzv. těžkou šťávu a konečně její svařování na zrno pod vzduchoprázdnotou.⁴²

Stojí jistě za povšimnutí, jaké zboží a výrobky dodávaly tehdejší cukrovary v začátcích druhé poloviny 19. století spotřebitelům na domácí trh, případně i pro export.

položených hustě vedle sebe. Rovněž není správná záměna cukrovaru v Brodku u Přerova do Brodku u Nezamyslic, kde vůbec cukrovar nebyl. Také náš velký „Atlas československých dějin z roku 1960 má několik nedostatků v umístění cukrovarů. Mapa v měřítku 1: 3 000 000, č. 21 j (cukrovary do roku 1913) a číslo 32 e (Cukrovary v letech 1919 – 1937). Ke studovaným mapám patří též „Mapa řepné oblasti na Moravě“ - Příloha k číslu 45 - 51, XII. ročník 1931, „Zpráv státního úřadu statistického“

⁴² Další podrobnější popis vývoje a zdokonalování technologie výroby cukru z řepy cukrovky vymyká se rámci této práce. Je však dostatečně vylíčen v díle „Chemická technologie“, svazek II, seš. 2 a 3, „Tovární výroba cukru řepového“, Praha 1940 a téhož svazku seš. 4 s kolektivem autorů, vydaný v roce 1928, všechny tři sešity mají celkem 1861 stran.

Ve fondu OŽK (Obchodní a živnostenské komory) v Olomouci je k tomu dostatek dokladů.⁴³ Ve zprávě, kterou podala OŽK nadřízenému c. k. ministerstvu obchodu a živností ve Vídni o výrobě 15 cukrovarů svého obvodu za rok 1853, udává se následující výroba cukru celkem:

Druhy cukerního zboží vyráběného v obvodu OŽK Olomouc v roce 1859

Druh cukr. výrobku	Váha – vídeň. centů
Surový cukr	11544
Lompový cukr	2906
Bastrový cukr	1288
Rafináda	5146
Cukr melisový	6463
Melasa	9207
Šťávový melis	4323
Celkem	40207

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, PdF UP, 1970, s. 26.

Přepočteno na nynější metrické centy činí 22 892 q, což je dosti nízká hodnota roční výroby pro 15 cukrovarů, v průměru na jeden závod připadá 1 526 q, což není ani denní výroba dnešního cukrovaru.

Mimo výrazy surový cukr, rafináda a melasa jsou to výrazy dnes takřka neznámé: melis, lompový cukr, bastrový cukr. Tyto výrazy byly převzaty

⁴³ Bericht d. Handels u. Gewerbe-Kammer in Olmutz, am k. k. Ministerium f. Handel, Gewerbe. im J. 1853, Olmutz, 1854, celkem 120 stran a tabulky, s. 91.

z obchodu s cukrem koloniálním, třtinovým. Těmi to pojmenováními se zabývá Václav Vilikovský ve své práci a vysvětluje: melis - jméno od ostrova Malty, lompovy - z anglického Lump - drob, drobivý.⁴⁴ Jako rafináda se označovaly čisté homole, melis byl již méně čistý, formy (homole) se plnily na 5 - 20 kg syrobem, vypuštěným po vykrystalizování z melisek se plnily větší formy 30 - 40 kg na lompy. Syroby z lompů se dále používaly na bastry ve velkých 50 - 70 kg formách. Do lompů a bastrů se vlastně plnila cukrovina na výrobu surového cukru, nechala se odkapat a ztvrdlá hmota se rozdrtila na cukr surový.⁴⁵ Každý cukrovar se nezabýval výrobou všech těchto druhů cukru, nýbrž jen některým z nich, případně dvěma či třemi druhy dle rozsahu závodu. Podle popisu d'Elverta vyráběly následující cukrovarny tyto druhy cukru: Doloplazy surový cukr, Fulnek a Bzenec vykrývaný cukr⁴⁶, Židlochovice a Martinice u Klobouk rafinádu, Rájec a Olomouc rafinádu a melasu, Příbor, Kyjov a Vsetín vykrývaný cukr s melasou, Veverská Bitýška, Ostrovačice a Prostějov surový cukr s melasou, Rosice surový cukr a rafinádu bez melasy, Brno, Tišnov, Sokolnice, Čelechovice a Šebetov u Boskovic rafinádu a melasu (což bylo nejvýhodnější), Ostrava, Napajedla a Rymice surový a vykrývaný cukr též melasu, Opava surový a vykrývaný cukr, rafinádu, Dačice a Horní Suchá vykrývaný a rafinádní cukr, pak melasu.⁴⁷ Je to výběr dosti pestrý a vzbuzuje dojem, že tyto cukrovarny (vesměs jedny z nejranějších) vyráběly to, co se jim podařilo. Také představa rafinády by se nekryla a bílým zbožím a rovněž do melasy se asi dávalo všechno, co se nepodařilo svařit na zrno.

Podle tabulky čís. 1, uvedené v příloze, bylo do roku 1869 postaveno na Moravě a ve Slezsku celkem 58 cukrovarů, z nichž bylo ve druhé kapitole 25 plus jeden cukrovar. V následující části uvedu 44 závodů, z toho na Moravě jich bylo 33 a ve Slezsku 11 (tabulka čís.2 a 4). Z těchto pak zůstalo v roce 1870 v provozu

⁴⁴ Vilikovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu, Praha 1936, s. 361.

⁴⁵ Chemické technologie, svazek II, III, s. 51.

⁴⁶ Vykrývaný cukr je druh cukru, který neprošel všemi fázemi rafinace. Je tedy méně kvalitní rafinádou.

⁴⁷ d'Elvert : Schriften 1852, III. sv. 1., s. 51.

jen 50. Přírůstek 33 cukrovarů na Moravě a 11 cukrovarů ve Slezsku znamenal veliký rozmach hospodářského podnikání, i když mnohé z nich brzy zanikly z obdobných důvodů, které uvádím v předešlých kapitolách. V tomto období měla Morava větší význam ve výrobě cukru než Čechy.⁴⁸

Největší počet závodů vznikl hned na počátku druhého období rozvoje cukrovarnictví, tj. v roce 1851, celkem 12 závodů ze 33 na Moravě. **Královo pole**, zvaný též Kartouzy, založený roku 1851 Methodem Ellingerem, od roku 1854 nový majitel Theodor Bauer, velkoobchodník. **Modřice u Brna**, prvními majiteli byli Alois Kupka, obchodník se železem a Jindřich Sopuch, pekař. **Rajhrad**, založený obchodníky Willemannem a Součkem, později Theodorem Bauerem. **Velká Bystřice u Olomouce**, majitelé byli Pavel Frant. Primavesi, velkoobchodník, jeho bratr Karel Antonín a šumperský textilní továrník J. Siegel.⁴⁹ **Uničov**, (německy Mährisch Neustadt) cukrovar zřízen ve staré soukenické továrně od Nathana Fleischmanna, pokřtěného na Kašpar Vilém. Do roku 1864 surovárna, pak smíšený. Po roce 1880, kdy byl změněn na cukrovar rolnický, byl vyráběn i líc a kvasnice.⁵⁰

Domaželice u Přerova, zřízen rovněž roku 1851 Karlem Muckem, mědikovcem v Nové Pláni u Šternberka. V roce 1854 zpracoval 20 000 vídeňských centů řepy, zanikl roku 1868. **Kvasice**, závod založili E. Proskovetz a Ferdinand Urbánek. V roce 1854 zpracoval 130 000 vídeňských centů řepy, brzy zanikl. **Drnholec u Mikulova**, i založený Valerianem Kočičem v roce 1851, malý a bezvýznamný. V roce 1851 zpracoval jen 200 vídeňských centů řepy, brzy zanikl. **Staré Brno**, (německy Lehmstatte) „V hlinkách“ založen 1851 Mořicem

⁴⁸ V roce 1854 zpracovalo na Moravě 39 cukrovarů 2,834.800 vídeňských centů řepy, v Čechách 57 cukrovarů 2 471 800 vídeňských centů řepy. **d'Elvert** : Schriften, 19 Bd. s. 580.

⁴⁹ Rodina olomouckého velkoobchodníka a bankéře Primavesiho, jež pocházela z Itálie, sehrála významnou roli v průmyslovém podnikání našich zemí (Mořic Primavesi byl též řadu let presidentem Obchodní a Živnostenské komory v Olomouci). Cukrovar ve Velké Bystřici měl firmu: K. k. privileg. Gross-Wisternitzer Zuckerfabrik. Základní kapitál činil 300 000 zlatých. Roku 1862 zřídila firma pobočku v Hulíně, která byla roku 1866 akcionována jako k. k. Wisternitzer und milleiner Zuckerfabriken. Roku 1874 byl k nim připojen cukrovar v Bedihošti a lihovar v Hodolanech (z roku 1862) pod firmou „Verein mährischer Zuckerfabriken“ se sídlem v Olomouci. **Chylík J.**: Cukrovarnictví v olomouckém kraji před rokem 1838, s. 20, 23, 42. Strojopis

⁵⁰ **Kuka**: Geschichte der konigl. Stadt Mährisch-Johann Dr. Neustadt 1923, s. 243-244.

Baueresu. Roku 1854 zpracoval 48 900 vídeňských centů řepy. **Bedihošť**, založen stejně jako předchozí v témže roce Pavlem Primavesi (Pavel a 18 společníků rodiny). V letech 1852 - 1854 zpracoval jen 20 000 vídeňských centů řepy ročně, v 70. letech již 125 000 vídeňských centů ročně. Závod ukončil výrobu roku 1989.⁵¹

Cukrovar **Oslavany**, založil Karel Stummer, v roce 1854 zpracoval 51 400 vídeňských centů cukrové řepy. **Zborovice u Kroměříže**, založený 1852, majitel Abraham Popper, textilní továrník z Brna a Mořic Redlich, stejného povolání. V roce 1857 - 58 náležel akciové společnosti. **Prostějov**, druhý cukrovar vzniklý v Prostějově, založen roku 1852 Jakubem Vojáčkem, Aloisem Haschkem a Josefem Klegou. V roce 1854 zpracoval ještě 29 500 vídeňských centů řepy, avšak v roce 1855 byl již mimo provoz. **Jarohněvice u Hodonína**, založen roku 1858 A. Brachtlem a Vilémem Heučkerem. V roce 1857-1858 náležel akciové společnosti. **Přerov**, podnik založili roku 1858 bratři Alfréd a August Skene z Přerova. Do roku 1904 to byl smíšený závod, pak jen čistá rafinerie v majetku rodiny Skene. Od roku 1918 to byla akciová rafinerie rolnických cukrovarů s jednou třetinou akcií náležející rodině Skene, od roku 1922 patřila celá rolnickým cukrovarům, jež náležely k tzv. „Vacovu koncernu“. Cukrovar **Břeclav I**, vznikl roku 1862 (cukrovar Kuffner). Jeho výrobní kapacita stále rostla. Začátkem 20. století zpracoval 600 000 vídeňských centů řepy a 70 000 vid. centů bílého zboží. Po jeho zániku v roce 1945 byla v něm zřízena továrna na gumové zboží.⁵²

V **Drahanovicích**, cukrovar vystavěl roku 1863 August hrabě Sylva Taroucca z Čech pod Kosířem a nabídl polovinu akcií rolníkům. Tito však o ně neprojevíli zájem. Větší část jich získal E. Bochner a rodina baronů Kleinů, majitelů železáren a velkostatků v Loučné. Od roku 1914 je v rukou rolnických. Cukrovar

⁵¹ Chylík, J.: Cukrovarnictví v olomouckém kraji před rokem 1938, s. 19.

⁵² Břeclavsko, Vlastivěda moravská, red. Nekuda, VI., 1969. Musejní spolek Brno, celkem 740 stran, s. 230, II.část, s.244.

pracoval jako surovárna do roku 1937, od té doby je smíšený.⁵³ **Hulín I**, byl zřízen roku 1862 rodinou Primavesi, jež vlastnila cukrovary ve Velké Bystřici a v Bedihošti, z nichž vznikl „Spolek moravských cukrovarů“.⁵⁴ **Kelčany**, založený a uvedený do provozu jako surovárna v roce 1862. **Uherský Ostroh**, surovárna z roku 1862, zastavena roku 1929. **Bzenec**, surovárna, založena roku 1864 ve stejném roce jako další cukrovar v **Rohatci**, který zastavil provoz až v roce 1918. **Ždánice**, surovárna vzniklá v roce 1864.

Všech těchto pět surováren však leží v Jihomoravském kraji a nespádají do rámce této práce. Rovněž tak surovárna ve **Velkých Pavlovicích**, založená v roce 1866 rodinou Latzel a Kassnerovou.

Cukrovar **Břeclav II**, zprvu jen rafinerie, založená roku 1872, kdysi největší v Rakousku-Uhersku (Leipnik-Lundenburg), začátkem století zaměstnávala 700 dělníků, kampaň trvala osm měsíců a vyráběla 300 000 až 350 000 vídeňských centů bílého zboží a 34 000 vídeňských centů melasy. V roce 1910 se stala součástí Akciové společnosti cukerní Břeclav-Hodonín. K rafinerii byl v roce 1920 vybudován i cukrovar. **Hejčín-Olomouc**, zřízen nájemcem tzv. konviktského dvora a palírníkem Abrahamem Mayem a jeho bratem Hermanem roku 1867, při čemž některé části tohoto kombinátu byly postaveny dřívě.⁵⁵ Byl tu nejen cukrovar a rafinerie, ale též lihovar, droždárna a výroba sladu. **Lipník**, cukrovar zřízen roku 1867 Alexandrem Schoelerem a dalšími členy této rodiny spolu s bratrem Alfredem a Gustavem Skene (viz Přerov) pod firmou „Leipniker Rubenzuckerfabriks A.G.“ Provoz byl zahájen na podzim roku 1867. Příznivé hospodářské výsledky vedly ke zřízení rafinerie v Břeclavi a firma nesla název „Leipnik-Lunderburger Zuckerfabriken A.G.“ V Lipníku zastavil cukrovar výrobu v roce 1904. Svého času byl lipnicko - breclavský závod největší rafinerií v Rakousku.

⁵³ Blatný, J.: Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích 1914 – 1924.

⁵⁴ viz poznámka č. 49.

⁵⁵ Rok vzniku cukrovaru v Hejčíně není shodně v literatuře udáván. V. Vilikovský, c.d. s. 365 na 1867, J. Chylík, c.d., s. 22 na rok 1852, v brožurě „Velký Olomouc z roku 1924“ je napsáno na s. 154: „Roku 1862 byl v Hejčíně postaven cukrovar, spojený s rafinerií“, d'Elvert, XIX. 1870 : s. 617 na rok 1867. Dle firemního rejstříku Krajského soudu v Olomouci roku 1967.

Tento lipnický cukrovar zpracoval v první kampani 67 114 vídeňských centů řepy.⁵⁶ **Chropyně**, cukrovar byl založen v roce 1868, patřil kdysi mezi největší smíšené závody na Moravě a vyráběl téměř všechny druhy bílého zboží. V blízkém sousedství však byla celá řada cukrovarů, proto trpěl stálým nedostatkem řepy. Byl zastaven v roce 1948. Dle Vlastivědy moravské, Okres Kroměříž, byl založen jako rolnický.⁵⁷ **Uherské Hradiště**, v roce 1868 příslušníky rodiny Mayů, podobně jako dříve v Hejčíně a Uherském Ostrohu. Tento smíšený závod pracoval ještě začátkem devadesátých let.

Vyškov, cukrovar založený v roce 1868. Původní znění firmy bylo „Drnovický cukrovar Offermann a spol.“ Měl být totiž postaven v blízkých Drnovicích a hlavním podílníkem byl Th. rytíř Offermann. Podnět však dal majitel drnovického panství Jan Mundy. V roce 1924 byla dosavadní společnost změněna v akciovou společnost. Od svého počátku pracoval až do roku 1994.⁵⁸ **Kojetín**, byl založen roku 1869 brněnskými textilními továrníky Abrahamem Popperem a Mořicem Redlichem, též pak J. Friessem. Tito již v roce 1852 založili cukrovar ve Zborovicích. Oba cukrovary byly potom majetkem firmy „Zborowitzer-Kojeteiner Zuckerfabriken des A. Popper et Co.“ Kojetínský cukrovar byl závodem smíšeným, zpracovával řepu i vyráběl bílé zboží všech běžných druhů. V době svého rozvoje vyrobil až 37 vagonů rafinády denně, přikupoval však surovinu od jiných surováren.⁵⁹ Cukrovar byl uzavřen roku až 2006. **Kroměříž**, cukrovar byl posledním v této druhé vývojové etapě zakládání cukrovarů. Byl založen roku 1869. Byl považován za první rolnický cukrovar na Moravě, jak zní také jeho název „První moravský akciový cukrovar rolnický v Kroměříži“. Později založené rolnické cukrovary však toto prvenství neuznávají,

⁵⁶ Chylík, J.: c.d., s. 24 -25.

⁵⁷ Chropynský cukrovar byl založen r. 1868 jako akciový cukrovar rolnický, ale skončil r. 1895 bankrotem a přešel do rukou nově utvořené akciové společnosti německé, ač k tomu při obezřetnosti nemuselo dojít. Vlastivěda moravská, Okres Kroměříž, I. část, Brno 1911, celkem 408 stran, s. 77, napsal Fr. Peřinka.

⁵⁸ Brožura „Cukrovar Vyškov“, vydaná ku 100 letému jubileu cukrovaru, 1968.

⁵⁹ „Kojetínsko“. Národohospodářský přehled, 1933, celk. 75 stran., redigoval R. Jarušek.

neboť držení jeho akcií nebylo vázáno povinnou dodávkou řepy, jak tomu bylo u jiných rolnických cukrovarů. O tom se zmíním v další kapitole.

Jak na Moravě, tak ve Slezsku přibyla v tomto období řada dalších cukrovarů. Po dřívějších dvou cukrovarech v **Horní Suché** a v **Opavě** (viz 2.kapitola) bylo vybudováno ještě dalších 11. závodů. Jmenovitě: **Opava**, jedna surovarna a jedna rafinerie, **Kateřinky u Opavy**, **Háj u Opavy**, **Vávrovice u Opavy**, **Skrochovice**. Vzdálenější od Opavy byly **Bernartice**, **Osoblaha**, **Studénka**, **Dolní Tošonovice** a **Velké Kunčice** v tzv. Těšínském Slezsku.

Kraj kolem Opavy nemohl sám tolik řepy dodávat, hojně se jí proto dováželo z tehdejšího Pruského Slezska. Jejich budování postupovalo následovně:

1852 - **Opava**, majitel Ant. Springer

- **Bernartice**, majitel Jos. Latzel

- **Studénka**, majitelka Marie Blucker-Wahlstadt

1854 - **Dolní Tošonovice**, majitel Jan Gurniok

- **Skrochovice**, majitel Jan Zeutzkytzky

1858 - **Kateřinky u Opavy**, majitel Vilém z Hochfelden,

Josef Pohl a Eduard Zeutzkytzky

- **Háj u Opavy**,

- **Vávrovice**, (po druhé světové válce nově postaveny)

- **Velké Kunčice**, brzy zastaven.

4. Kapitola

Vznik a vývoj rolnických cukrovarů

Tato kapitola bude věnována již třetímu období rozvoje cukrovarnického průmyslu.⁶⁰ Je to období jeho největšího rozmachu, avšak též jeho největší krize, u některých závodů pak i období jejich zániku.

Je jistě mnoho důvodů, jež vedly uvědomělé, teprve krátkou dobu svobodné rolníky, k zakládání vlastního zemědělského průmyslu. Nelze některým dávat přednost, či více místa. Je však jisté, že se dříve poddaný rolník snažil zbavit i ostatních zbytků své závislosti na velkostatku, který budoval cukrovar jako nový zdroj příjmů. V období roboty cukrovary vznikaly teprve v malých rozměrech, přesto museli rolníci odvádět část své práce do panských cukrovarů a trpce pocítovali svou závislost na nich. Brzy poznali prospěch plynoucí z pěstování řepy cukrovky jednak v získaném krmivu z řepného chrástu a řepných řízků, jednak prospěch finanční z výhodného prodeje cukru. Z toho však měli jen malý podíl, naprosto neúměrný jejich práci, věnované pěstování cukrovky, její sklizni a dovozu do cukrovaru.

Nejdříve tedy bylo nutné naučit rolníky cukrovou řepu pěstovat a získat je pro tuto novou plodinu. Známá je snaha hraběte de Saint Genois v Čelechovicích u Prostějova, který vypisoval odměnu v dukátech za nejvyšší sklizeň cukrovky. Byly to samozřejmě výjimečné případy, přece však byla tehdejší úroda cukrovky dobrá. D'Elvert uvádí, že v průměru činil výnos 300 vídeňských centů na jedno dolnorakouské jitro, t.j. cca 295 q / 1 ha.⁶¹

Také v cukrovaru v Čelechovicích, po odečtení odměn v dukátech pěti nejlepším pěstitelům řepy, byl výnos asi 80 vídeňských centů = 45 q po míře, tj. 225 q / 1 ha. Cena cukru značně kolísala, více než cena řepy. V šedesátých letech stál 1 q řepy 85 krejcarů, surový cukr stál 52 zlatých.

Počítáme-li výrobu cukru 5 % z řepy, spotřebovalo se 20 q řepy na 1 q cukru. Řepa na 1 q cukru stála tedy 17 zlatých, za cukr se získávalo 52 zlaté. I když k ceně řepy je nutno připočítat i dovoz, dále náklady na mzdy, materiál při výrobě

⁶⁰ Někteří autoři (např. dr. Jindřich Chylík), považují toto období za druhé v letech 1869 až do r. 1918, při čemž do prvního období řadí počátek budování cukrovarů u nás vůbec do doby zakládání rolnických cukrovarů.

⁶¹ d'Elvert, Schriften, 1852, III. Heft, s. 58.

cukru a ostatní režii včetně daní, byl zde pěkný zisk, což bylo velkým podnětem k zakládání rolnických cukrovarů. Tak tomu bylo i na Hané, jež má nejvýhodnější půdu pro pěstování cukrovky. Zde však zájem o pěstování cukrové řepy narazil na konzervatismus Hanáků a na jejich odpor vůči všem novotám. (Žádný z prvně založených cukrovarů nebyl na Hané.) Situace se změnila k lepšímu stykem některých pokrokových rolníků s inteligencí, nadšenou pro pokrok a vzdělání našeho venkova, neboť právě v něm byl spatřován základ českého národa, záruka jeho rozvoje a růstu v ohledu hospodářském i národnostním. Města byla pod silným vlivem německých řemeslníků, obchodníků a živnostníků, a nastupující česká buržoazie se často styděla za svůj původ.

Jedním z vedoucích činitelů pokrokové inteligence byl Jan Rudolf Deml, profesor chemie na německé olomoucké reálce. Byl především průkopník zemědělského družstevnictví na celé Moravě, především na Hané, pozdější iniciátor budování zemědělských závodů, hlavně cukrovarů.⁶² Demel seznamoval rolníky s rostoucím pokrokem v zemědělství, ukazoval cestu k nápravě zaostalých poměrů, neboť oni sami ani nemohli mít dost odborných znalostí a pracovali „po stáru“.

Značně ovlivnily zakládání rolnických cukrovarů národnostní poměry. Všechny cukrovary byly v té době majetkem německých velkostatkářů nebo německých průmyslníků a obchodníků. Tito pak bohatli právě z práce českých dělníků a zemědělců. Nebyla to jen řepa, byly to i další produkty zemědělské výroby (rostlinné i živočišné), které obohacovaly tyto příslušníky německého kapitálu. Případy zneužívání svého výlučného postavení německými cukrovarníky a jejich zaměstnanci hned při odběru řepy od rolníků jsou někdy přímo neuvěřitelné. Cukrovary byly často od sebe značně vzdálené a neměly (ani se o to nijak nesnažily) ve všech místech filiální váhy, takže rolníci byli nuceni vozit veškerou řepu přímo do cukrovarů.⁶³ Cesta jim často trvala od časného jitra pozdě do noci. Plné i prázdné povozy se vážily na jediné váze, což působilo další zdržení a často ne jeden rolník po nekonečném čekání naházela svůj náklad řepy do

⁶² Wenzl, Fr.: Profesor Jan Rudolf Deml 1833 - 1905, první průkopník zeměděl. družstevnictví na Moravě. Celk. 67 stran.

⁶³ Vilikovský, V.: c. d., s. 365 : Cukrovar ve Velké Bystřici postavil váhu v Brodku u Přerova až v roce 1860.

příkopu, aby se do rána mohl vrátit domů. Takové případy ovšem nepřispěly ke shodě mezi pěstiteli cukrovky a výrobcí cukru, zvláště když při vážení řepy tito i jinak bezohledně postupovali. Velmi vysoké byly srážky na řepu. V pamětní knize obce Drahanovic je zapsáno rčení vážného tamějšího cukrovaru: „Dva řady placeny, třetí darmo“. Za těchto okolností bylo velmi mnoho mrzutostí, křiků a hádek, obvyklé byly i zákroky četníku.⁶⁴ Nebylo odvolání, nebyla konkurence, jedinou pomocí bylo zbudování cukrovaru vlastního, prostého cizáckého vykořisťování, tedy cukrovaru rolnického.

V kronice městečka Dřevohostice (později mají vlastní cukrovar, avšak dříve vozili řepu do Lipníka nebo do Přerova - celková vzdálenost 11-12 km) je např. zaznamenána stížnost na špatný stav přístupových cest do obou cukrovarů. Kronikář píše: „Za noci vyjeli, za noci se vraceli, a co při tom zakusili, nikdo jim neuvěří.“⁶⁵ Podobně tomu bylo i s odvozem řízků.

Takových a podobných stížností bylo mnoho a jen málo jich bylo spravedlivě vyřízeno. Zvláště bylo zle, když cena cukru klesala a výtěžek byl pro nízkou cukernatost řepy malý. Do svízelné situace se často dostávaly i samotné cukrovary, když cena řepy byla mezi pěstitelem a cukrovarem zajištěna, pak v době poklesu cen cukru výrobek zůstával ve skladišti, kazil se a stával se neprodejným. Proto také některé cukrovary zanikly.

Nejlepším řešením se zdálo budování cukrovaru rolnických. Podmínky pro úspěšný chod rolnických cukrovarů byly velmi příznivé a slibné. Rolnický cukrovar dodá svým pěstitelům nejvhodnější řepné semeno, pěstitelé pak dodají vlastnímu závodu dobrou jakostní řepu, vhodnou pro dobré technologické zpracování na jakostní cukr, bezvadný nejen pro domácí konzum, ale i pro export. Při dobrých výsledcích je možno platit dodavatelům akcionářům i vyšší ceny za řepu, jejíž dodávka je vázána předepsaným množstvím na každou akcii i aby cukrovar měl dostatečné množství řepy ke zpracování. Přízní ve výsledky kampaně umožní též vyplácení dividendy, aby vložený kapitál přinesl i dostatečné úroky, při čemž bude pamatováno na rezervní fondy pro nepříznivá léta.

⁶⁴ Vilikovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu, Praha 1936, s. 365.

⁶⁵ Tamtéž, s. 365.

Mezi rolnickými pěstiteli cukrovky vypukla doslova horečka pro zakládání cukrovarů. Zvláště v Čechách se tak dělo překotným tempem, jak píše E. Netwall, sám bývalý ředitel cukrovaru. Nazývá unáhlené zakládání rolnických cukrovarů za „překotné a přímo chorobné“ a píše dále: „...jestliže horečka zakládací má svůj původ jediná v příznivé konjunktře, pak zakládání nových, cukrovarů nevyplývá ze žádné potřeby, takové podnikání je nezdravé. V roce 1870 až 1871 postavila jen strojírna Banková 17 cukrovarů a to jen v Čechách - byly případy, kdy pro nedostatek řepy pracovaly cukrovary (Rokycany a Horažďovice) jen jedinou kampaň!“⁶⁶

Na Moravě byly poměry přece jen klidnější, snad pro větší konzervatismus a větší rozvahu moravských sedláků. Zakládání rolnických cukrovarů nebylo na Moravě nikterak překotné (ač kdysi Morava se Slezskem předčila i Čechy množstvím zpracované řepy - nikoli však počtem závodů) a v poměru k cukrovarům velkostatkářským v celkově malém rozsahu.⁶⁷

Co do časového vymezení je možno toto budování rozdělit do tří období (tabulka čís. 3). V prvním období vznikaly cukrovary kolem roku 1870 a to: Kroměříž r. 1869, Vrbátky r. 1870, Podivín (zvaný též Kostel) na jižní Moravě r. 1871, Holice r. 1871, Litovel r. 1871. V Jihomoravském kraji Šlapánice u Brna r. 1871, Slavkov u Brna r. 1872, Vranovice r. 1872.^{68,69} V tomto období to bylo celkem osm rolnických cukrovarů. Ve druhém období, do něhož zařazují desetiletí od roku 1880 do roku 1890, vznikly tři rolnické cukrovary (Brodek, Mohelnice, M. Prosenice) a konečně do třetího období patří tři rolnické cukrovary s datem svého vzniku před začátkem minulého století do začátku 1. světové války. (Dřevohostice, Němčice nad Hanou, Hulín II.).

⁶⁶ Netwall, E. : „Rolnické akciové cukrovary“ V čas. Zpravodaj, příloha L.C., r.1921/22, s.186. Článek však budí dojem, že byl nejspíše „objednán“ zástupci kapitalistických cukrovarů.

⁶⁷ Dudek, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872, Praha, 1979, s.164. Od kampaně r. 1844/45 až do kampaně 1855/56.

⁶⁸ Pozn.autora: Cukrovary uzavřeny: Podivín, Vranovice v r. 1915, Kroměříž 1972, Holice 1993, cukrovary dosud pracující: Vrbátky a Litovel.

⁶⁹ Rečková, J.: Cukrovarnický průmysl na střední Moravě. 1838 - 1914 Diplomová práce, 1966/67, FF UP, zaměnila ve své práci bývalý cukrovar ve Vranovicích u Brna za nikdy neexistující cukrovar ve Vranovicích u Prostějova. Omyl snad zavinil německý název obce: Branowitz

O prvním z nich, zvaném „První moravský akciový cukrovar rolnický v Kroměříži“ byla již zmínka v tom smyslu, že nebyl vlastně závodem čistě rolnickým, když akcie nebyly vázány na dodávku určitého množství řepy, „ a staly se tedy volným papírem, přecházejícím do rukou nerolnických“ jak poznamenával V. Vilikovský: „Je to vlastně majetek několika rodin městských v Kroměříži“.⁷⁰

Byly ovšem případy, kdy u cukrovarů čistě rolnických, tj. s povinnou dodávkou cukrovky na každou akcii, vyskytovaly se také výjimky, že některé akcie byly od dodávky řepy osvobozeny. Musela to ovšem schválit valná hromada akcionářů.

Prvním cukrovarem rolnickým na Moravě byla pak „Společná akciová rolnická cukrovarna ve Vrbátkách“. Historii jejího založení a budování popisuje brožura vydaná k Stoletému jubileu založení cukrovaru ve Vrbátkách, 1870 - 1970, z níž jen stručně cituji: „V roce 1868 zřízena byla pro farnost v Dubanech rolnická záložna a tato ujala se myšlenky pokusiti se o zřízení společné akciové cukrovarny ve Vrbátkách, když se zde měla zřizovati železná dráha.“ Když v roce 1869 dostala záložna ministeriální povolení k přípravným krokům, byla svolána valná hromada a docíleno upsání 312 akcií. Prostějovský advokát JUDr. Fanderlík byl zvolen právním zástupcem, který u firmy Daněk a spol. opatřil zhotovení plánů budoucího cukrovaru, zařízeného na difusi, a žádal o povolení stavby. Přes četné odklady byla 9. dubna 1870 komisí c.k. okresního hejtmanství v Prostějově stavba povolena. Valná hromada zvolila výbor a ten 4. dubna 1870 zvolil předsedou profesora J. R. Demla z Olomouce, který měl nesporné zásluhy o vybudování cukrovaru. Při nastoupení nově zvoleného výboru bylo prodáno jen 400 akcií, dne 12. prosince 1870 jich bylo kryto 1200 kusů. Zajištění byli i zaměstnanci i materiál na kampaň potřebný, při čemž vápenec byl odebírán z Čelechovic.⁷¹ První kampaň byla zahájena 7. ledna 1871 a zpracováno bylo 45 164 q cukrovky, výtěžnost byla 8,38 %, vyrobeno bylo 3784 q surového cukru. Za 1 q řepy placeno 1,16 zlatých, cukr prodán za 34,32 zlaté, tj. 29,59 násobek ceny řepy. Druhá kampaň 1871/1872 trvala 111 dnů, průměrně zpracováno 1003 q řepy

⁷⁰ Vilikovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu, Praha 1936, s. 368.

⁷¹ Potřebný vápenec jak pro cukrovar v Čelechovicích, tak i ve Vrbátkách (snad i v dalších) byl odebírán ve vápencových lomech u Čelechovic (známý devonský vápenec), kdežto v novější době byl dovážen vápenec cizí.

denně a vyrobeno 9943 q suroviny ze 111 356 q cukrovky, její cena byla 1,25 z1./l q, cena suroviny 36,07 zl., tj. 28,8 násobek ceny řepy.“⁷²

V dalších kampaních bylo docilováno stále vyššího denního opracování při větším množství řepy a vyrobeno více cukru. Cena cukru i řepy kolísala .V roce 1910 bylo docíleno 5 000 q denního zpracování řepy. Zařízení závodu bylo stále zdokonalováno, až v roce 1914 byla provedena větší rekonstrukce a kapacitní norma tak byla zvýšena na 8 000 q za 24 hod. Závod ovšem rostl dále, avšak jeho popis je již mimo rámec této práce.

Druhým rolnickým cukrovarem v naší oblasti je cukrovar v Holici, uvedený do provozu 26. prosince 1871. Záhy se v Holici začaly realizovat i směle myšlenky profesora Demela o zakládání rolnických akciových továren. Hanáckým rolníkům z širokého okolí Olomouce se již v šedesátých letech 19. století podařilo shromáždit dostatečné množství kapitálu a rozhodli se pro stavbu prvního rolnického cukrovaru, který měl zpracovávat jimi vypěstovanou cukrovou řepu. Myšlenka na založení cukrovaru vznikla již krátce po prusko-rakouské válce roku 1866 v Příkazích. Jejimi propagátory se stali místní rolníci Josef Vysloužil a František Zbořil za aktivní pomoci profesora J. R. Demela. Ukázalo se však, že v Příkazích chybí pro podobný podnik dostatek vody i napojení na železnici.

Roku 1869 si iniciátoři projektu vyhlédli vhodné místo pro stavbu poblíž olomouckého nádraží u řeky Bystřice. Parcely se však nacházely v pevnostním pásmu a velitelství pevnosti nedalo k výstavbě továrny ani po opakovaných urgencích na ministerstvu války souhlas. Proto bylo nakonec rozhodnuto postavit cukrovar v nedaleké Holici. Stavbu řídil Výbor rolnické továrny na cukr v Olomouci, ustavený v září 1869, v čele s předsedou Josefem Vysloužilem a místopředsedou Janem Rudolfem Demelem. Výbor zakoupil roku 1871 od obce Holice pozemky o výměře 11 jiter za přibližně 14 000 zlatých. Stavbu provedl pražský stavitel Václav Nekvasil, strojní vybavení dodala pražská firma Daněk. Výstavba továrny byla uskutečněna za neuvěřitelných sedm měsíců - stavět se začalo 1. dubna 1871 a již počátkem listopadu téhož roku byl cukrovar slavnostně otevřen. První kampaň byla zahájena 26. listopadu 1871. Mezitím probíhalo

⁷² K stoletému jubileu založení cukrovaru ve Vrbátkách 1870 - 1970., 1970, celkem 32 stran a 14 obrázků.

upisování akcií - celkový kapitál 400 000 zlatých byl rozdělen na 2000 akcií po 200 zlatých.

V čele správní rady cukrovaru stanul jeho spoluzakladatel Josef Vysloužil, funkci místopředsedy zastával do roku 1895 J. R. Demel. Po smrti J. Vysloužila v roce 1899 jej nahradil holický rolník Martin Kluka, který vedl podnik až do roku 1919. Po překonání těžkých začátků v prvních letech své činnosti začal cukrovar již od roku 1874/1875 vytvářet zisk a roku 1910 byl dokonce rozšířen o novou rafinerii cukru. Postupně se stal jedním z pilířů hospodářského rozvoje Holice i růstu prosperity rolníků z široké oblasti Hané.⁷³

V témže roce jako cukrovar v Holici byl vybudován v pořadí třetí cukrovar, a to v Litovli. Na jeho založení se podílel profesor J.R. Deml, podobně jako u obou prvních cukrovarů na Hané ve Vrbátkách a v Holici. Ve srovnání s podmínkami vzniku obou předchozích podniků nebylo v Litovli již tolik obtíží. Je možné, že vybudování cukrovaru v Litovli uskutečnila a uspíšila neprovedená výstavba cukrovaru v Příkazích, kde chyběla voda a železniční dráha. Litovli tyto dvě z hlavních podmínek nechyběly a nejbližší cukrovary byly až v Uničově, Drahanovicích, Hejčíně, či Velké Bystřici. Také ostatní podmínky pro Litovel byly příznivé. Když místodržitelství v Brně povolilo výstavbu cukrovaru, bylo zahájeno upisování akcií v ceně 200 zlatých. Povinná dodávka na jednu akcii činila 200 vídeňských centů řepy. I když toto upisování akcií nepostupovalo v rychlém tempu, přece valná hromada akcionářů rozhodla o zahájení stavby, aby kampaň mohla být započata ještě v témže roce. Přes hojné potíže a různé neshody mezi akcionáři práce rychle postupovala, takže první kampaň mohla být zahájena 19. prosince 1871.⁷⁴ Bylo pořezáno 32 640 q cukrovky, z níž bylo vyrobeno 3007 q cukru, takže první kampaň skončila ziskem 21 599 zlatých. Akcionáři tehdy dostali 60 % řízků, neakcionáři 30 %, avšak nelisovaných. Dobrý výsledek kampaně vzbudil zájem o dosud neprodané akcie, přednost měli samozřejmě akcionáři dřívější. Po stránce technické byl cukrovar v Litovli neustále zdokonalován. I když v první kampani bylo zpracováno jen 725 q řepy denně

⁷³ Koudela, M.: Paměti obce Holice, Olomouc-Holice, 2004.

⁷⁴ Rok 1871 byl pro rolnické cukrovary na Hané zvlášť významný, vždy toho roku zahajovaly kampaň postupně tři cukrovary: Vrbátky 7. 1. 1871, Holice 26. 11. 1871 a Litovel 19. 12. 1871. Pozn.autora

(proti plánovanému množství 1120 q) byl tento výkon neustále zvyšován, takže při nastoupení ředitele Hůlky v roce 1879 činil denní výkon již 1800 q řepy a v roce 1914 byla denní kapacita 8500q.⁷⁵ Za vedení znamenitého cukrovarnického odborníka ředitele K. Hůlky (často býval zván jako poradce do jiných závodů) byl litovelský cukrovar rozšiřován a zdokonalován dalšími rekonstrukcemi v letech 1879, 1880, 1886, 1890, 1914. Pro kampaň v roce 1900/1901 byla zřízena i vlastní rafinerie. V roce 1914 byla také ukončena stavba lokální dráhy z Litovle do Senice s odbočkou do Mládce, která během první světové války velmi ulehčila dopravu většiny řepy do cukrovaru. O hospodářskou kapacitu litovelské ho cukrovaru se mohl opřít český městský živel v boji proti rozpínavému německému kapitálu. Mimo naši oblast byla zřízena „Akciová rolnická továrna na cukr a líh ve Slavkově.“ Akciový kapitál 300 000 zlatých byl jen z poloviny upsán, ač náklad na zbudování závodu činil 433 591 zlatých. Další upisování akcií bylo velmi slabé, proto došlo k úpadku a roku 1876 jej koupila „První českomoravská továrna na stroje v Praze“ (největší věřitel) za 110 000 zl. Prodala jej pak Heřmanovi Redlichovi a od roku 1885 pod firmou „H. Redlich a spol.“ opět cukrovar obnovil svou činnost. Zpracoval cca 650 000 q řepy.⁷⁶

Uvedl jsem tedy již i cukrovary z jižní Moravy, které náleží do tohoto období budování rolnických cukrovarů. Pro úplnost uvádím ještě ty cukrovary, které byly založeny kapitalisty: Hodonín (K. Stummer r.1870, zanikl 1924), Pohořelice (majitelka kounického panství Terezie z Herbersteina r. 1872, zanikl 1971) Původně rolnické cukrovary Podivín (RAC r.1871, zanikl 1913) Slavkov (RAC 1872, zanikl 1989), Šlapanice (RAC 1871, z.1931) a Vranovce (RAC 1872, z.1915) pro nepřekonatelné obtíže nedovedli rolníci udržet a přešly do rukou kapitalistů.

Do druhé skupiny náleží cukrovary vzniklé kolem let osmdesátých. Rolnické: Brodek u Přerova r. 1881, Mohelnice r. 1881, Malé Prosenice r. 1881, později pak ještě Dřevohostice r. 1894. Z kapitalistických závodů byly založeny Všetuly r. 1881, Hodonín II r. 1885, Tovačov r. 1890.

⁷⁵ Vaňák, B.: Prvních padesát let cukrovaru v Litovli, Olomouc, 1970.

⁷⁶ Ličman, A.: Okres Slavkov 192, s. 162.

Krátce se zmíním jen o cukrovarech rolnických. Úmysl postavit cukrovar v Brodku u Přerova měl již dříve „Spolek moravských cukrovarů“ (Verein Mahr. Zuckerfabriken), jemuž náležely cukrovary ve Velké Bystřici a v Bedihošti. Zde se však tento záměr z národnostních důvodů nepodařil, proto byl uskutečněn v Hulíně. Postavení rolnického cukrovaru v Brodku u Přerova se uskutečnilo až v roce 1881, tedy deset let po vybudování rolnických závodů ve Vrbatkách, Holici a Litovli. Velkou zásluhu o to měl Josef Dočkal z Brodku. Původní kapitál byl 300 000 zlatých, počet akcií 1500 kusů, a 200 zlatých s povinností dodávat 100 q řepy na jednu akcii, od roku 1898 pak 150 q. V první kampani bylo zpracováno 2480 q řepy denně, výtěžnost byla 6,83 %. V letech 1893 - 1903 činila průměrná výroba 35 800 q surového cukru, v letech 1904-1913 činila 51 900 q ročně. V dalších letech byla kapacita závodu stále zvyšována.⁷⁷

V téže roce jako cukrovar brodecký byl zřízen i rolnický cukrovar v Malých Prosenicích. I zde se projevila snaha rolníků o založení vlastního cukrovaru mnohem dříve, než byla uskutečněna. V čele přípravného výboru byl Karel Zapletal z Radvanic. Původní akciový kapitál činil 280 000 zlatých, na jednu akcii byla povinná dodávka 150 q řepy. Největší počet akcií upsal Josef Vykoukal ze Želátovic u Přerova a přerovský cukrovarník Alfred Skene. O založení a udržení cukrovaru se zasloužili Hynek Florýk z Tršic, známý chmelařský vůdčí pracovník, a František Sehnal, rolník z Velkých Prosenic.⁷⁸

Dalším cukrovarem z pozdější doby byl cukrovar v Dřevohosticích, založený roku 1894. Byl značně vzdálen od cukrovarů v Přerově, Lipníku i Malých Prosenic, ale též od stanic železniční dráhy, která by umožnila dovoz řepy i odvoz řízků. Nevýhodou bylo dále dovážení uhlí, koksu, vápence aj. do cukrovaru a odvoz cukru na nádraží. V roce 1922 jej bylo vyrobeno 55 000q.

Některé z dřívějších kapitalistických cukrovarů neodolaly soustředěnému náporu rolníků a přešly do jejich rukou. V naší oblasti to byl cukrovar v Čelechovicích na Hané, který se stal rolnickým v roce 1902 a cukrovar v Drahanovicích, který přešel do rolnických rukou v roce 1914. Tím však náleží do třetího období, v němž vznikl v roce 1909 „Rolnický akciový cukrovar v

⁷⁷ Chylík, J.: Cukrovarnictví v Olomouckém kraji před rokem 1938, s. 29-30.

⁷⁸ Tamtéž, s. 30. a také Feit, S.: Rolnický cukrovar akciový v Malých Prosenicích. (Z díla : Lipník nad Bečvou. Město a okres. 1933, red. K. Žůrek, s. 210.)

Němčicích na Hané“, v roce 1910 „Rolnický akciový cukrovar v Hulíně“, běžně pak označovaný Hulín II.

Na kojetínském okrese byla již v 90. letech zahájena akce na vybudování rolnického cukrovaru a v Nezamyslicích byly již k tomuto účelu zajištěny pozemky a podána přihláška úřadům. Nebyl zde však dostatečný zájem ani podpora, dále uskutečnění bránila blízkost cukrovaru v Doloplazech, hlasy rolníků z Vyškova pak žádaly zřízení cukrovaru v Ivanovicích na Hané. Nakonec bylo rozhodnuto ve prospěch Němčic. Největší zásluhy si získal rolník Jan Rozkošný z Křenovic, poslanec a pozdější senátor. Majitelé cukrovaru v Doloplazích se snažili akci zdržet tím, že by rolníkům odstoupili závod. Po dlouhém, marném jednání však k dohodě nedošlo. Cukrovar v Doloplazích byl navíc již zastaralý a pro zvýšení zpracování řepy by byla nutná rekonstrukce, jež by si vyžádala značný kapitál. Cena starého cukrovaru byla stanovena vysoko - 1 250 000 K.

Akce na získání akcionářů šla zdárně kupředu a akcie byly vázány na dodávku řepy. Proto mohla být v roce 1909 zadána stavba cukrovaru (400 000 K) i celého strojního zařízení (za 1 450 000 K) při čemž akciový kapitál činil 2 000 000 K. První kampaň byla zahájena roku 1910, zpracováno bylo 676.000 q cukrové řepy a vyrobeno bylo 98 000 q surového cukru (tj. výroby 14,5 %). Na rafinerii byl závod doplněn později.⁷⁹

Dalším rolnickým cukrovarem, založeným krátce před první světovou válkou, byl „Rolnický akciový cukrovar v Hulíně“ (Hulín II.) Byl založen roku 1910. V Hulíně byl sice starý cukrovar z roku 1862, který stejně jako cukrovar ve Velké Bystřici a v Bedihošti náležel ke „Spolku moravských cukrovarů“, avšak ani tento hulínský podnik, ani kroměřížský, nepotlačily touhu rolnictva po vlastním cukrovaru.⁸⁰ Výstavbou hulínského rolnického cukrovaru uzavírám popis růstu cukrovarů v naší oblasti do první světové války. Fakticky další výstavba již nepokračovala, naopak, závody s menší životností z mnoha různých příčin zanikaly. Ať to byla již nedostatečná řepné základna, nedostatečné technické vybavení, zastarání závodu, či chybné peněžní spekulace.

⁷⁹ Viewegh, Ed.: Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané, 1909 - 1924, vyd. 1924, 48 stran + 6 příloh. a také Hrubý, R.: Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané (Kojetínsko, NHP, 1933).

⁸⁰ Hulín II byl cukrovar rolnický, založený v roce 1910.

Jiné závody naopak rostly, zvyšovaly své denní zpracování, vyráběly více druhů zboží, zlepšovaly jeho jakost a tím se stále více uplatňovaly na zahraničních trzích. Předcházející výčet a popis vzniku a vývoje našich cukrovarů je jen stručný, neboť jejich počet nedovoluje důkladnější vylíčení celé jejich historie. Proto závěrečnou kapitolu věnuji historii jednoho z nejvýznamnějších hanáckých /rolnických/ cukrovarů v Němčicích nad Hanou. Odehrával se dlouhý a vytrvalý zápas o jeho povolení, pak vybudování i udržování při životě. Dnes nám připadá snadné vybudovat i sebevětší závod, jsou-li k dispozici dostatečné prostředky. Jinak tomu bylo začátkem dvacátého století. Jakýkoli pokus nekapitalistů, v tomto případě rolníků, byl spojen s velkými potížemi, od zakoupení stavebního místa, až po dodávky strojního zařízení. Největší potíže však spočívaly v získávání finančních prostředků, prodej akcií byl silně negativně ovlivňován, chybějící kapitál musel být vypůjčován. To platilo všeobecně u všech rolnických závodů. O jednom z nich, cukrovaru v Němčicích nad Hanou pojednává tedy kapitola pátá a poslední.

5. Kapitola

Zřízení Rolnického akciového cukrovaru v Němčicích nad Hanou

V předešlé kapitole jsem uvedl důvody, proč byly u nás zakládány rolnické akciové cukrovarny a také jsem nastínil historii vzniku několika takových cukrovarů v naší oblasti. V následující kapitole se budu podrobněji zabývat jedním z nejmodernějších rolnických cukrovarů na Moravě - „Rolnickým akciovým cukrovarem v Němčicích nad Hanou“ Tento původní úřední název platil od 16. srpna 1909, kdy byl zapsán v obchodním rejstříku c. k. krajského soudu v Olomouci na základě schválení stanov c. k. ministerstva vnitra se souhlasem c. k. ministerstva orby a obchodu ze dne 17. června 1909, číslo 16 889 a schválením c. k. místodržitelství v Brně výnosem ze dne 26. června 1909, číslo 41 609.⁸¹

Letité neúspěšné vyjednávání rolníků - řepářů s cukrovarníky o navýšení výkupních cen za řepu vedlo k snahám o založení vlastního cukrovaru. Snaha o jeho zřízení byla po delší době dalším pokusem o založení rolnického cukrovaru v okresech Kojetín a Prostějov. Předešlé akce o založení podniku v Nezamyslicích (1892-99) či odkoupení cukrovaru v Chropyni (1896) nebyly úspěšné. Cukrovar v Chropyni však získali tehdejší kapitáni průmyslu Schoeller, Redlich a spol. a rolníci tak přišli nejenom o iluze, ale i o značné prostředky. Chropynská porážka je na čas paralyzovala. U mnohých však měla účinek opačný a ti burcovali do boje s vídeňským kapitálem dále. Myšlenka na postavení vlastního rolnického cukrovaru nezanikla ani po těchto neúspěších. V té době byly zemědělské průmyslové závody (cukrovarny, sladovny a pivovary) budovány za velkých obtíží. Byla zde sledována snaha jednak hospodářského povznesení rolnictva, jednak posílení českého průmyslu, neboť dosavadní průmyslové podniky byly v rukou německých kapitalistů. I když se podařilo založit „Zemskou družinu řepářů v Brně“ a organizovat nové schůze, bylo to stále málo. Plané řeči cukrovar nepostaví, pouze peníze. A shromáždit částku na stavbu se též nedařilo.

⁸¹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 21, karton č. 1.

Poslanec říšské rady Jan Rozkošný znal chování a pohyb vídeňského kapitálu dobře, věděl, že za ním pevně stojí vídeňské banky. Proto se vši vehemencí spoluzaložil Moravskou agrární a průmyslovou banku se sídlem v Brně. Rolníci tím získali finanční ústav předurčený k podpoře jejich podnikání.⁸²

První doložená zpráva o definitivním postavení rolnického cukrovaru v kojetínském okrese je z 26. února 1908 a vyplývá z ní jednohlasně přijatý návrh na založení cukrovaru.⁸³ Rozkošný byl navržen za hlavního vyjednavče. Postavil se do čela akce a neúnavně shromažďoval kapitál upisováním akcií. Osvědčené způsoby útlumu spolčovacíh snah již na Rozkošného nemohly stačit, proto cukrovarnický kartel nastražil jinou past v podobě nabídky koupě cukrovaru v nedalekých Doloplazích. Celá akce měla jediný cíl - soustředit Rozkošného pozornost na fingovanou koupi Doloplaz a mezitím zastavit, posléze rozdrobit a nakonec zcela utlumit sílící a již naprosto reálnou zakládací akci. Celý případ popíši podrobněji.

Na schůzi konané dne 21. února 1909 bylo sděleno, že společnost cukrovaru v Doloplazích nabídla výboru ke koupi svůj cukrovar. Usneseno bylo zahájit s nimi do vyjednávání a pozvat k tomuto jednání též cukrovarnické odborníky a na návrh poslance Rozkošného byli pozváni ředitelé cukrovarů z Dřevohostic (p. Vašák), z Háje (p. Henčl) a z Litovle (p. Hulá). K vyjednávání delegování předseda Rozkošný a místopředseda Dostál. Dále konstatoval pan předseda, že na upsané akcie složeno bylo dosud 208 000 korun. Schůze příští se konala v čekárně I. třídy v nádraží v Nezamyslicích a to po znalecké prohlídce cukrovaru v Doloplazích. Ze znalců dostavili se mimo výše zmíněné pány ředitele ještě pan ředitel Vřešťal z Napajedel a ředitel Viewegh z Legnaga v Itálii. Pan starosta Zapletal z Tištiny doporučuje, aby se o koupi Doloplaz vyjednávalo a pan Rozkošný žádal, aby Doloplazům stanovena 7 denní lhůta k odpovědi a nabídnuta jim kupní cena 1 mil. korun za podklad.⁸⁴

Ve schůzi užšího výboru dne 14. března 1909 sděleny podmínky Doloplaz a usneseno nabídnout co přijatelnou cenu 800 000 korun; mimo to žádal poslanec

⁸² Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, 1999, s. 10.

⁸³ Tamtéž, s. 10.

⁸⁴ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, s.13.

Rozkošný, aby přepuštěny byly nové společnosti alespoň nejbližší doloplazské dvory. Schůze příští konána dne 21. března 1909. Poslanec Rozkošný poukázal na liknavý postup pánů majitelů Doloplaz ve otázce prodeje a sdělil dále, že se na jeho urgenci dostavili k němu pan rytíř Proskovec a konzulent Gron s vypsáním všeho inventáře, patřícího k cukrovaru, nabídli do podnájmu dvůr Doloplazy a sdělili co definitivní cenu za cukrovar obnos 1 250 000 korun. Usneseno nabídnout jako poslední cenu 1 100 000 korun.

Ve schůzi širšího výboru dne 28. března 1909 přednesen výtah z jednání užšího výboru a jednáno pak na základě nabídky cukrovaru z Doloplaz o koupi. Pan Beneš z Němčic upozorňoval, že dodávka řepy do Doloplaz zdraží cenu řepy na úkor akcionářů, k čemuž mu odpověděl p. Štefek z Otaslavic, že dráha bude co nejdříve postavena a tím zdražení odpadá. (Dráha ovšem ještě ve 30. letech postavena nebyla.) Pan předseda silničního výboru Novotný z Viceměřic doporučuje koupi Doloplaz z ohledu národního, abychom mohly se koupí Doloplaz i jeho dvorů zbavit národně i hospodářsky nás tížícího němectva a dodal při tom s hanáckou sebevědomostí, že při dobré vůli můžeme si postavit ještě jeden cukrovar, neboť řepy máme a budeme mít dostatek pro oba dva. Na návrh pana Kužmy z Mořic usneseno, vyzvat akcionáře ku splacení celého akciového kapitálu do 11. dubna 1909 a svolali na to valnou hromadu na den 25. dubna 1909.⁸⁵

Na schůzi užšího výboru dne 4. dubna 1909 možno již pozorovat dvojitou tvář vyjednávajících za Doloplazy. Dr. Fries si ztěžuje na to, že české noviny kup Doloplaz schvalují a omlouvá se, že z rodinných důvodů nezabývá se obchodními záležitostmi a že další vyjednávání povede nyní jedině pan rytíř Proskovec. Shledáno pak, že upsáno dosud 4180 akcií a zapláceno 3300 akcií. Ve schůzi příští, konané 8. dubna, vylouvá se písemně Dr. Fries, že se dosud nepodařilo skoupit kmenové akcie cukrovaru v Doloplazích a konstatováno, že se cukrovarníci z prodeje vylouávají.⁸⁶

Rozkošný zajisté vycítil ihned, že výzva ke koupi znamená vlastně odklad akce postavení cukrovaru, že jest to vlastně starost o získání času, aby mezitím

⁸⁵ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s.14.

⁸⁶ Tamtéž, s. 14.

dalo se docílit větších ještě rozbrojů v kruzích rolnických. Znaje dobře zařízení doloplazské továrny, ochotně svolil k jednání o koupi a tak stanoven doloplazským cukrovarem den návštěvy výborů a znalců nové společnosti. Jistě věděl Rozkošný již předem, jaký dojem zanechá v myslech výborů i znalců staré, v tmavých místnostech umístěné strojní zařízení doloplazského cukrovaru. Ředitel E. Viewegh později vzpomínal: „Pamatuji se velmi dobře na den návštěvy té. Byl jsem vyzván Mor. agrární a průmyslovou. bankou v Brně, abych se zúčastnil prohlídky Doloplaz jako technický expert této banky. Schůzka byla na nádraží v Nezamyslicích a doloplazský cukrovar vymohl a dal nám k dispozici čekárnu první třídy. Jelo se pak v kočárech do Doloplaz, kde nás očekávaly zástupy obyvatel, aby viděli, jak naši kupují „židárnu“. Vycítil jsem tehdy neznalý hanáckých poměrů krajně napjatý poměr cukrovaru doloplazského proti rolnictvu; nikdy jsem neslyšel tolik stížností vášnivě přímo pronášených proti správě cukrovaru a vytušil jsem ohromnou chybu, které se dopouštěl po léta velkokapitalistický cukerní kartel a vešval tak přímo rolnictvo do situace, která nutně, za každou cenu, musela se strany rolnictva vyvrcholit úplnou odlukou od závodu velkokapitalistického. Rolnictvo připravovalo pomstu za Chropyni a za útisky bezohledně na něm páchané všemohoucím tehdy kartelem.“⁸⁷

Nelze popřít, že koupě Doloplaz by bývala pro rolníky výhodou. Myslím tím hlavně okres prostějovský, kam by celá akce pak směřovala.. To Rozkošný také vycítil a akci a nabídku nebránil. Avšak podmínky se strany prodávajících byly předně neupřímné a za druhé přemrštěné.

Samotný doloplazský cukrovar již tehdy nepatřil mezi moderní podniky. Denním zpracováním 4 000 q cukrové řepy, kampaňovou výrobou 63 000 q surového cukru již rolníkům nemohlo stačit a případná modernizace by byla velmi nákladná. (němčický cukrovar se stavěl na denní kapacitu 6 000 q řepy s možností rozšíření na 9 000 centů, roční výroba surového cukru 100 000 až 130 000 q).⁸⁸

Prodej Doloplaz byl Dr. Friešem nabídnut fingovaně, o tom není dnes

⁸⁷ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, s.15.

⁸⁸ Chylík, J.: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do r. 1938, rukopis, s. 99.

sporu, vždyť ani po válce, kdy závod německý ucházel o koupi Doloplaz, nemohlo se sdružení akcionářů, kterým Doloplazy patřily, prodej u svých akcionářů prosadit pro ohromné požadavky jednotlivých majitelů akcií. Tak tomu bylo i v r. 1909.

Právník Dr. Fries neopatrně podcenil znalosti poslance Rozkošného, snad spoléhal na „všemohoucnost“ vídeňských svých spolubratrů, cukerních baronů, snad soudil, že podaří se mu to, co tak lehce získal ve Zborovicích.⁸⁹ V 3. protokolu správní rady ze dne 17. července 1909 byl uveden přípis ředitele Huly z Litovle a pana úředníka cukrovaru z Kojetína Bernackého za cukrovarníky moravské, ve kterém tito žádali, aby společnost pro postavení nového cukrovaru koupila cukrovar v Doloplazích. Na návrh poslance Rozkošného se usneslo napsat panu Dr. Friesovi, že společnost mohla by vejít eventuelně v nějaké jednání, kdyby páni cukrovarníci předem své určité návrhy správní radě předložili, které by ovšem proti poslední podaným návrhům museli znít příznivěji.

Konečně až „nechutné“ vyjednávání o prodeji Doloplaz vyvrcholilo na čtvrté schůzi správní rady, konané dne 21. července 1909. Sděloval zde p. poslanec Rozkošný došlý přípis p. Dr. Friese, ve kterém tento sdělal, že „vzhledem k tomu, že správní rada chtěla znát podmínky, pod kterými by se další vyjednávání bylo vedlo, předem, že tím jsme proti němu ukázali „nezdvořilost“ a že proto další vyjednávání zastavuje. Vzato na vědomí s tím doložením, že ona nezdvořilost, která se nám p. Dr. Friesem uštědruje „patří na adresu pp. cukrovarníků, kteří zbytečným protahováním chtěli naši akci zmařití.“⁹⁰

A tak v následujících výborových schůzích až do dne 17. července 1909, kdy poprvé vstoupila v činnost správní rada nového podniku, se pokračovalo s dalším vybudováním nového závodu. Dne 18. dubna 1909 usneseno zvýšit akciový kapitál na 2 000 000 korun a vydat 5000 akcií a usneseno dále na návrh poslance Rozkošného, postavit cukrovar na zpracování 6000 q řepy za 24 hodin s podmínkou, zařídit závod tak, aby mohl být zvětšen na 8000 q

⁸⁹ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s.16.

⁹⁰ Tamtéž, s. 16.

řepy denního zpracování. Dne 5. června 1909 sděluje poslanec Rozkošný, že splaceno dosud na akcie 1 303 850 korun a konstatováno, že Moravská agrární a průmyslová banka v Brně vlastní 600 akcií nového cukrovaru.⁹¹

Rozkošný včas rozpoznal pravé úmysly celé akce a týmiž zbraněmi ji celou využil ve svůj prospěch. V obcích se konaly další schůze a získávali se rolníci. Počátkem ledna roku 1909 bylo upsáno již přes tři tisíce akcií. Po prohlídce nového cukrovaru v Uhrách byl zvolen užší výbor pro postavení cukrovaru v čele s předsedou Rozkošným.

Dvacátý osmý duben roku 1909 se stal dnem, kdy se rozhodlo o postavení cukrovaru právě v Němčicích na Hané. Ve schůzi sdělil němčický starosta, že se obecní výbor rozhodl prodat pozemky pro stavbu cukrovaru za 800 korun za míru (0,1920 ha). Toto rozhodnutí navazovalo na usnesení ze dne 13. února 1909, kdy se zastupitelstvo obce rozhodlo pro případ, že by se cukrovar stavěl v Němčicích, vyjít vstříc snaze o založení cukrovaru a svolilo odprodat obecní pozemky na „dolním trávníku“ potřebné ke stavbě.⁹²

Je nutné vyzdvihnout rozhodující zásluhy Rozkošného na celé zakládací akci. Nejenom ohromná popularita a váha osobnosti, ale hlavně jeho znalosti svých protivníků přivedly nakonec rolníky z kojetínského okresu k vytouženému cíli.

⁹¹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 8, karton č. 1.

⁹² Zápisy o schůzích obecního výboru (Jednací protokol) 1906 - 1909, i.č.33, č.kn.33., zápis ze dne 27. 4. 1909.

5.1 Jan Rozkošný

Vývoj českého a moravského zemědělství a průmyslových potravinářských podniků je spojen s mnoha vynikajícími osobnostmi. Je však jen několik postav, které velmi výrazně vystupují z tohoto početného zástupu. Mezi ně zcela jistě patří Jan Rozkošný rolník z Hané. Jeho současníci a obdivovatelé mu dali přívlastky: „Buditel moravský“ nebo „Patriarcha moravských zemědělců“. Uznání si získával nezištnou prací a pomocí pro široké obecné blaho a pro zvýšení všeobecné vzdělanosti, hlavně obyvatel venkova. Uznání jeho práce a schopností je přijetí četných funkcí a stal se žádaným odborníkem v zemědělství, obchodu a politice. Přestože disponoval značným majetkem a velkou rozhodovací mocí zůstal skromným. Dnes s odstupem doby můžeme říci, že byl nejen ve své době skutečnou vůdčí postavou moravského zemědělství, který svými činy daleko přesáhl hranice svého rodného kraje.

Narodil se 19. října 1855 v obci Křenovice u Kojetína. Vyrůstal se dvěma staršími sourozenci v přísné rodinné morálce, soudržnosti, zbožnosti a skromnosti, které plynuly z tradic starého hanáckého rolnického rodu. Každodenní styk se zemědělskou prací vedl mladého Rozkošného k poznání ceny a důležitosti vzdělání. V době jeho dětství převažovala v zemědělství celodenní těžká fyzická práce s malým výdělkem, který sotva postačoval na obživu rodiny. Po dokončení základní školy v Křenovicích nastoupil na první českou hospodářskou školu do Přerova. Školu absolvoval roku 1869 s výborným prospěchem. Již během studii byl členem studentského spolku „Oráč“, kde vedl různé diskuze. Velmi dobře znal problémy rolníka, což jeho myšlení ovlivnilo na celý život.

Po návratu domů se výrazně zapojil do práce pro obecné blaho. S jeho jménem je spjat největší rozkvět a rozvoj obce. V Křenovicích se finančně podílel na výstavbě kostela, fary a pokračovací hospodářské školy, kde také učil. V obci zakládá v letech 1879 až 1880 Rolnicko-občanskou záložnu, vydával časopis „Zemědělská politika“. Výsledkem bylo jeho zvolení starostou obce 15. července 1872 ve 27 letech. Později zakládá hospodářský spolek kojetínsko-přerovský,

jehož se stává předsedou. Na rolnické témata pořádá různé besedy a diskuse. Rovněž se velmi zasloužil o rozšíření pěstování ječmene a chovu hospodářských zvířat na Hané.

Práce Jana Rozkošného v zemědělských zájmových organizacích se velmi rychle rozvíjela. V roce 1897 se podílí vypracováním stanov na založení Zemědělské rady, kde se stal předsedou českého odboru a v roce 1918 i prezidentem ústředního sboru rady. Byl také přísedícím moravského zemského výboru. Na Moravě pomáhá rozvoji zemědělského družstevnictví zřízením Ústředního svazu českých hospodářských společenstev v roce 1898, kde pak vykonává funkci vrchního ředitele více než třicet let.

Později se jeho zakladatelská činnost zaměřila na pomoc při porolnicování podniků nebo vzniku nových rolnických závodů. Například v roce 1897 spoluzaložil Rolnickou akciovou továrnu a soustředěná hnojiva a lučebniny v Přerově, byl zde místopředsedou správní rady. Podpořil zaakciování Továrny na hospodářské stroje E. Kokory v Přerově, spolupodílel se na vzniku Rolnické akciové sladovny v Kojetíně a Rolnické továrny na lučebniny v Přerově.⁹³

Největším Rozkošného činem v oblasti finanční byla jeho účast na založení Moravské agrární a průmyslové banky v Brně, která se stala velmi významným finančním ústavem podporujícím rozvoj zemědělského podnikání. Sám Rozkošný jakožto člen správní rady banky dokázal soustředit a získat velké finanční prostředky. Viditelné pracovní úspěchy, znalost prostředí a kontakty přivedly Jana Rozkošného poměrně logicky za čas i do politiky. Je zajímavé, že i když patřil do zemědělského prostředí, že vstoupil do Národní strany (staročeši) a teprve později přestoupil do řad Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu.⁹⁴ Znal velmi dobře situaci a problémy v zemědělském prostředí, ve kterém vyrostl, dovedl tedy velmi intenzivně hájit rolnické zájmy a potřeby převážně rolnického obyvatelstva na venkově.

Již 2. července 1886, ve třiceti letech, při doplňovací volbě za dr. Kusého byl zvolen poslancem moravského zemského sněmu za okresy Kojetín a Přerov a na

⁹³ SOKA Prostějov, fond Archiv městečka Němčic nad Hanou. 1581 - 1945, i.č.325, Pamětní kniha obce, 1922 - 1930, zápis z 19. 10. 1930 k 75. narozeninám Jana Rozkošného, zápis z 19. 10. 1930 k 75. narozeninám Jana Rozkošného.

⁹⁴ Ottův slovník naučný, 22. díl, Praha, 2000, s. 1.

počátku roku 1887 se stal poslancem dolní komory vídeňského parlamentu, tzn. říšské rady, za okresy Uherské Hradiště a Holešov. V letech 1920-1936 vykonával po tří volební období mandát senátora Národního shromáždění v nově vzniklém Československu.

Rozkošný vystupoval vždy korektně, nekonfliktně a kolegiálně. Toho spolu s přirozeným kouzlem osobnosti, i přes přísný výraz ve tváři, přivedlo prakticky každé jednání ke zdárnému výsledku. Neobyčejná autorita a respekt k výsledkům jeho práce mu automaticky přinášelo zasloužené uznání. S růstem vlivu své osobnosti se stal i objektem rostoucí mediální sféry. Ač sám je popisován svými současníky jako člověk velmi skromný a uzavřený, zájmu médií se nebránil. Sám publikoval v tisku a je zaznamenán i na filmový pásce v roce 1934.

Samostatnou kapitolou je Rozkošného práce v řepařsko-cukrovarnickém odvětví. Asi nejznámějším počinem bylo založení v roce 1909 a poté správa rolnického cukrovaru v Němčicích nad Hanou (prezidentem správní rady je do roku 1941, tedy třicet dva let). Němčický cukrovar je významný tím, že jako jediný podnik na jehož založení se Jan Rozkošný podílel, přetrval do 21. století. (Bohužel se nedočkal oslav sta let od založení. V roce 2006 proběhla poslední kampaň a brány cukrovaru se po devadesáti sedmi letech definitivně uzavřely. Areál cukrovaru byl zbourán v prvních měsících roku 2008.)

Založení cukrovaru od počátku provázely těžkosti. Počáteční nejednotnost rolníků, spory o místo postavení podniku a licitace s pozemky pro stavbu, ale především velmi tuhý odpor v okolí existujících cukrovarů vídeňsko židovského kapitálu. Přes tyto problémy dokázal Rozkošný dovést zakládací akci ke zdárnému konci a zbudoval ekonomicky velmi silný podnik. Němčice, kde se cukrovar stal prvním průmyslovým závodem a napomohl přeměně zemědělské obce v zemědělsky-průmyslové městečko, jmenovaly Jana Rozkošného svým čestným občanem od 1. listopadu roku 1915.⁹⁵

Zřízením němčického cukrovaru začalo porolničování cukerního akciového kapitálu na Hané. Rozkošný spolupracoval na porolničování přerovské rafinérie

⁹⁵ SOKA Prostějov, fond Archiv městečka Němčic nad Hanou. 1581 – 1945, Zápisy o schůzích obecního výboru (Jednací protokol) 1912 - 1915, i.č.35, č.kn.35, zápis ze dne 1. 11. 1915.

cukru bratří Skenů a podílel se na řadě dalších podniků. Úspěšné založení a chod cukrovaru v Němčicích pomohlo Rozkošnému se dostat do vedoucích pozic v důležitých cukrovarnických organizacích. V období Rakousko-Uherska byl od roku 1912 členem Ústředního spolku pro průmysl řepového cukru ve Vídni a během války Cukerní ústředny ve Vídni. V Československu měl členství v těchto organizacích, místopředseda Ústředního spolku československého průmyslu cukrovarnického a předseda Moravskoslezského spolku cukrovarnického. Dále byl členem správních či dozorčích rad těchto společností: Asekuračního spolku čsl. průmyslu cukrovarnického, Společnosti pro pěstění řepného semene, Spolku čsl. rafinérií cukru, Společenstva čsl. cukrovarů, Sdružení rolnických cukrovarů na Moravě, Cukrovarnického syndikátu, Olomoucké agencie atd., celkem v sedmnácti zájmových organizačních odvětví. Členství v každé organizaci si Jan Rozkošný nesmírně vážil a své funkce svědomitě plnil.

U příležitosti sedmdesátých narozenin Dr. Rozkošného roku 1925 byl založen fond s názvem: „Fond Dra. techn. Jana Rozkošného“, z něhož se udělovaly podpory nemajetným studentům Vysoké školy zemědělské a České vysoké školy technické v Brně.

Jako jediný z oboru cukrovarnictví a řepařství (konkrétně za zásluhy o rozvoj zemědělského průmyslu, družstevnictví a zemědělského školství na Moravě) dostal cenu Hanuše Karlíka udělovanou od roku 1925 osobnostem, které se zasloužily o hospodářský pokrok v Československu. Cenu převzal dne 23. března 1937 v Praze. Ocenila ho také Česká vysoká škola technická v Brně čestným titulem doktor techniky honoris causa za celoživotní práci v roce 1926.

V roce 1925 zhotovil sochař František Foit bronzovou bustu poprsí Rozkošného. Busta byla umístěna na pískovcový pomník znázorňující svornost a svépomoc rolnictva, který byl umístěn v areálu cukrovaru. Slavnostní odhalení bylo provedeno 18. října 1925 za přítomnosti oslavence.⁹⁶ Busta bohužel nepřežila změnu režimu v únoru 1948. Pomník se dochoval až do dnešních dnů, i když už ho nenajdete v Němčicích. Po zbourání areálu cukrovaru na jaře 2008 sochu

⁹⁶ SOKA Prostějov, fond Archiv městečka Němčic nad Hanou. 1581 - 1945, i.č.325, Pamětní kniha obce, 1922 - 1930, zápis z 19. 10. 1930 k 75. narozeninám Jana Rozkošného, zápis z 19. 10. 1930 k 75. narozeninám Jana Rozkošného.

odkoupil cukrovar ve Vrbátkách.

Jan Rozkošný žil velmi aktivním životem až do pozdního věku. Traduje se, že na schůze správní rady cukrovaru chodil zásadně pěšky z Křenovic, které jsou vzdáleny 4 km, což svědčí o jeho pevném zdraví. Z vedení rolnického akciového cukrovaru v Němčicích odstoupil roku 1941 ve věku 87 let.

Jan Rozkošný zemřel 27. března 1947 ve věku 91 let a byl pohřben v rodinné hrobce v Křenovicích na Hané.⁹⁷

⁹⁷ Údaje jsou převzaty z článku: Froněk, D.: 150 let od narození Jana Rozkošného, Listy cukrovarnické a řepářské, roč. 121, č. 9-10, s. 290-293. (Bohužel zde autor neuvádí žádné zdroje svých informací nebo odkaz na prameny či literaturu, takže data zde jsou až na pár výjimek neověřitelná.)

5.2 Stanovy, akcie, akcionáři

Právní povaha firmy nově založeného cukrovaru byla akciová společnost. S přívlastkem „rolnický“ v názvu se honosil kdejaký cukrovar, ale ne všechny měly ve stanovách zakotvenou formulaci o povinné dodávce cukrovky každého majitele akcií. Dodávkou cukrovky povinované akcie byly základním typickým znakem skutečného rolnického cukrovaru. Němčický cukrovar tím klasickým rolnickým byl od svého založení až do znárodnění v roce 1948. Byla to zásluha Rozkošného, který se poučil z mnoha případů (např. Kroměříž), kde se akcií brzy po založení zmocnili neřepaři a cukrovar zcela ovládli. Sám první stanovy cukrovaru vypracoval a paragraf o povinnosti dodávky cukrovky do nich vložil. Jedná se o paragraf č. 7 až 13 stanov, který shrnuje práva, povinnosti i sankce pro akcionáře. Nejdůležitější části stanov lišících se od kapitalistických cukrovarů a týkajících se dodávky řepy, ocitují.⁹⁸

Paragraf 7 se vztahoval k dodávce řepy do cukrovaru zněl: „Mimo zaplacení K 400 za každou akcii na hotovosti jest každý akcionář zavázán odvésti Rolnickému cukrovaru a rafinérii v Němčicích na Hané každoročně na každou akcii 100 metrických centů pravé, zdravé, dobře očištěné a dobře okrájené, ku zpracování na cukr dobře se hodící řepy cukrovky, jejíž hodnota pro zpracování v cukrovaru musí též vyhovovati podmínkám jež výbor dle § 9. těchto stanov určí. Místo splnění této povinnosti ku dodání řepy jest rolnický cukrovar, který zjistí svým úředníkem neb zřízencem na váze cukrovarem ustanovené množství řepy, jaké každý akcionář dodal a platí za dodanou ono množství řepy, jaké takto zjištěno bylo. Řepu, která by hořejším podmínkám nevyhovovala, cukrovar nepřijme. V případě neúrody může výbor dle § 23. těchto stanov zvolený, svým usnesením povinnost ku dodání řepy cukrovky na menší množství snížit. Kdyby akcionář toto množství řepy cukrovky v některém roce v době dle § 9 těchto stanov určené nedodal, bude povinen v době čtrnácti dnů po uplynutí lhůty ku dodání řepy, zaplatiti cukrovaru za každý nedodaný neb méně dodaný metrický cent řepy 10 % ceny jednoho sta kilogramů

⁹⁸ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 8a, karton č. 1.

řepy v dotyčném roce rolnickým cukrovarem placené, nejméně však 30 haléřů náhrady na hotovosti, a kdyby se u některého akcionáře nedodání řepy po více roků opakovalo, bude mimo to povinen zaplatiti pokutu, jakou jemu výbor společnosti vyměří. Aby se akcionářům dodání řepy usnadnilo, mohou se i mimo sídlo společnosti zřídit váhy u přijímání řepy.“

Paragraf 8 udával za jakých podmínek cukrovar přijme více řepy od akcionářů: „Více řepy než kolik dle § 7 na akcii připadá, přijme továrna od akcionářů za běžnou cenu trhovou jen potud, pokud jí s prospěchem zpracovati může. Rozhodovati o přijmutí neb nepřijmutí řepy takové i ustanovení běžné ceny náleží správní radě.“

Podle § 9 mohl správní výbor určit kolik řepy přijme od svých akcionářů: „Výbor ustanoví každoročně před započatím kampaně nejnižší hodnotu řepy, kterou akcionáři dodati mají, buď v procentech obsahu cukru aneb dle stupňů Ballingova sacharometru. Správní rada pak ustanoví dobu ku odvádění a ku přijímání řepy v továrně i na vahách mimo sídlo společností zřízených a oznámí výborem ustanovenou hodnotu i dobu přijímání řepy akcionářům, jichž se ustanovení týče.“

Paragraf 10 stanovil jaké dokumenty obdrží akcionář při dodávce řepy. „Každý akcionář obdrží od správní rady knížku, v níž uvedeno jest jméno akcionáře a čísla jeho akcií a do níž se zapíše veškerá jím v dotyčném roce odvedená řepa.“ Podle § 11 byla určena záloha za řepu pro akcionáře cukrovaru: „Z váhy řepy akcionářů dle § 7. dodané odpočítá se 5 % na hlínu a za množství po tomto odpočtu zjištěné vyplatí cukrovar dne 1. listopadu každého roku za každých 100 kg nejméně jednu korunu. Po ukončení každé kampaně určí výbor cenu řepy akcionáři, načež správní rada zařídí výplatu obnosů jim do té doby nevyplacených. Tato výplata musí se každoročně provést nejpozději v měsíci březnu.“

Znění paragrafu 12 určovalo jaké množství řepných řízků a saturačních kalů akcionář obdrží po dodávce řepy. „Každý akcionář obdrží zdarma tolik řepných

řízků a saturačních kalů, kolik dle ustanovení výboru připadá na množství řepy jim dodané. Kdo řízky neb saturační kaly odebrati nechce je povinen oznámit to správní radě před začátkem kampaně. V takovém případě obdrží akcionář za neodebrané řízky a kaly náhradu, jejíž výši určí výbor. Kdyby akcionář neoznámil správní radě před začátkem kampaně, že řízky i kaly nechce odebrati a v době kampaně je neodebere, nemá nárok na náhradu. Řepní řízky a saturační kaly k prodeji určené, prodávají se za ceny správní radou určené v první řadě akcionářům až poté mohou být prodány reakcionářům.“

Akcionář měl podle § 13 nárok na dodávku kvalitního osiva: „Semeno ku vypěstování povinného množství řepy potřebné opatří správa cukrovaru všem akcionářům. Akcionáři jsou povinni odebrati sobě semeno v době správní radou k tomu určené a jsou povinni pěstovati pro cukrovar řepu cukrovou výhradně ze semena cukrovarem jim dodaného. Řepu ze semena jiného vypěstovanou cukrovar nepřijme.“

Aby cukrovar zabránil skupování akcií od rolníku kapitalisty, vyhradil si právo, správní radou zamítnout převod akcií. (§ 5) Vlastníci akcií měli automaticky právo, podle počtu svých akcií podílet se na správě podniku. Měl právo hlasovat a podávat návrhy na valné hromadě, podávat písemné návrhy správní radě a volit členy výboru či být sám zvolen. (§ 14)

Ještě jednu a mnohem prozíravější myšlenku Rozkošný nenápadně vsunul do stanov společnosti, a sice v úvodním paragrafu.⁹⁹ Totiž formulace: „... akciová společnost má za účel zpracovati řepu cukrovku na cukr surový, vlastní i cizí surovinu na **cukr krystalový**, jakož i dále zpracovati cukr na cukrářské výrobky všeho druhu...“ byla Rozkošného projevem jasné představy o budoucnosti cukrovaru. Věděl, že jenom výrobou surového cukru se pořádně společnost neuživí, ale jedině výrobou rafinády bude moci s okolními kapitalistickými cukrovary soupeřit. Dobře si spočítal, že bude disponovat s množstvím 750 000 q řepy i více dodané akcionáři cukrovaru. Věděl mimo to sám, že množství takové znamená 115-125 000 q cukru surového a že někdy jest lépe zpeněžit cukr

⁹⁹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 8a, karton č. 1.

krystalový, nežli surový. Tak proto tímto způsobem, aniž by byl se někomu zmínil, vložil do registrace u obchodního a živnostenského úřadu větu, že firma je oprávněna zpracovat i cukr z řepy na cukr krystalový. V roce 1917, kdy rozhodnuto bylo v tajnosti zařídit závod němčický na smíšený, oháněl se Rozkošný již ve Vídni proti námitkám se strany cukerní centrály tím argumentem, že má povolení k výrobě cukru krystalového již od r. 1909. Uvádím tento fakt jako důkaz, že Rozkošný, zakládaje cukrovar v r. 1910, měl již tehdy pevný úmysl vybudovat týž na první rolnickou rafinerii.¹⁰⁰

Když potom rafinerii začali koncem 1. světové války stavět, i přes protesty okolních kapitalistických cukrovarů, úřady stavbu zakázat nemohly. Samy stanovy povolily, ale nikdo si toho nenápadného slova „krystalový“ nevšimnul.

Povolení ke zřízení společnosti, s neurčitou dobou trvání a podnikovými knihami vedenými v českém jazyce dostali: Jan Rozkošný, říšský a zemský poslanec a rolník z Křenovic, František Dostál, starosta z Čelčic, František Arnošt, rolník z Oplocan, Jan Bakalář, starosta z Mořic, Antonín Dratva, rolník z Popůvek, Josef Jiříčný, starosta z Tvorovic, Jan Kužma, rolník z Nezamyslic, Jan Mezl, rolník z Klopotovic, Antonín Sosík, starosta z Hradčan, Jan Tesárek, rolník z Čelčic, František Vrána, starosta z Němčic, Karel Zapletal, starosta z Tištiny a Josef Župka, starosta z Měrovic.¹⁰¹

Stanovy společnosti byly schváleny v Brně 26. června 1909 na základě zmocnění Ministerstva vnitra ze dne 17. června 1909 pod. čís. 16.889. Obsahovaly kromě výše uvedených skutečností mj. i protokolovaný název společnosti: „Rolnický akciový cukrovar v Němčicích“, ustanovení o správě cukrovaru a vedení knih v češtině.¹⁰² Kromě vázaných akcií na řepu (dodávka na jednu akcii představovala 100 q cukrovky) patřily mezi základní stavební kameny stanov paragrafy upravující práci správní rady a výboru, dále práva a povinnosti akcionářů a údaje o kapitálu a nakládání s ním. Z toho lze vybrat několik zajímavostí.

¹⁰⁰ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s.17.

¹⁰¹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 8a, karton č.1.

¹⁰² Tamtéž

Správní rada cukrovaru měla sedm členů. Předseda správní rady byl volen z akcionářů valnou hromadou na tři roky. Zbýlých šest členů rady volil výbor. Úřadování správní rady a výboru bylo bezplatné, nicméně valná hromada měla právo odměny správní radě a výboru přiřknout (což bylo i zvykem). Při hlasování platilo: co jeden člen, to jeden hlas, v případě rovnosti členů rozhodoval hlas předsedajícího. Tím mohl být, v případě absence předsedy nebo místopředsedy, nejstarší člen rady (§15 až 33 stanov).¹⁰³

Původní výše kapitálu činila dva miliony korun a byla rozdělena na pět tisíc plně a hotově splacených akcií po čtyřech stech korunách. Usnesením řádné valné hromady ze dne 24. září 1921 byl zvýšen vydáním dalších pěti tisíc kusů plně splacených akcií po čtyřech stech korunách na čtyři miliony korun československých. Řádnou valnou hromadou z 27. prosince 1934 byl tento akciový kapitál zvýšen o čtyři miliony korun na osm milionů korun na vrub stabilizačního rezervního fondu na základě zákona o stabilizačních bilancích. Dosavadní akcie byly zrušeny a vydány nové v počtu deset tisíc kusů po 800 Kč.¹⁰⁴

Řádná valná hromada z 25. ledna 1941 rozhodla o dalším zvýšení z osmi na 24 mil. korun nakolkováním akcií z 800 na 2 400 korun jmenovité hodnoty na vrub rezervního fondu stabilizačního ve smyslu vládního nařízení z 8. srpna 1940. Usnesením správní rady z 6. června 1942 byl tento kapitál zvýšen o čtyři miliony na 28 mil. korun nakolkováním akcií z 2 400 na 2 800 korun jmenovité hodnoty na vrub rezervního fondu stabilizačního ve smyslu vládního nařízení z 22. dubna 1942. Záznam této podoby akciového kapitálu je posledním nalezeným materiálem.¹⁰⁵

Struktura akcionářů před rokem 1948 byla dána. Jednalo se o pěstitele řepy z blízkého či vzdáleného okolí. Počítali se vždycky minimálně na stovky. Dle dochovaných seznamů akcionářů za roky 1936/39 a 1940/43 vyplývá, že cukrovar měl v období 1936/39 celkem 1931 akcionářů rozmístěných v 88 obcích Kojetínska, Prostějovská, Přerovska, Vyškovská, ale také z Brněnská (tabulka čís. 11). Za období 1940/43 se počet akcionářů mírně navýšil (1996), ve většině

¹⁰³ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 8, karton č. 1.

¹⁰⁴ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 10, kniha č. 8.

¹⁰⁵ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 1, kniha č. 1.

případů se nejednalo o nákupy či odprodeje akcií akcionáři, ale o přepisy akcií v rámci rodin při dědičných řízeních nebo přepis na dospělé děti¹⁰⁶ (podrobnější údaje tabulka č. 12 v příloze). Největší jednorázový přepis akcií se udál na podzim roku 1941, kdy Jan Rozkošný připsal část akcií (61 kusů) své dceři Ludmile Hillové. Když už se akcie prodávaly, tak v drtivé většině mezi současnými akcionáři a i zde odprodej musel schválit správní výbor rady. Mezi akcionáře patřily i lidé z obcí s vlastním cukrovarem. Jednalo se o obce: Bedihošť, Doloplazy, Hulín, Chropyně, Kojetín, Kroměříž, Přerov, Prosenice. Raritou jsou zvláště tři akcionáři z Prosenic (též moderní rolnický cukrovar). Obec s největším počtem akcionářů byly pochopitelně Němčice nad Hanou (150), stejně tak s největším počtem akcií (662) Obec Tištin (82 a 430) a Švábenice (81 a 305) pak byly jejich důstojnými sekundanty. Další obce jako Hruška (66 a 228), Tvorovice (63 a 383), Mořice (63 a 337), Měrovice (54 a 277) a Vrchoslavice (50 a 146) rovněž patřily mezi velké základny cukrovaru.¹⁰⁷

Když si akcionáře cukrovaru rozdělíme podle počtu vlastněných akcií do velikostních skupin zjistíme, že největší skupinu tvořili malí (1-5 akcií) a střední akcionáři s počtem akcií do 10 kusů. Dohromady vlastnili 83,5% veškerých akcií (další údaje tabulka č. 12 v příloze). Největším akcionářem cukrovaru (jako fyzická osoba) byl Jan Rozkošný s počtem 91 akcií a obec Tvorovice (jako právnická osoba) s počtem 100 akcií (další významní akcionáři jsou uvedeni v tabulce č. 13 v příloze).

Při zakládání cukrovaru se samozřejmě ihned neupsaly všechny akcie, aby se sehnal potřebný kapitál akci podpořily nákupem akcií Moravská agrární a průmyslová banka v Brně (600 kusů akcií zakoupených roku 1909 a zřídila oddělení, které obstarává komisionářský prodej cukru cukrovaru) a rolnické a občanské záložny okolních obcí. Jmenovitě: Rolnická občanská záložna Němčice nad Hanou, Společná záložna Dobromilice, Občanská záložna Tovačov, Občanská záložna Němčice nad Hanou, Občanská záložna Švábenice, Občanská záložna Horní Otaslavice, Rolnická občanská záložna Mořice a Rolnická záložna

¹⁰⁶ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, 13, kniha č. 10, 11.

¹⁰⁷ Tamtéž

Tvorovice. Záložna v Tištině si jako jediná ponechala větší obnos akcií ještě ve čtyřicátých letech. Ostatní záložny a banka své akcie přednostně prodávaly dalším rolníkům, kteří měli zájem stát se akcionáři cukrovaru. Akcionářů přibývalo po finančně úspěšných kampaních, kdy opadl strach z krachu továrny.

5.3 Začátky cukrovaru

Jak jsem již uvedl výše, od 28. dubna 1909 se odvíjí již zcela konkrétní historie cukrovaru v Němčicích nad Hanou.

Správní rada začala pracovat od července téhož roku ve složení: Jan Rozkošný - předseda, František Dostál - místopředseda a členové Jan Novotný, Jan Jiříčný, Jan V. Pokorný, Antonín Sosík a František Vrána.

Usnesením sedmého výboru, ve schůzi 5. srpna 1909, byla stavba tovární budovy a skladiště cukru zadána firmě Matěj Blecha, architekt v Praze, za 401 000 K a montáž strojního zařízení firmě Bromovský, Schulz a Sohr Praha za 1 453 532,30 K. Stavbu realizovala tatáž firma, která postavila téměř ve stejnou dobu rolnický akciový cukrovar v Hulíně, tzv. Hulín II. Obě továrny se podobaly jako vejce vejci a bylo možno najít spoustu společných znaků. Postavení cukrovaru přišlo na tehdejší necelé dva miliony korun, z čehož zhruba tři čtvrtiny pohltilo strojní zařízení.

V souvislosti s postavením Němčic a Hulína II. v letech 1909 - 1910 je nutné upozornit, že byly posledními zcela nově postavenými cukrovary na území Čech a Moravy do roku 1948. Obě továrny měly obrovskou výhodu a náskok před ostatními v místě a nanejvýš účelném prostorovém uspořádání. Většina z nich ani po zásadních rekonstrukcích ve dvacátých letech tohoto století nezměnila charakter členitých, nepřehledných a různě časově přestavovaných shluků budov. To neplatilo pro Němčice a Hulín II. Jediná a hlavní výrobní hala, ve které bylo vidět od řezaček až na cukerní půdu, byla velkým skokem dopředu především v nákladech na výrobu a údržbu celého zařízení. Jednoduchost a účelnost byly na prvním místě, ovšem v provedení velmi zdařilého projektu průmyslové architektury počátku 20. století. Stavba svým vzhledem zcela přirozeně zapadala do okolní krajiny, ba dokonce byla dominantou širokému okolí.¹⁰⁸

Čilý ruch panoval po celý rok 1910, staveniště připomínalo jedno velké mraveniště, všude desítky a stovky pracovníků. Firma Bromovský, Schulz a Sohr byla, řečeno dnešní terminologií, generálním dodavatelem. Jednotlivé strojní

¹⁰⁸ Hlusičková, H. a kol.: Technické památky v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, Praha, 2002, s. 480 - 481.

celky dodaly firmy: Českomoravská továrna na stroje v Praze dodala úplné zařízení kotelny, pozůstávající ze 7 kotlů soustavy Fairbairnovy a 240 m² výhřevné plochy, Khernovu vápenku o obsahu 46 m³ s vodním výtahem a vozíky a dále pak Wiesnerovu pračku na řepu. Firma Bromovský, Schulz a Sohr dodala difuzní, saturační, filtrační a odpařovací stanici, kdežto stanice vakuová a centrifugován byla vyrobena strojímou Breitfeld-Daněk. Železné nosníky na konstrukci tovární budovy a cukerného skladiště dodaly Strojnické továrny, kotlárný, slévárny Hradec Králové, pobočka Adamov.¹⁰⁹ Cukrovar byl koncipován jako surovarna na denní zpracování 600 tun řepy, což bylo jedno z největších v té době. Běžně se pohybovalo okolo 400 až 500 tun.

Ještě před zahájením první kampaně byl na schůzi správní rady dne 15. srpna 1909 byl přijat za technického správce závodu p. Václav Chmelař, cukrmistr v Dymokurech od 1. října 1909, za plat roční 4800 korun, byt, otop a světlo. Na schůzi dne 4. září 1909 přijali za účetního p. Ladislava Dokoupila, pokladníka cukrovaru ve Velké Bystřici, za roční plat 3240 K s bytem, otopem a světlem. Další vedení cukrovaru tvořili: technický správce ing. Bedřich Ondrouch, technický kontrolor ing. Josef Vymlátíl, pokladník František Sedláček a vážný Arnold Moudrý.¹¹⁰

Stavební a montážní práce postupovaly v dobrém tempu tak, že 10. října 1910 mohla být zahájena první kampaň, takřka potichu, bez jakýchkoliv okázalostí. Rozkošný si na ně ve své skromnosti nepotrpěl. Bohužel ve zprávách správní rady i výboru, velmi stručně vedených, nezaznamenáno ani ukončení stavby a ani nějaké slavnostnější zahájení kampaně, jak jsem se již zmínil.

Úvodní kampaň dopadla nad očekávání dobře, i přes obavy z nezpracovaných dělníků. Trvala 85 dnů, zpracovalo se 676 707,5 q řepy a vyrobilo 98 632,5 q surového cukru. Po kampani zaznamenává schůze správní rady ze dne 6. března 1911 předběžnou rozvahu za uplynulou kampaň, dle níž jevil se celkový náklad 751 942,64 K, celková tržba 2 343 902,50 K, jeví se

¹⁰⁹ MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 31, kniha č. 19.

¹¹⁰ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinérie v Němčicích na Hané 1909-1924, s.17. a Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, s. 15.

zůstatek 1 591 959,86 K a za 100kg akciové řepy se byl vyplácen obnos 2,5046 K a správní rada se usnáší navrhnout výboru vyplácet za řepu akciovou za 100 kg a 2,50 korun.¹¹¹

Toto velké množství zpracované řepy a vyrobeného cukru nemělo v širokém okolí obdoby. Tehdejší kampaňový průměr se pohyboval okolo 20 až 30 tisíc tun a tomu byla úměrná výroba cukru. Ta byla dána mj. i zvýšením cukernatosti pěstované řepy. Ještě na přelomu století se pohybovala kolem 11 až 12 %, za posledních deset let vzrostla až o 50 %. (tj. 16-17 %) Tak velké množství řepy zpracované v kampani umožňoval vysoký počet vydaných akcií, povinovaných dodávkou řepy. Ta byla základním, hlavním a téměř neotřesitelným stavebním kamenem existence cukrovaru. Údaje z následujících kampaní to jedinečně potvrzují (tabulka č. 14 a 15). Více než 60 tis. tun řepy za kampaň bylo samozřejmostí, německý kampaňový průměr za roky 1910-24 dosáhl více než 67 tisíc tun řepy (Uvážíme-li, že v letech první světové války cukrovary zpracovávaly v kampani 10-20 tisíc tun řepy a vyráběly 3-5 tisíc tun cukru, naproti tomu Němčice 67 tisíc tun řepy, resp. 9 tisíc tun suroviny, je pochopitelná hrdost akcionářů na svůj podnik a současně i závist okolní konkurence mimochodem kapitálově mnohem silnější, znalejší poměrů právních, burzovních a dalších).

Avšak správě závodu nestačily dosažené úspěchy. Jejím přáním bylo závod rozšířením strojního zařízení nadále přizpůsobovat většímu dennímu zpracování a přeměnit závod v podnik smíšený, to znamená s vlastní rafinérií, aby tovární provoz byl co nejvíce ekonomický a rolník se „nemusel dělit o plody své práce s kapitálem cizím“.

Po druhé kampani se strojní zařízení rozšiřovalo, neboť některé stanice byly původně projektovány na menší denní zpracování a při zvýšení denní výroby a již při dodávce 7000 q řepy denně byly silně přetěžovány. Proto se postupně rozšiřovaly veškeré výrobní stanice. Nejprve roku 1912 filtrační zařízení pro těžkou šťávu přistavením nového filtru, dále byla přestavena stanice pro síření

¹¹¹ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, s.17.

zeleného sirobu a postavena nová sířící pec. Pro vápenku byl objednáán nový separátor Kořanův, k docílení čistějšího vápenného mléka. Tyto nejnntnější doplňky strojního zařízení dodala Českomoravská továrna na stroje a podařilo se jimi zvýšit denní zpracování řepy. Zvětšenému strojnímu zařízení přestávala stačit dodávka páry z kotelny a proto po kampani 1912/13, byl přikoupen osmý parní kotel.¹¹²

Již v roce 1913 utrpěly Němčice první velkou ztrátu. V začátku roku zemřel ředitel Chmelař. I když se nedočkal výstavby rafinerie, významnou měrou přispěl k vybudování velké rolnické surovárny, a za to mu náleží čestné místo v němčické historii. Nástupcem se stal ing. Eduard Viewegh, který přišel z cukrovaru Vranovice coby technický správce. Němčice tak získaly zkušeného cukrovarníka, předsedu Moravského spolku cukrovarníků se sídlem právě v Němčicích.

¹¹² MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 31, kniha č. 19.

5.4 Ze surovarny ke smíšenému závodu

V roce 1914 se opět rozšiřovala filtrace těžké šťávy a zeleného sirobu. Tím se docílilo denního zpracování 8000 q řepy. Po výsledcích prvních kampaní se vedení podniku rozhodlo provést investici většího rozsahu. Aby se zlepšila jakost vyráběného zboží byla v roce 1915 postavena zvětšena vakuová stanice s ležatým vakuem na 450 q cukroviny. Zařízení opět dodala Českomoravská továrna na stroje, která dodávala stroje i v pozdějším období.

Sarajevské výstřely paradoxně německému cukrovaru pomohly. Hlad po cukru byl stále citelnější, což si uvědomovala i správní rada. Věděla dobře, že při neustálém snižování osevních ploch, nedostatku hnojiv a dalších omezujících faktorech, bude větší poptávka po cukru. Věřila také, že lépe zpeněží cukr rafinovaný než surový. To všechno vedlo k rozhodnutí postavit vlastní rafinerii cukru a osamostatnit a vymanit se ze závislosti na kapitalistických rafineriích cukru, které mnoho neplatily. (Termín „kapitalistický“ byl běžně používán a označoval cukrovary v majetku průmyslníků a velkostatkářů, které byly ovládány kapitálem převážně vídeňských bank.) A tak na sklonku třetího válečného roku 1916 bylo objednáno u Českomoravské továrny na stroje zařízení na výrobu bílého cukru.¹¹³ Se stavbou se začalo 24. dubna 1917 oficiálně jako 5 přístavbou skladiště pro surovinu. Byl to další z mistrovských tahů Jana Rozkošného na nerovné šachovnici konkurence, jak se zakrátko ukázalo, opět velmi zdařilých.

Na druhou stranu bylo velmi složité získat nové strojní zařízení od strojíren vytížených zbrojními zakázkami. V cukrovaru začali pociťovat, v důsledku pokračující války v kampani 1915/16, i nedostatek domácích pracovních sil, které byly nahrazeny cizími dělníky, aby závod byl schopen plnit plánovanou výrobu. Zaměstnání nového dělnictva však přineslo problém s jeho ubytováním a stravováním. Proto se správní rada rozhodla postavit novou obytnou výrobu dělnických kasáren podle návrhu firmy Viktor Beneš v Praze, která také stavbu provedla. Budova měla 4 obývací místnosti asi pro 100 osob s umývárnu, kuchyní, spíží a pokojem pro dozorce. Zpočátku zde byli

¹¹³ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 33, kniha č. 21.

ubytování Slováci, později zajatí Italové, Rusové a Srbové, které bývalá rakousko-uherská vláda propůjčovala závodům na jejich žádost, když postrádaly dostatek pracovních sil domácích. Po uzavření míru s Ruskem vrátila se velická část zajatých Rusů zpět do vlasti a náhradou za takto vzniklý úbytek byli posláni na kampaňové práce domácí vojíni, neschopní k válečné službě v poli. Ve výrobním období 1918/19 zaměstnával cukrovar 72 vojáků. Současně s obytnou budovou byla stavěna po celé délce průčelí tovární fronty 245 m drátěná ohrada se žulovou podezdívkou, cihelnými pilíři pro pletivo a příkrývkou z betonových ploten¹¹⁴ (Tato se jako jediná část cukrovaru dochovala dodnes).

Roku 1915 byla dále zmodernizována uhelná stanice pro kotelnu podle návrhů Českomoravské továrny na stroje. Budova této stanice byla dvoupatrová a spojena s kotelnou můstkem pro uhelný transportér k dopravě uhlí do zásobníků nad kotli. Do suterénu byl postaven drtič k lámání kusového uhlí a v ostatních částech budovy umístěno zařízení nutné k automatickému vážení drceného uhlí vahou „Chronos“, aby mohla být kontrolována spotřeba kotelny. Parní kotle byly opatřeny automatickou příkládací soustavou Weckovou a z důvodu požadavku akcionářů, kteří chtěli mít řízky sušší, rozšířila se stanice pro lisování řízků třemi novými vřetenovými lisy s potřebnými transportéry.

Z důvodů obchodních i politických si správa nepřála, aby o stavbě rafinerie něco proniklo na veřejnost a tak panovalo v kruzích cukrovarnických všeobecné přesvědčení, že se jedná pouze o přístavek skladiště na surovinu, nová budova tvořila totiž opravdu spojku mezi surovarnou a cukerním skladištěm. Tyto objekty byly totiž dříve spojeny jenom železným mostem.

Stavba rafinerie v prvních dvou letech pokračovala velice pomalu, neboť byl kritický nedostatek čehokoliv, hlavně železa. Veškerý železný i jiný kovový materiál byl vyhrazen pro potřeby armády, takže pro každý kousek železa byla nutná spousta žádostí a nepříjemných intervencí. Strojírna nedokázala dodat ani objednané strojní zařízení, ani nosné konstrukce pro nově postavenou tovární část. Pouze stěží dodala železné střešní profily, aby budova byla zastřešena aspoň

¹¹⁴ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s. 30-31.

lepenkovou krytinou. Dokončení budovy muselo být odloženo na příští rok.¹¹⁵ Ještě na konci roku 1917 správní rada rozhodla o výrobě kostkového cukru v budoucí rafinerii, kterému dala přednost před homolemi, o které zájem začal pomalu upadat a hospodyně stále více žádaly kostky. Klasické sekání homolí se již přežilo a proto bylo objednáno 8. listopadu 1917 strojní zařízení pro kostkárnu.

Roku 1918 se odstranil starý železný most, postavila se vnitřní konstrukce ze železných sloupů, zhotovily podlahy v obou poschodích a v přízemí budovy se vyzdily základy pro nový parní stroj, který měl sloužit pohonu příští rafinerie. Vzhledem k potřebám již tak značně rozšířeného provozu bylo nevyhnutelně zapotřebí zvětšit dosavadní kotelnu. Proto byla prodloužena v celé své šířce až k uhelné stanici, úhrnem asi o 12 m, a v této nové části postaveny pak byly 3 další kotle Fairbairnovy o stejných rozměrech a zařízením jako kotle původní. Veškeré tyto práce sice stihly do začátku kampaně 1918/19, avšak tyto nové kotle nebyly ještě v tomto výrobním období zařazeny do provozu.¹¹⁶

Sklad suroviny byl pro uložení rafinády zcela nevhodný, proto dopředu, ještě před výstavbou hlavní části rafinerie, bylo přikročeno k výstavbě skladiště rafinády. Koncipováno bylo na 12 tisíc tun bílého cukru. Veškeré železné části dodala Českomoravská továrna na stroje. Se stavbou se začalo 10. března 1919 a první bílý cukr byl do skladiště expedován již v kampani 1919/20. Dvoupodlažní skladiště s přízemím mělo dva výtahy, vjezd s nakládací rampou pro vagóny a obě podlaží byla spojena s budovou cukrovaru dvěma železnými mosty. K průčelí skladiště přiléhá schodiště, po jehož obou stranách v přízemí byly kanceláře skladníka a úředníků technické finanční kontroly, v prvním a druhém patře pomocné kanceláře, v podkroví pak příruční skladiště na nejběžnější potřeby pro balení, ukládání a expedici cukru. Budova svému účelu sloužila až do roku 1997, do kdy zde byla skladována prakticky veškerá produkce z každé kampaně. (Roku 1997 bylo postaveno cukerní silo na 30 tisíc tun cukru) Postavením skladiště rafinády nastala v Němčicích „stavebně-strojní revoluce“, která zcela změnila

¹¹⁵ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s. 31.

¹¹⁶ MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 33, kniha č. 21.

vybavení a vzhled uvnitř a podstatně i vně cukrovaru.

V nové tovární přístavbě byl postaven hlavní hnací stroj rafinerie o výkonu 180 koní, 4 odstředivky Weston na moučku k výrobě lisovaných kostek, 4 odstředivky této soustavy na cukr krystalový, potřebné žlaby, čerpadla, výtahy a třasadla, 4 krystalizátory rafinálních cukrovin a třídič cukru. Druhé patro mělo sloužit nové kostkárně, proto oba rafinérské zrnice byly umístěny do prostoru původní varny. Dále byly instalovány 4 odstředivky Weston na zadiny a dvě původní zadinové rozšířily afinaci. K tomu se ještě přistavěly 2 uzavřené krystalizátory Bočkovi. Celé zařízení rafinerie však bylo koncipováno značně těsně a neumožňovalo by další rozvoj, proto bylo v délce 25 m ubouráno skladiště suroviny a byly stavěny další části rafinerie. V prostoru nové kostkárny byly umístěny 3 stolové lisy Pzillas a 6 automatických sekaček na kostky s kompletní sušárnou na výkon 30 tun kostek denně. Rovněž byla vybavena mlýnice cukerní moučky strojním zařízením, dodaným továrnami na mlýnské stroje Jan Prokopec na Král. Vinohradech a Josef Prokop a synové v Pardubicích.¹¹⁷

Při takovémto rozšíření závodu se muselo počítat s ubytováním určitého počtu zřízenců, potřebných pro novou rafinerii. Proto byly postaveny dva jednopatrové obytné domy, z nichž jeden, dvojitý, skládající se z 8 bytů o jedné kuchyni a jednom pokoji pro ženaté a 8 pokojů pro svobodné, dokončen byl ještě 15. října 1919. Druhý, určený pro dílovedoucí, dokončen byl teprve až z jara 1920.

Tím byla rozhodující část stavby rafinerie dokončena, a to ještě v kampani. Neexistovalo, aby se vynechala, omezila či zpozdila jediná kampaň, vždycky muselo být připraveno všechno do začátku října. Prostě ze zisku každé kampaň mohl cukrovar žít a dál se rozvíjet, jediné vynechání by znamenalo stop dalšímu vývoji.

První smíšená kampaň začala 29. října 1919 a skončila až 21. ledna následujícího roku. Nikdy před tím ani poté neskončila tak pozdě. Ze 634 300 q řepy se vyrobilo jen 72 700 q bílého cukru, což bylo v dosavadní historii druhé nejmenší množství (méně se vyrobilo roku 1976). Kampaň to byla zcela jistě

¹¹⁷ MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 33, kniha č. 21. i Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, s. 32.

zkušební, zatěžkávací, takový křest ohněm. Dopadl nad očekávání dobře, cukr se prodal, i když nebyl nejvyšší kvality z důvodu chybějící spodiové filtrace,¹¹⁸ poptávka byla i po pilé¹¹⁹ a homolích. Správní rada se na konci první smíšené kampaně rozhodla rafinerii rozšířit. Zaprvé z důvodu obrovské poptávky po cukerním zboží všeho druhu a za druhé, stávající rafinační zařízení nedokázalo zpracovat všechn vyrobený surový cukr. Zařízení bylo opět objednáno u Českomoravské továrny na stroje. Obětí rozšíření se stalo skladiště suroviny ve zbylé délce 26 m. Rafinerie byla zvětšena o 1 lis a 4 sekačky na kostky společně s prodloužením sušárny kostek, což zvýšilo jejich výrobu na 750 centů za 24 hodin. Dále tato strojírna postavila na výrobu pile 1 zrníč, 2 krystalizátory, 4 odstředivky soustavy Feska a lamač pile. Zadinová stanice se rozšířila o další zrníč, přibyla velká napáječka v kotelně a nový barometrický kondenzátor. V tomto roce učiněn byl také zajímavý pokus o výrobu ještě jiného druhu zboží. Ukázaly se totiž příznivé vyhlídky pro prodej čistého kandysu.¹²⁰ Po propočítání předběžné kalkulace se usneslo zavést výrobu kandysu a byla objednána potřebná měděná pánev s krystalizačními nádobami. V další kampani bylo na zkoušku vyrobeno 4000 kg bezvadného, velkokrystalového kandysu, avšak jeho cena na trhu značně poklesla, takže bylo upuštěno od jeho další výroby.

Druhá bílá kampaň, která započala 4. října 1920, dopadla ještě lépe. Správa cukrovaru se však nespokojila s kvalitou rafinády, která nemohla konkurovat rafineriím s filtrací. Dosud se cukr vyráběl bez jakékoliv filtrace. Rozhodnutí postavit filtrační věž se spodárnou padlo již 10. října 1920, tedy několik dnů po zahájení kampaně a úkol připadl firmě V. Beneš. Stavbu provedla během roku 1921, vybavila ji 16 spodiovými filtry, pračkou, pařáky a dalším potřebným zařízením, včetně regenerační pece Langen-Schat-ten-Tietz, lokomobily Wolf na přehřátou páru o výkonu 100 koní a dynama o síle 38 kW, zabezpečující zvýšenou spotřebu elektrické energie.¹²¹ Součástí stavby byl i téměř 40 m vysoký komín a 5

¹¹⁸ Spodium – uhlí z kostí, výrobek který získáme žiháním, pálením kostí bez přístupu vzduchu a používá se odvápnění a odbarvení cukerní šťávy. Ottův slovník naučný, 23 díl, s. 830.

¹¹⁹ Pilé – bílý hrubozrný cukr slabé vazby v nepravidelné menší nebo větší kousky nalámaný. Ottův slovník naučný, 5 díl, s. 766.

¹²⁰ Kandys je sacharóza, vykrytalizovaná ve velkých krystalech srostlých a více méně průsvitných, bezbarvých. Ottův slovník naučný, 5 díl, s. 766.

¹²¹ Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, s. 37.

usazovacích jam na spodiový prach. Zařízení rafinérie bylo nyní tak výkonné, že dokázalo zpracovat veškerý vyrobený surový cukr a cukrovar dokupoval dokonce surovinu cizí - tzv. zános.

Po rozšíření rafinační stanice se objevil problém v zásobování cukrovaru vodou. Vše bylo vyřešeno rekonstrukcí hlavního přívodního kanálu z řeky Hané a to tak, že bylo odstraněno dosavadní betonové potrubí o šířce 52 cm, již naprosto nepostačující, a postaven nový kanál z dusaného betonu o šířce 80 cm a výšce 155 cm, v celkové délce 142,10 m.¹²²

Původní název firmy „Rolnický akciový cukrovar v Němčicích“ byl změněn na „Rolnický akciový cukrovar a rafinérie v Němčicích na Hané“, po šesti letech s malou změnou v přídomku „nad Hanou“. Významnou osobností němčického cukrovaru byl technický kontrolor ing. Jaroslav Hruďa. V Němčicích působil až do roku 1926, kdy poté v Prosenicích nastoupil úspěšnou ředitelskou dráhu, zakončenou postem prvního generálního ředitele znárodnovaného cukrovarnického průmyslu. Ostruhy získal právě v Němčicích. Od roku 1920 v době rekonstrukce zastával funkci technického adjunkta ing. Rajmund Hrubý. Rok před Hrubým začal strojmistrovat František Béna. Tento pan strojmistr v Němčicích působil téměř dvě desetiletí. Do nové ustanovené funkce administrativního ředitele (předtím účetní, pak administrativní správce) nastoupil Ladislav Dokoupil v roce 1919.¹²³

Rozpor mezi velkým množstvím akciemi zajištěné řepy a malou výrobní kapacitou surovárenské části továrny byl již delší dobu na prvním místě úvah správní rady a vedení cukrovaru. Po kampani 1921/22 rada rozhodla o rekonstrukci surovárny a zvýšení denní kapacity zpracování řepy z 7600 q na 12 000 q. Vzhledem k rozsahu prací a finanční náročnosti byla rozdělena do dvou etap. V první části, od roku 1922, došlo ke změně dosavadní vakuové odparky¹²⁴-kombinovaný čtyřčlen o úhrnné odpařovací ploše 1671 m² přidáním tří nových

¹²² MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 23, karton č. 1.

¹²³ Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, s. 18.

¹²⁴ Vakuová odparka je místo kde se saturací a cezením vyčištěné šťávy zavářejí na hustší sirob za účelem získání cukru v nich obsazeného.

ležatých těles na kombinovaný pětičlen o odpařovací ploše 3022 m². Dále postavení zniče na první cukrovinu s krystalizátorem, ke zvětšení afinace o Westonovu odstředivku, zadinové stanice o dvě odstředivky stejného typu. Nedostatek skladovacího prostoru na melasu vedl nejdříve k rozšíření melasníku o další krystalizátor, vzápětí k postavení velkého melasového tanku na jeden tisíc tun melasy (8 000 hl), dohromady s původním zásobníkem (14 000 hl.). Kotelna byla rozšířena o tři kotle Fairbairn na úkor strojních dílen, byl postaven nový 70 m vysoký komín od firmy Bratři Fischerové, Letky u Libic nad Vltavou a nové strojní dílny naproti kotelně. Stavba komínu však nebyla provedena bez závad. Již necelý měsíc po kolaudaci se ve zdivu objevily svislé i vodorovné trhliny. Po neúspěšných snahách cukrovaru o reklamaci provedeného díla se cukrovar obrací na Okresní správu politickou v Olomouci s žádostí o provedení revize komínu. Pověřenec úřadu provedl obhlídku dne 28. října 1925 s vyjádřením, že práce byly neodborně provedeny a použitý materiál neodpovídal platným normám. Celý spor se však táhl dále a firma Bratři Fischerové nedokázala komín zcela opravit. Nebyla to pro ni dobrá reklama, zvláště když se podobné vady objevily i u dalších postavených komínů (cukrovar Zvoleněves, elektrárna Přerov).¹²⁵

Další novou stavbou bylo zbudování 219 m dlouhého vodního kanálu z řeky Hané. Těmito úpravami bylo dosaženo denního zpracování 10 000 q řepy. Ještě v kampani 1922/23 byly vyrobeny první lisované homole, po kterých se doslova zaprášilo. Trochu nečekaně, neboť po kostkách byla poptávka stále větší. Tato kampaň byla i první zánosovou, se zpracováním cizího surového cukru.

Rok 1923 přinesl postavení nové vápenky Khern s vodním výtahem, stará byla prodána. Na místě staré vápenky byla postavena budova kalolisu. Kvůli využití amortizačních výhod bylo ještě v témže roce započato se stavbou hašenky, elektrárny a homolárny.¹²⁶

Na vyšší výrobu cukru v uplynulé kampani nestačila již spodárna, proto byla rozšířena o 8 filtrů. Pokračovalo se postavením třetí řezačky, kalolisu Kroog, nového třídícího třasadla na cukr a dvou krystalizátoru. Nově bylo vybudováno

¹²⁵ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 23, karton č. 1.

¹²⁶ Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, s. 15.

dalších 279 m přívodního říčního kanálu. Také přijela po vlečce do cukrovaru nová lokomotiva „Hana“ o výkonu 200 koňských sil. Postupně se dokončila hašenka a elektrárna s centrálním hnacím strojem na přehřátou páru. V rozšířené kotelně byly postaveny dva vysokotlaké kotle Sládek s rošty Pluto Stocker od firmy Českomoravská továrna na stroje, které dodávaly páru o přetlaku 15 atmosfér potřebnou pro pohon zvětšené elektrárny. Spolu s novými byly všechny ostatní kalolisy přeneseny z filtrační věže do nové budovy, přibyla nová řepní váha, kalová dráha a především nová Robertova difuze¹²⁷ se šestnácti nádobami o obsahu (100 hl) a se splachovacím zařízením Halfa pro urychlení práce při vyprazdňování 16 difuzérů. Pro rozšíření řízkolisové stanice se namontoval čtvrtý řízkolis. Z drobnějších věcí lze uvést lapač drtě Kořán a automatickou odměrku.

Varna se početně zvětšila o zadinový znič, 3 krystalizátory typu Boček na zadiny, odstředivku Weston na první cukrovinu a o novou stanici afinace, k výrobě litých homolí pak o 1 znič, chladicí pánev, formy na homole, 3 odstředivky po 30 ks homolí, dále výtah, sušárnu a další drobnosti. Toto zařízení bylo namontováno již v nové budově homolárny, postavené na zbytku cukerního skladiště suroviny. Německý cukrovar tak dosáhl zpracování 12 000 q řepy denně a výroby až 2500 q rafinády. Sečteno a podtrženo nový, velký a moderní cukrovar po šestiletém cílevědomém modernizování. Je třeba si uvědomit, že převážnou většinu akcí financoval cukrovar ze zisku jednotlivých kampaní, samozřejmě za pomoci mateřského finančního ústavu - Moravské agrární a průmyslové banky. Návratnost vložených peněz byla poměrně rychlá vzhledem k tehdejší vysoké ceně za cukr. Významem, rozsahem a kvalitou se Němčice zařadily mezi takové rafinerie, jako byly např. obě břeclavské, slavkovská, hrušovanská (u Brna) či opavská (srovnáno s cukrovary na Moravě).

Celé rekonstrukční období se úspěšně zvládlo jedině díky bravurnímu vedení Jana Rozkošného a celé správní rady, ředitele Viewegha, správce Ondroucha a administrativního ředitele Dokoupila se správcem Sedláčkem. V následujícím šestiletém období cukrovar zpracovával za kampaň běžně 80-90 tisíc tun řepy a

¹²⁷ Robertova difuze – zařízení které umožňuje získat šťávu z čerstvé řepy

vyráběl 16-17 tisíc tun rafinády. (viz. tabulky č. 15, 16 v příloze) Zpracovaných 95 911 tun řepy v kampani 1925/26 bylo dosavadním rekordem a zůstalo jím na dlouhých třicet pět let. Tímto rokem skončilo asi nejúspěšnější období v historii cukrovaru, pro který znamenalo neustálou modernizaci a zvyšování kapacit jak ve zpracování řepy tak i ve výrobě cukru.

Na závěr této kapitoly bych poznamenal přínos zřízení cukrovaru pro obec Němčice nad Hanou. Určitě největší změnou pro zcela zemědělskou obec bylo již založení velkého zemědělský - průmyslového podniku. Do obce přicházeli cizí dělníci a tím pádem se změnila i sociální struktura obyvatelstva. Cukrovar však pomohl obci hlavně ekonomicky. U ředitelství pošt a telegrafů urgoval zavedení telefonní linky do obce a zaplatil většinu nákladů (přispěl 400 K a obec zaplatila 22,40 K). Telefonní linka byla zprovozněna 8. června 1912.¹²⁸ Dlouho obcí vedla železniční trať směr Brno – Přerov, ale vlak zde nestavil, nebyla zde železniční zastávka. Němčice nad Hanou se již za Rakousko – Uherska podaly několik neúspěšných žádostí k ředitelství státních drah na povolení stavby železniční stanice s čekárnou pro cestující. Teprve dne 25. května 1923 Ministerstvo železnic vyhovělo žádosti obce a schválilo stavební plán nové nádražní budovy s rozpočtem 206 000 Kč. Polovinu by uhradil stát a druhou si měli mezi sebe rozdělit zájemci o zřízení stanice. Na stavbu přispěl cukrovar částkou 50 000 Kč a zbylých 50 000 Kč si měly rozdělit okolní obce společně s Němčicemi. Obec však odmítly finančně spolupodílet na stavbě železniční zastávky a tak nakonec zbyla jen obec Němčice s příspěvkem 22 000 Kč.¹²⁹ Podle zápisu kroniky z roku 1925 byla nádražní budova nakonec postavena nákladem 180 000 Kč a cukrovar zaplatil skoro třetinu celkové částky.¹³⁰

¹²⁸ SOKA Prostějov, fond Archiv městečka Němčic nad Hanou. 1581 – 1945, Zápisy o schůzích obecního výboru (Jednací protokol) 1910 - 1912, i.č.34, č.kn.34, zápis ze dne 8. 6. 1912.

¹²⁹ Tamtéž, Zápisy o schůzích obecního zastupitelstva (Jednací protokol) 1922 - 1926, i.č.37, č.kn.37, zápis ze dne 8. 11. 1923.

¹³⁰ SOKA Prostějov, fond Archiv městečka Němčic nad Hanou. 1581 - 1945 (1953), i.č.325, Pamětní kniha obce, 1922 - 1930, zápis z roku 1925.

5.5 Období hospodářské krize

Československé zemědělství se ve dvacátých letech netěšilo konjunkturu dlouho. V polovině roku 1928 začaly prudce klesat ceny rostlinných výrobků, zvláště u států které je vyvážely (USA, Argentina), ale i u zemí potravinu dovážejících (Německo a Velká Británie). Hospodářský rok 1928/29 byl již ve znamení silné agrární krize. Ve světě značně vzrostly zásoby zemědělských výrobků a zároveň každým rokem klesaly ceny těchto produktů. Teprve v roce 1933 se cenový pokles zastavil a v následujícím roce zaznamenáváme již zlepšení cen na světových trzích. Zemědělská výroba však na rozdíl od průmyslové v období krize nikdy neklesala, ale stagnovala na zhruba stejné úrovni nebo dokonce rostla jako v Československu (rok 1931 nejvyšší ha výnosy u cukrovky a v letech 1932 a 1933 nejvyšší výnosy a sklizně u obilovin).¹³¹ Zatímco pro krizi v průmyslu je typické především omezování výroby a jen v menší míře pokles cen, pro zemědělství byl naopak charakteristický velký pokles cen. Československo bylo vzhledem ke snížení spotřeby v období krize téměř soběstačné v zásobování potravinami, které mohlo vyrobit, ale nemělo potenciál pro další růst a to se plně ukázalo ve stagnaci zemědělské výroby po ukončení krize. Zemědělská krize v Československu propukla na podzim roku 1928 a byla nejsilnější v roce 1933 a v první polovině roku 1934. Krize měla složitý průběh, procházela třemi, vzájemně se lišícími fázemi. Zaměřím se pouze na první dvě fáze krize, které se dotýkaly pěstování cukrovky a odbyt cukru.

První fáze krize zahrnovala období od podzimu 1928 do léta 1930. Zasáhla nejvíce cukerní výrobu a řepářství, kde se projevila silným poklesem cen cukrové řepy, ale i zmenšením osevních ploch cukrovky. V následující fázi (1930 - 33) přerostla cukerní krize v úplné zhroucení exportu cukru z Československa, jež si vynutilo velkou redukci cukerní výroby a pěstování řepy. V tomto období přestala určovat hospodářství v nejproduktivnějších oblastech Čech i Moravy cukrová řepa.¹³²

¹³¹ Lacina, V.: Krize československého zemědělství 1928 – 1934, Praha, 1974, s. 38.

¹³² Tamtéž, s. 40 - 41.

Světová agrární krize zasáhla v Československu nejsilněji jeho hlavní vývozní produkt - cukr. Vývoz cukru byl ve 20. letech nejdůležitějším vývozním artiklem a udržoval vyrovnanou bilanci zahraničního obchodu.

Hodnota vyvezeného cukru v mil. Kč za léta 1920-1928

Rok	Cena cukru v mil.	Rok	Cena cukru v mil.
1920	3 405	1925	2 322
1921	3 749	1926	2 247
1922	1 400	1927	1 525
1923	1 861	1928	1 699
1924	2 432		

Zdroj: Lacina, V.: Krize československého zemědělství 1928 – 1934, Praha, 1974, s. 48.

Vzhledem k měnící se hodnotě koruny musíme tuto tabulku doplnit údaji vývozu cukru v hodnotě suroviny.

Množství vyvezeného cukru v hodnotě suroviny za léta 1920-1929 v metrických centech

Rok	Rafináda	Surovina	Celkem v hodnotě suroviny
1920	2 678 083	352 149	3 405 164
1921	3 572 860	70 706	4 143 767
1922	3 241 612	67 848	3 763 286
1923	3 270 711	162 994	3 891 605
1924	5 358 436	473 671	6 582 289
1925	8 629 430	314 003	10 151 553
1926	9 260 900	247 279	10 840 705
1927	5 989 522	255 233	7 083 278
1928	6 443 441	784 014	8 129 538
1929	5 429 210	430 000	6 619 299

Zdroj: Lacina, V.: Krize československého zemědělství 1928 – 1934, Praha, 1974, s. 49.

Z tabulky vyplývá, že vývoz cukru z Československa dosáhl svého vrcholu ve výrobním roce 1925/26. V následujících letech klesalo jak vyvezené množství cukru, tak zvláště jeho hodnota v důsledku poklesu ceny cukru na světových trzích. Podíl Československa na světové produkci cukru po celá dvacátá léta stoupal, až dosáhl svého maxima 6,1 % v roce 1925. V produkci řepného cukru byla republika až do r. 1927 na druhém místě za Německem.¹³³ Československo se v období krize dostalo do těžké situace. Bylo třetím největším vývozcem cukru na světě a největším exportérem řepného cukru. Dvě třetiny své výroby vyváželo, ale nebylo schopno čelit stále sílící konkurenci na mezinárodních trzích. Navíc mnoho evropských států, které pravidelně cukr nakupovaly se postupně stávalo ve výrobě cukru soběstačnými či zavedli vysokou celní přírážku. Jedním z důvodů klesajícího vývozu byla tedy ztráta původních odbytišť cukru. Tendence soběstačnosti převážily i ve Velké Británii, která byla největším dovozcem československého cukru. Ta od roku 1928 preferovala dovoz suroviny z vlastních dominií a její zpracování před dovozem konzumního cukru. Po tomto rozhodnutí československý vývoz klesl o 50 % oproti roku 1927. Dalším důvodem byly prudce klesající ceny cukru. V roce 1924 se za 1 q rafinády prodával za 315 Kč, o čtyři roky později již 180 Kč a minima se dosáhlo v roce 1934 49 Kč za 1 q exportního cukru.¹³⁴

Výsledkem těchto problémů byla redukce cukrovarnické produkce o 41 %, z 12 mil. 541 tis. q cukru roku 1928 na 5 mil. 175 tis. q cukru roku 1934. Pokles nejvíce postihl Slovensko (v roce 1934 výroba dosahovala 21 % roku 1928), Moravu (41 %) a nejméně Čechy (48 %). Snížila se i osevní plocha cukrovky skoro o 50 % (pokles z 209 940 ha v r. 1928 na 145 685 ha r. 1933). Pokles byl opět nejvyšší na Slovensku a nejnižší v Čechách. Velmi také klesla výkupní cena řepy z 18,50 Kč za 1 q roku 1927 na 10,75 Kč za 1 q roku 1932. To vedlo k tomu, že se řepa přestala pěstovat v méně vhodných podmínkách a zůstala jen v nejurodnějších oblastech. (Celkový přehled o všech ukazatelích podává tabulka č. 19 v příloze).

¹³³ Tamtéž, s. 50.

¹³⁴ Tamtéž, s. 62.

Důsledek krize v letech 1928 - 34 tedy vedl ke zhroucení cukrovarnického průmyslu. Republika přestala být předním vývozcem cukru a zaměřila se na domácí trh. Cukrovarnictví ztratilo tedy definitivně své postavení mezi předními průmyslovými odvětvími českých zemí, jež mu náleželo od poslední čtvrtiny 19. století a řepařství přestalo být páteří zemědělské ekonomiky produkčně nejvyspělejších oblastí.

5.6 Dopady krize na RAC Němčice nad Hanou

Počátek třicátých let je obdobím těžké hospodářské krize, doléhající i na cukrovarnictví. Zhroucení volného trhu vedlo k nutným regulačním zásahům (po vzoru problému s obilím), které pak vyústily v řízený tržní systém. Prakticky všechny cukrovary byly omezeny ve výrobě cukru, pokud tuto dobu vůbec přežily. Pochopitelně i němčický cukrovar přišel o část řepy.

Již ve výroční zprávě za kampaňový rok 1928/29 si představenstvo cukrovaru stěžovalo na následky cukerní krize, která ztížila pozici zvláště moravským rafineriím vyvážejícím do Rakouska. Zmiňují zvýšení železničních tarifů, které znesnadňují export cukru do okolních států, tak i vysoké náklady na dopravu cukru do přístavu Terst. Kladně hodnotili rozhodnutí státu snížit daň na cukr od 1. října 1928. Přes tyto problémy hodnotili minulou kampaň jako úspěšnou a neztrátovou. Zpracováno bylo 811 201 q řepy a vyrobeno 171 060 q rafinády. Zisk cukrovaru z prodeje cukru 2 700 000 Kč byl použit na amortizaci zařízení a budov a 11 000 Kč převedeno do rezervního všeobecného fondu.¹³⁵

Výroční zpráva o kampani 1929/30 pojednávala o prudkém poklesu ceny cukru na světových trzích, 100 kg surového cukru se prodávalo za 60 Kč což stěží pokrylo výrobní náklady a cenu řepy. Upozorňovali na vývoj cen během roku a tvrdili akcionářům, že je lepší cukr prodávat postupně po celý rok. Citují: „Řídíme se totiž při prodeji cukru za hranice státu zásadou, rozdělit prodeje na celý rok, případně i na dobu delší a docílit tímto způsobem průměrnou cenu, odpovídající celoročnímu průměru cen světových - možno - li cenu vyšší, urychlením prodejů v dobách lepší konjunktury a zařízením výroby tak, aby naše zboží svou výbornou jakostí uspokojilo naše odběratele v nejvyšší míře.“ To se i cukrovaru dařilo. V tuzemsku cukrovar bez problémů prodal celý svůj kontingent rafinády za cenu 555 Kč za 1 q, po odečtení nákladů a odvedení daně se ziskem 256 Kč za 1 q. Cukr exportovali hlavně do Rakouska a Švýcarska za ceny v rozmezí 80 - 167 Kč za 1 q rafinády. Zpracováno bylo 783 030 q řepy a vyrobeno 167 163 q cukru (61 tisíc centů prodáno v tuzemsku a 106 tisíc v zahraničí). Cukrovar tedy hospodařil

¹³⁵ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zpráva za rok 1929.

s přebytkem 2 063 900 Kč, na odpisy budov a strojů vydali 2 049 800 Kč a do všeobecného rezervního fondu bylo převedeno 14 000 Kč.¹³⁶

Výroční zpráva 1930/31 začala konstatováním, že cukerní krize stále přetrvává a světové zásoby cukru rostou. Podle odhadu statistika F. O. Lichta představovaly nespotřebované světové zásoby k 31. srpnu 1930 88 milionů metrických centů. Byla zmíněna mezinárodní snaha o regulaci obchodu s cukrem tzv. Chadbourneova dohoda. V květnu 1931 se sešli zástupci výrobců cukru z Kuby a Jávy a také z evropských zemí, které nejvíce cukr vyvážely Československo, Německo, Polsko, Belgie a Maďarsko dospěli k určité dohodě. Dohoda zněla tak, že každá vývozní země část svých zásob z kampaně uskladnila a v daném roce neprodala a zavázala se po pět následujících kampaní omezit svoji výrobu, aby se každoročně celá a mimo to ještě jedna pětina uskladněného zbytku z kampaně 1929/30 spotřebovala, tudíž aby během těchto pěti let zásoby zmizely. Československo se tehdy zavázalo nevyvést více než 5 708 170 q cukru. Při celorepublikové výrobě v kampani 1930/31 11 455 099 q vývoz a domácí spotřeba činila 9 397 840 q čili na skladě zbylo 2 057 259 q cukru. Výroba v příštích letech se musela zmenšit, aby se postupně tento přebytek odčerpal do 30. září 1935. Byla uzavřena mezi cukrovarníky a Řepařskou jednotou smlouva, která omezovala osev řepy a výrobu cukru. Každému cukrovaru bylo vyměřeno množství cukru v hodnotě suroviny, které byl cukrovar oprávněn vyrobit v každé kampani mezi roky 1931 - 35.¹³⁷

Kampaň 1930/31 byla pro německý cukrovar příznivá, úroda řepy byla co do množství značně větší než předešlé roky, řepa však měla nízkou cukernatost a ceny cukru byly velmi nízké. Řepy bylo zpracováno 938 556 q a vyrobeno 166 047 q rafinády. Ceny cukru na světových trzích klesly na 50 - 60 Kč za 1 q surového cukru a tak kryly jen asi polovinu výrobních nákladů. Za těchto svízelných poměrů se poprvé za 21 let trvání akciové společnosti stalo, že akcionáři dostali za dodanou řepu pouze tržní cenu a cukrovar nevykázal žádný zisk.¹³⁸

¹³⁶ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zpráva za rok 1929.

¹³⁷ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zpráva za rok 1930.

¹³⁸ Tamtéž, výroční zpráva za rok 1930.

V kampani 1931/32 ještě více poklesla cena rafinády na 60 - 70 Kč za 1 q. Cukrovar si vymohl nepatrné zvýšení domácího kontingentu rafinády z 61 156 q na 62 667 q ročně. Dále přetrvávalo dopravní znevýhodnění cukrovarů na střední Moravě vůči podnikům v Čechách a na jižní Moravě. Dopravné značně zvyšovalo cenu rafinády a zboží přestávalo být konkurenceschopné (cena rafinády se zvýšila dopravní přírůžkou až o 10 Kč za 1 q).

Kontingent řepy se cukrovaru v Němčicích zmenšil o 20 % tj. 170 831 q na 683 327 q. V kampani bylo zpracováno 704 520 q řepy a vyrobeno 129 805 q cukru a vyvezeno 79 507 q rafinády. Sklizeň řepy i obsah cukru byla dobrá, ale to se nedalo říci o cenách cukru. Cukrovar opět nevykázal žádný zisk. Další těžkou ztrátou bylo úmrtí ředitele Viewegha v roce 1931. Na jeho místo nastoupil dosavadní technický správce ing. Bedřich Ondrouch.¹³⁹

Řepná kampaň 1932/33 se od předešlých lišila, byla totiž opět zisková. Zpracovalo se sice málo řepy (515 460 q) a nebyl tedy dokonce ani plně využit kontingent přidělený cukrovaru (546 662 q), ale vyrobeno bylo 121 593 q rafinády, ze které se větší množství (77 414 q) prodalo v rámci tuzemského kontingentu za vysokou cenu. Z 52 489 q rafinády určené na vývoz se podařilo prodat 48 626 q. Hrubý zisk cukrovaru činil 2 500 179 Kč na odepsání budov a strojního zařízení bylo převedeno 2 451 488 Kč a do rezervního fondu 48 690 Kč.¹⁴⁰

Kampaň 1933/34 byla ovlivněna velkým suchem a úroda řepy nejslabší od světové války. Cukrovar přijal pouze 439 370 q řepy a kampaň trvala pouze 29 dní. Závod vyrobil 103 736 q rafinády, ze které 67 397 prodal v Československu a 39 194 vyvezl. Celkem tedy zpeněžil 106 591 q cukru, protože se podařilo prodat i zbylé zásoby z předešlého roku. Správní rada zmínila i změny ve vývozu československého cukru kde poklesl export do západní Evropy, ale stoupl odbyt na východ.

¹³⁹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zpráva za rok 1931.

¹⁴⁰ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zpráva za rok 1932.

Po amortizaci strojů a budov zůstal zisk 90 613 Kč, který byl převeden do rezervního fondu.¹⁴¹

V kampani 1934/35 ovlivnilo kvalitu řepy počasí. Dlouhé sucho a pak silné deště způsobily sice velkou úrodu řepy, ale o nízké kvalitě a cukernatosti. Cukrovar přijal 556 330 q řepy tedy o 110 000 q více než v předešlé kampani a vyrobil 107 360 q rafinádního cukru. V tuzemsku bylo prodáno 70 778 q a na export šlo 36 581 q cukru. V rámci clearingů stoupl vývoz cukru do Řecka, cukrovar však musel čekat několik měsíců na platbu cukru. Jestliže v Československu v kampani 1934/35 nebývale vzrostl odběr denaturovaného cukru, v německém cukrovaru tomu tak nebylo, poněvadž se krmení denaturovaným cukrem v oblasti nevžilo a rolníci stále raději krmili zvířata melasou. Dne 1. září 1935 skončila mezinárodní dohoda regulující poměr výroby a spotřeby cukru a již se neobnovila. Zisk za prodej cukru po veškerých odpisech činil 74 610 Kč a byl převeden do rezervního fondu.¹⁴² Celkové výsledky kampaní jsou shrnuty v tabulkách čís. 16 až 18.

Krizové období cukrovar přežil dobře jednak uvážlivým vedením správní rady, jednak díky své technické úrovni a modernímu zařízení. Od druhé poloviny dvacátých let se však do zařízení investovalo jen minimálně, cukrovar musel splácet nákladnou rekonstrukci.

¹⁴¹ Tamtéž, výroční zpráva za rok 1933.

¹⁴² Tamtéž, výroční zpráva za rok 1934.

5.7 Období konce 30. let a doba okupace

Již první cukerní kampaň po skončení zemědělské krize přinesla další změnu ve velikosti vývozního kontingentu československého cukru. Nová mezinárodní dohoda byla uzavřena za účasti 22 států dne 6. května 1937 s účelem zvýšit světové ceny cukru a dosáhnout vyrovnanou bilanci mezi cukerní nabídkou a poptávkou. Smlouva nabyla platnosti 1. září 1937 s účinností na pět let. Dohoda se lišila od předešlých dohod v tom, že garanci dodržování stanovených kontingentů převzaly vlády jednotlivých zúčastněných států. Československý vývozní kontingent činil 250 000 tun cukru v hodnotě suroviny. K této základní kvótě obdrželo Československo pro první tři roky také mimořádné přiděly (kampaň 1937/38 navíc 90 000 tun cukru, 1938/39 60 000 tun a v r. 1939/40 25 000 tun). Expedice cukru mohla být prováděna pouze ze zvláštním státním exportním povolením. Další dohoda, která cukrovar zajímala mnohem více, bylo jednání o cukerných kvótách cukrovarů pro tuzemský trh. Nová smlouva byla uzavřena 5. listopadu 1937 s platností na 10 let.

V kampani cukrovar zpracoval 592 330 q řepy a vyrobil 122 941 q rafinovaného cukru. Zisk 97 933 Kč podnik převedl do rezervního fondu. Závod pracoval již 27 výrobních období a proto se správní rada rozhodla modernizovat některé části strojního zařízení. Po kampani byl zakoupen nový hlavní hnací stroj s parní turbínou na výrobu elektrické energie o výkonnosti 1 200 kW, touto změnou se závod soběstačný elektřinou. Vyměněna byla také pračka řepy, která svým výkonem již nestačila zvýšenému dennímu zpracování řepy.¹⁴³

Dvacátá devátá výroční valná hromada za kampaňové roky 1937/38 se konala 17. prosince 1938 tedy již po výsledku mnichovské dohody. Nejspíše proto na schůzi nebyl zmíněn dar „Společného výboru československých surováren a rafinerií cukru“ na obranu státu ve výši 10 milionů korun. Na německý cukrovar z této částky připadalo 326 321,50 Kč.¹⁴⁴ Zato byly připomenuty územní ztráty státu, které se týkaly i cukrovarnického průmyslu (zmenšenou rozlohou státu klesne i přidělený tuzemský kontingent cukru). I v Němčicích se postupem doby

¹⁴³ Tamtéž, výroční zprávy za rok 1936.

¹⁴⁴ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 21, kniha č. 21.

stále více cukru denaturovalo (2 176 q) a používalo jako krmná směs. Bylo zpracováno 665 250 q řepy a vyrobeno 114 353 q cukru. Tuto kampaň podnik vytvořil zisk 22 955 Kč. Po 17 letech skončila výroba pilé. Z investičních akcí bych zmínil stavbu nové studny na čistou vodu pro rafinační účely za 45 100 Kč a doplnění strojního zařízení 2 čerpadly, 4 filtry a elektromotorem v částce 193 800 Kč.¹⁴⁵

Obchodní zpráva za správní rok 1938/39 podávala tyto informace. Zpracováno bylo 583 310 q řepy a vyrobeno 106 391 q bílého konzumního cukru. Přidělený domácí kontingent cukrovaru klesl o 15 % na 62 692 q a vývoz činil 34 897 q cukru. Kampaň proběhla bez větších problémů, ale jakost řepy byla velmi špatná. Roku 1938, po 15 letech, byla v cukrovaru ukončena výroba lisovaných homolí a vládním nařízením bylo cukrovaru zakázáno prodávat cukr svým akcionářům. Světové ceny cukru poněkud zvýšila nepříznivá politická situace v Evropě, která se připravovala na válku, ale cukrovar již v té době nedisponoval větším množstvím cukru na prodej, aby toho mohl využít. Výrobní rok skončil ziskem 132 362 Kč. Větší investicí bylo zakoupení dvou parních kotlů za 329 494 Kč, auta za 72 tisíc Kč a pojízdného zvedače pytlů za 52 120 Kč. V otázce osevu řepy zůstala situace stejná na 1 akcii připadalo pouze 62 q řepy a cukrovar tedy disponoval 620 000 q řepy v hrubé váze tj. 585 000 q čisté váhy.¹⁴⁶

Dne 9. října 1939 započala první „protektorátní“ kampaň, která trvala 44 dnů. Řepy závod zpracoval 586 210 q a vyprodukoval 108 597 q bílého cukru. V tuzemsku cukrovar prodal 36 063 q a v do ciziny vyvezl 49 302 q rafinádniho cukru. V kampani nebyla prováděna denaturace cukru. Výroba litých homolí skončila touto kampaní a s ní přestala být proveditelná výroba concassé.¹⁴⁷ Čistý zisk podniku byl 108 751 Kč. Zřízením Protektorátu Čechy a Morava začaly platit i zákony Velkoněmecké říše. V průběhu kampaně musel cukrovar splnit zatemňovací nařízení, protože byla zamítnuta Oberlandratem v Olomouci jeho žádost o udělení výjimky.¹⁴⁸ Podařilo se také dostavět novou mostní váhu a vážní domek v areálu cukrovaru. Dne 30. prosince 1939 přišel od Ministerstva vnitra

¹⁴⁵ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, karton 1, inv. č. 20, výroční zpráva, za rok 1937.

¹⁴⁶ Tamtéž, výroční zpráva za rok 1938.

¹⁴⁷ Concassé jsou netříděné úlomky homolí.

¹⁴⁸ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 21, kniha č. 21.

požadavek na Obchodní a živnostenskou komoru do Olomouce, aby potvrdila nežidovský ráz podniku. Cukrovar mohl být prohlášen za árijský pokud by se prokázalo, že 75 % akcionářů má nežidovský původ. Vedení podniku i členové správní rady museli podepsat potvrzení o svém rasovém původu. Tento dotazník je pro nás zajímavý také tím, že uvádí počty zaměstnanců v kampani i mimo ni. Úředníků během kampaně pracovalo 17, (mimo kampaň 13) a dělníků 960, (mimo výrobní období 43 - 125 dle potřeby). Po průtazích bylo 27. prosince 1940 Obchodní a živnostenskou komorou v Olomouci vydáno potvrzení, že podnik lze považovat za nežidovský.¹⁴⁹

Válečné výroční hospodářské zprávy byly velmi stručné, většinou se omezovaly na sdělení začátku a konce surovárenské a rafinační výroby. Už se v nich neuvádí, jak bylo dříve zvykem, finanční zisk nebo modernizace strojního zařízení. Poslední tištěná hospodářská výroční zpráva byla vydána za kampaňový rok 1941/42 a pak až za výrobní rok 1946/47.

Postupně však pokračovala nepřetržitá obměna továrního zařízení. Okresní úřad v Přerově dne 15. května 1941 povolil stavbu tří nových afinačních centrifug a Železniční správa souhlasila se stavbou nové remisy pro lokomotivu a úpravu vlečné dráhy.¹⁵⁰ Rok 1942 byl dalším velkým mezníkem v historii cukrovaru. Na valné hromadě 12. ledna 1941 po dvaatřiceti letech skončil své působení v čele správní rady cukrovaru Jan Rozkošný. I když oficiálně odešel na odpočinek až ve svých 86 letech, dál se účastnil dění v cukrovaru. Jeho nástupcem se stal dlouholetý místopředseda správní rady Alois Grydil z Hradčan.¹⁵¹ Druhou podstatnou změnou bylo rozšíření správní rady o dva členy německé národnosti, a sice o Hermanna Rippela z Olomouce a Němčicím blízkého kolegu Josefa Jaskolského, ředitele cukrovaru v Kojetíně. Roku 1939 si podal přihlášku do NSDAP, ale na podzim roku 1941 byla jeho žádost zamítnuta údajně pro malou angažovanost.¹⁵² Efekt „poněmčení“ cukrovaru by se dal shrnout do známého „vlk se nažral a koza zůstala celá“. Úřady měly v cukrovaru „své lidi“, cukrovar však zůstal co se týká perzekucí lidí a rekvírování materiálu pro válečné účely

¹⁴⁹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 24, karton č. 1.

¹⁵⁰ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 23, karton č. 1.

¹⁵¹ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, karton 1, inv. č. 20, výroční zprávy za rok 1941.

¹⁵² Kyselák, M.: Národně socialistická česká dělnická a rolnická strana, FF UK, 2007, s. 74.

toho nejhoršího ušetřen, naopak vyšší počet kampaňových dělníků než v předválečných letech byl jistou pomocí těm, kteří to potřebovali. Pro úplnost informace ještě dodávám, že v důsledku usnesení správní rady z 4. října 1941 byla firma zapsána v obchodním rejstříku i německy: „Landwirtschaftliche Zuckerfabrik und Raffinerie Niemtschitz an der Hanna“.¹⁵³

Třetí změnou bylo zvýšení denního zpracování drobnými technicko-strojními úpravami na 1 400 tun řepy. Dlužno dodat, že většina válečných kampaní je charakterizována nejmenším množstvím zpracované řepy (1943 - 399 440 q) a vyrobeného cukru (1943 - 85 331 q) v dosavadní historii a koresponduje tak s výše uvedenými skutečnostmi. V roce 1942 se stal ředitelem technický adjunkt ing. Ervín Milt. Uváděn je až do konce války jako vrchní technický správce. V tomto uspořádání cukrovar došel konce války.

¹⁵³ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 22, karton č. 1.

5.8 Vývoj od roku 1945

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, válečné útrapy se Němčicím v té tragické podobě vyhnuly. Hůře dopadly např. cukrovary Břeclav, Uherské Hradiště, Kojetín či Sokolnice, kde letecké pumy, resp. ustupující německá armáda vykonaly dílo zkázy. V Němčicích se však mohli soustředit na přípravy první svobodné kampaně. Jednoduché ale nebyly, protože trval akutní nedostatek čehokoliv, hlavně uhlí a koksů. Proto se začátek kampaně posunul až na osmý listopad. Daleko tíživější a závažnější však byl pro Rozkošného a všechny členy Republikánské strany zákaz její činnosti pro údajnou kolaboraci s Němci již před okupací. Bylo to potvrzení násilného přerušení svobodného vývoje Mnichovem. Pilíř rolnické organizace a politického včlenění rolníků do života státu byl zlikvidován, rolník-majitel půdy postupně přeměněn na rolníka-zaměstnance čehosi, co půdu vlastnilo.

Jako rolnický podnik nebyl němčický cukrovar znárodněn ihned po válce, ale určen spolu s dalšími podobnými cukrovary ke združstevnění později. V první fázi stát vyvlastnil majetek firem německých nebo kolaborantských.

První národní správa byla do Němčic zavedena ještě na jaře roku pětáctýřicátého. Předsedou se stal Josef Adámek z Vrchoslavic a členy byli Karel Vystavěl z Nezamyslic, ing. dr. Josef Hrubíšek z Němčic, František Olšanský z Tvorovic a Vladimír Novotný z Viceměřic. Tato národní správa trvala do jara roku čtyřicet sedm. Druhá národní správa byla do cukrovaru zavedena Ministerstvem výživy dne 15. března 1948 č. j. 47.445/V-1948 podle dekretu prezidenta republiky ze dne 19. 5.1945 čís. 5 Sb. Národním správcem byl jmenován Československý průmysl cukrovarnický, národní podnik, Praha 2, Havlíčkovo nám. č. 31 a zmocněncem národního správce ing. dr. Josef Hrubíšek.¹⁵⁴

Ředitel ing. Milt byl ještě v květnu 1945 sesazen. Na jeho místo nastoupil ing. dr. Josef Hrubíšek. Od roku 1927 byl v cukrovaru chemikem, za Protektorátu technickým adjunktem. Z Němčic pak odešel do Olomouce na krajskou operativní

¹⁵⁴ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 25, karton č. 2.

skupinu, později trust a ještě později podnikové ředitelství. Funkci technického správce zastával od roku 1945 ing. dr. František Obermann.¹⁵⁵

Tragicky suchý rok 1947 a na škůdce bohatý rok 1948 se na délce kampaní ani na množství zpracované řepy či vyrobeného cukru vůbec neprojeví. Obě kampaně byly zcela průměrné. První dubnový den roku čtyřicátého sedmého byl pro všechny velice smutným. Dne 27. března zemřel zakladatel cukrovaru Jan Rozkošný.¹⁵⁶ Jeho skon jakoby usplnil a zároveň předznamenal brzký konec nejenom rolnické svobody v Němčicích, ale v celé republice. Následný komunistický převrat v roce 1948 dal jasnou odpověď na snahy o združstevnění rolnických cukrovarů, na snahy zachovat alespoň částečnou svobodu.

Ke dni 8. června 1948 byl Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou znárodněn vyhláškou ministryně výživy ze dne 30. 7. 1948 č.j. 89.349/V-48. Nový název firmy zněl: „Cukrovar a rafinerie cukru v Němčicích nad Hanou, národní podnik“.¹⁵⁷ S konečnou platností tak zanikla existence rolnického akciového cukrovaru a její bez nadsázky slavné správní rady. Skončila ve složení: Alois Grydil z Hradčan, předseda, František Vrána z Němčic nad Hanou, místopředseda a členové Jaroslav Dostál z Čelčic, Oldřich Gazda z Nezamyslic, František Křepelka z Polkovic, Cyril Skácel z Hostie a Jan Srbecký z Mořic. Všechno to, co tento podnik vybudovalo a dostalo na cukrovarské výsluní, bylo udušeno a zničeno. Vznikem národního podniku zanikly okolnosti, odůvodňující další fungování národní správy. Ta byla zrušena výměrem Ministerstva výživy č.j. 106.183/V-1948 ze dne 31. ledna 1949.¹⁵⁸

Po technické stránce byl cukrovar pouze udržován v chodu prakticky od výstavby rafinerie až do začátku šedesátých let.

¹⁵⁵ Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, 1999, s. 21.

¹⁵⁶ MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 3, kniha č. 3.

¹⁵⁷ Froněk, D.: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou, 1999, s. 22.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

Závěr

Cukrovar v Němčicích nad Hanou by tento rok oslavoval sté výročí svého založení. Kromě dvou knih, z nichž ta druhá je z větší části opisem té první a několika drobných zápisů v obou vlastivědách okresu nebylo o závodu publikováno skoro nic celé století.

Původně jsem tuto práci zamýšlel jako příspěvek k tomuto významnému jubileu, neboť i já se cítím alespoň ve vzpomínkách ještě jeho zaměstnancem. Strávil jsem v závodě jeden rok před nástupem základní vojenské služby a poznal jsem dobře jeho prostředí. Cítil jsem se tehdy před sedmi léty trochu jako spoluvůrce jeho historie. Chod závodu, ta přesná pracovní souhra všech pracovníků a strojů, zvláštní nasládlá vůně vařících se šťáv, surového cukru a řízků, i ten neustálý hukot továrny a zvuk páry ve mně vzbuzovaly vždy úctu.

Tolik jen na vysvětlenou, proč jsem si dnes, po několika letech jako student historie na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Univerzity Karlovy vybral ke zpracování své diplomové práce právě část historie cukrovaru v Němčicích nad Hanou a nikoliv některý jiný.

Ale nejsou to jen osobní vztahy, které mě vedly k práci na problematice cukrovarnického průmyslu, nýbrž i přesvědčení, že i tento závod je hoden své historie, neboť hrál po celou dobu své existence významnou hospodářskou úlohu pro obce ve svém okolí i pro celý bývalý kojetínský okres a jeho význam přesahoval hranice okresu.

Při hodnocení významu založení cukrovaru v Němčicích nad Hanou si musíme nutně položit otázku z jakého důvodu se na střední Moravě zakládaly rolnické cukrovary. Ten důvod byl prostý, ale velmi důležitý. Rolnické podniky se staly hlavní oporou českého kapitálu na Moravě a zvláště cukrovary byly považovány za vyloženě národní průmysl.

Postupnou pomalou akumulací kapitálu v rukou rolníků, který byl ukládán do svépomocných rolnických i občanských záložen a spořitelen, zavedených původně jen k odstranění lichvaření při poskytování úvěrů ze strany soukromníků,

se však velmi rychle vyvinuly v účinnou úvěrovou soustavu pro veškeré zemědělské podnikání a nakonec se staly i záštitou průmyslového podnikání zemědělců.

Zvyšující se spotřeba cukru způsobená změnami v jídelníčku obyvatelstva a touha rolníků po větší rentabilitě zemědělských podniků, možnost neomezeného exportu cukru a ještě jiné příčiny vedly k zvýšenému pěstování cukrové řepy. Pěstování řepy přinášelo rolníkům vysoký zisk a cukrovary, až do období krize, neustále zvyšovaly svoji poptávku po této plodině. Zvláště na území úrodné Hané, kde se nachází cukrovar o kterém píše, se této plodině dařilo skvěle, proto se zde neustále zvyšovaly osevy cukrovky a nebylo neobvyklé když rostla na 25 až 30 % veškeré obdělávané půdy vesnic v okolí cukrovarů.

Myšlenka zakládat rolnické akciové cukrovary se nejprve rozšířila v Čechách koncem 60. let 19. století a později i na Moravě. Na Moravě nebyli rolníci tak progresivní jako v Čechách a většinu novinek přebírali později. V počtu cukrovarů se nikdy Čechám Morava nevyrovnala, i když ve 40. letech 19. století vyrobila více cukru, ale to trvalo jen krátce.

Proč se rolníci rozhodli právě pro cukrovary ? Protože cukrovary měly během 60. let největší zisky ze všech průmyslových podniků spojených se zemědělstvím. Rolníci viděli, že společným kapitálem mohou vystavět průmyslový podnik, který od nich výhodně vykoupí všechnu vypěstovanou řepu a zpět jim dodá dobré krmivo (řízky a melasa), které zemědělcům pomohlo zvýšit stavy dobytka a také kaly ke hnojení půdy. Závazné pěstování cukrovky pro vlastní cukrovar povede k lepšímu obdělávání půdy např. hlubší orbou. K tomu všemu bude mít rolník podíl na zisku společného cukrovaru a též možnost rozhodování o něm. Rolníci přecházeli k pěstování řepy částečně i kvůli stále klesajícím cenám obilí z příčiny levného dovozu obilí ze zámoří. Budování cukrovarnického průmyslu bylo velmi výhodné i z toho důvodu, že pro zvýšenou výrobu nebylo zapotřebí zvýšeného dovozu surovin, jako tomu bylo např. v železářství. Téměř všechny potřebné suroviny pro výrobu cukru bylo možno získat z místních zdrojů až na malou

spotřebu cizích materiálů, jimiž byly oleje a aktivní uhlí. Přitom výrobu bylo možno zvětšovat růstem osevních ploch cukrovky, zvýšením hektarových výnosů pomocí umělých hnojiv, hlubší orbou či zvýšením cukernatosti řepy.

I na příkladu cukrovaru v Němčicích si můžeme dokázat důležitost budování železnic a silnic, které průmysl potřeboval a později si vynutil jejich rozšíření, na kterém se však značně finančně podílel (stavba železniční stanice v Němčicích a rozšíření cesty Němčice – Vrchoslavice).

Tvrdá konkurence s německými i židovskými cukrovary a se sousedními českými rolnickými podniky byla trvalou pobídkou k progresivním změnám ve výrobě stejně tak jako touha po zisku. Němčický cukrovar byl v zavádění novinek přímo vzorovým podnikem. Tím ovšem nutil i svou konkurenci ke zvyšování technické úrovně. Zde bych zmínil skutečnost, že němčický cukrovar jako jeden z prvních rolnických cukrovarů zbudoval vlastní rafinerii na výrobu bílého cukru. V objemu výroby cukru na střední Moravě patřil k největším cukrovarům, již ve své první kampani vyrobil přes 120 000 q cukru a rovnat se mu mohly jen 4 další cukrovary v oblasti střední Moravy (cukrovarů zde bylo celkem 27).

Prací jsem dokázal, že cukrovar v Němčicích nad Hanou byl ryze českým podnikem vystavěným s pomocí českého kapitálu a až na válečné období nikdy ve správní radě neseseděli členové jiné národnosti než české a akcionáři byli čeští drobní a střední sedláci z okolních obcí jak to dokazují akciové knihy. Ve správní radě seděli zástupci tehdejších elit, např. významní sedláci, starostové obcí v čele s říšským poslancem a později československým senátorem Janem Rozkošným.

Jak jsem již uvedl na začátku kapitoly cukrovar měl tento rok slavit stoleté jubileum. Podnik, který přežil dvě světové války, hospodářskou krizi i 40. let minulého režimu doplatil na vstup České republiky do EU. Většinu akcií cukrovaru odkoupila francouzsko – britská společnost Eastern Sugar, která po nabídce EU odprodala své výrobní kvóty cukru a uzavřela cukrovary, které vlastnila v Česku, Slovensku a Maďarsku. Poslední kampaň proběhla v Němčicích roku 2006 a cukrovar byl postupně zbourán na jaře 2008.

Prameny a literatura

Moravský zemský archiv Brno

- fond Rolnický cukrovar a rafinérie v Nĕmčicích nad Hanou (1910 – 46)
- fond Rolnický akciový cukrovar Nezamyslice (1893 – 1902)

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

- fond Obchodní a živnostenské komory v Olomouci
- fond Obchodního soudu Olomouc

SOkA Prostějov

- fond Archiv města Nĕmčice nad Hanou (1591 – 1945)
- fond Stavební firma Konečný a Nedělník (1886 – 1947)

Literatura

ADLER, J.: Verzeichnis Julius Robert sche Verfahren seit dem Jahre 1865, eingerichtet wurde, Wien 1873.

AUGUSTA, J.: Z pradĕjin ělovĕka, Praha 1954.

BARTL, O.: Hospodářský průmysl, ěást I, Praha 1946.

BLATNÝ, J.: Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích 1914 – 1924, Drahanovice 1925.

CUKROVAR Vyškov 100 let trvání, 1968.

CUKROVAR ve Vrbátkách 1870 – 1970, 1970.

DIVIŠ, J.V.: Cukrovarnictví, Praha 1889.

DUDEK, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v ěeských zemích do roku 1872, Praha 1979.

DUDEK, Fr.: Monopolizace cukrovarnictví v ěeských zemích do roku 1938, Praha 1985.

d'ELVERT, Ch.: Die Zuckerfabrikation in Mähren und Oester. Schlesien, Schriften, Bd. III. 1852.

FAKTOR, F.: Z dějin chemického průmyslu, 1903.

FRONĚK, D.: 90 let cukrovaru Nĕmčice nad Hanou, 1999.

- FRONĚK, D.: 150 let od narození Jana Rozkošného, Listy cukrovarnické a řepařské, 2005, roč. 121, č. 9 – 10, s. 290 – 293.
- HLAVINKA, K.: Vlastivěda moravská, Okres Hodonín, Brno, 1926.
- HLUŠIČKOVÁ, H. a kol.: Technické památky v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2002.
- HRUBÝ, Rajm.: Rolnický cukrovar a rafinerie v Nĕmčicích na Hané. Kojetínsko, Národnĕhospodářský přehled, 1933.
- HUDÍKOVÁ, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, Pdf UP, 1970
- HUDEC, J.: Nástin praktického cukrovarnictví, Praha 1902.
- HULLA, K.: Rolnický akciový cukrovar v Litovli. „Die Grossindustrie Oesterreiche“, Bd. V., Wien 1898.
- CHYLÍK, J.: Cukrovarnictví v olomouckém kraji před rokem 1938, strojopis.
- CHYLÍK, J.: Přehled dějin moravského průmyslu, Brno 1948.
- CHYLÍK, J.: Vývoj moravskoslezského cukrovarnictví do roku 1938, strojopis.
- JANOŠEK, V.: Výroba cukru na Hané. Vlastivĕdný sborník pro mládež, III. 1924, s. 6 - 7, 23 – 26.
- JANOŠEK, V.: Vlastivĕda moravská, Okres Plumlov, Brno 1933.
- JANOŠEK, V.: Vlastivĕda moravská, Okres Prostějov, Brno 1938.
- JARŮŠEK, R.: Kojetínsko, Národnĕ hospodářský přehled, Brno 1933.
- KOŘISTKA, K.: Die markgrafschaft Mähren und das herzogthum Schlesien, 1860.
- KOUDELA, M.: Pamĕti obce Holice, Olomouc – Holice 2004.
- KRAMÁŘ, J.: Přerov na Moravĕ. Jeho původ a vývin, Olomouc 1878.
- KREUTZ, R.: Vlastivĕda moravská, Okres Přerov, Brno, 1927.
- KYSELÁK, M.: Národnĕ socialistická ĕeská dělnická a rolnická strana, FF UK 2007.
- LACINA, Vl.: Krize ĕeskoslovenského zemĕdělství 1928 – 1934, Praha 1974.
- LIČMAN, A.: Vlastivĕda moravská, Okres Slavkov, Brno, 1921.

- MIČIETA, R.: Správy o včelách a mede z čias Velkomoravském ríše, Bratislava 1964.
- MYŠKA, M.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska, Ostrava 2003.
- NEKUDA, Vl.: Vlastivěda moravská, Okres Břeclav, Brno 1969.
- NETTWALL, E.: Rolnické akciové cukrovary, Zpravodaj, příloha Listů cukrovarnických a řepářských, 1921/22, s. 186.
- NEUMANNŮV, Cukrovarnický kalendář, 1927.
- PADESÁT let společného rolnického akciového cukrovaru v Holici u Olomouce 1871 – 1921, Přerov 1921.
- PEŘINKA, Fr.: Vlastivěda moravská, Okres Kojetín, Brno, 1930.
- POKORNÝ, Fr.: Chemická technologie, Praha 1940.
- POUPĚ, M. A ŽLÁBEK, J.: Retrospektivní statisticko – ekonomický rozbor cukrovarnického odvětví, Praha 1956.
- PRÁSEK, V.: Moravské varny na cukr z mízy javorové, selský archiv III., 1904, s. 143 – 145).
- PRESL, J. S.: Technologie, 1837.
- PROSKOWETZ, E.: Šedesát let průmyslu cukerného na Moravě, Listy cukrovarnické a řepářské, roč. 29, 1910/11, s. 280 – 283.
- REČKOVÁ, J.: Cukrovarnický průmysl na střední Moravě 1838 – 1914, diplomová práce, PdF UP, 1967.
- SOBEK, Fr.: František Skopalík, jeho život a dílo, 1946.
- VAŇÁK, B.: Prvních padesát let cukrovaru v Litovli, Olomouc 1970.
- VIEWEGH, Ed.: Rolnický cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané, Přerov 1924.
- VILIKOVSKÝ, V.: Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krize hospodářské, Praha 1936.
- VOLNÝ, Gr.: Die Markgrafschaft Mähren, Bd. V., Olmützer Kreis, 1839.
- WENZEL, Fr.: Profesor Jan R. Demel 1833 – 1905.

Résumé

The purpose of my paper was to outline the time of appearance and development of the sugar refinery industry in both central and northern Moravia and Silesia on the basis of the historical and current literature and utilisation of the archive funds of MZA in Brno. The thesis covers a time period from the first half of 19th century till the year 1948 when the sugar refineries were nationalised. I have divided my paper into several chapters following the establishment of single sugar refineries in Moravia and Silesia.

The first half of the paper is focused on the attempts of sugar production from the maple juice or the sugar beat. The sugar production expansion started by the foundation of the first sugar refinery in Kostelní Vydří in the year 1829 and by the continuous sugar production development starting with the aristocratic establishments, the enterprises owned by the wealthy entrepreneurs and following up with the small farmer's stock sugar refineries, whose stockholders were the Czech farmers.

The second part of this paper is dedicated to one of the most significant and most modern small farmer's sugar factories in Moravia, which was located in Němčice nad Hanou. It was the first small farmer's sugar factory with its own refinery for the white sugar production. There is also one chapter clarifying the life of the sugar refinery founder and the Imperial Diet MP (Member of Parliament) and the later Senator Jan Rozkošný. The sugar refinery historical is described in the time covering its foundation in 1910 till its nationalisation in July 1948.

POZNÁMKY K PŘÍLOHÁM

Diplomovou práci doplňuji řadou příloh, které v určitých bodech vysvětlují či znázorňují její obsah především jsou to tabulky 1, 2, 3, 4 jež udávají počet cukrovarů, data jejich založení a místa, případně i jejich zakladatele či majitele.

Tabulka čís. 1 se týká cukrovarů vzniklých do roku 1850, jejich umístění udává **mapka čís. 1**. Tato mapka současně znázorňuje, jaký počet cukrovarů byl tehdy zřizován mimo oblast, jež byla nejpříznivější pro pěstování cukrové řepy.

Tabulka čís. 2 (první a druhá část) vypisuje cukrovary na Moravě, zbudované do roku 1869, kdy byl založen první cukrovar rolnický na Moravě, a to v Kroměříži.

Tabulka čís. 3 vypisuje cukrovary vzniklé od roku 1870 do roku 1910, jsou to převážně cukrovary rolnické.

Tabulka čís. 4 udává v téže době cukrovary zbudované ve Slezsku.

Tabulka čís. 5 je soupisem cukrovarů, jež byly v provozu r. 1904, jejich umístění znázorňuje **mapka čís.2** z níž je zřejmé, jak cukrovary založené mimo řepnou oblast zanikají a jak rostou další závody na nejlepší řepné půdě, na Hané. Z celkového počtu 91 cukrovarů zůstalo v provozu jen 60. (Morava a Slezsko)

Tabulky čís. 6 - 10 udávají výrobu cukru u nejstarších cukrovarů v letech 1843 až 1848.

Tabulka čís. 12 udává seznam akcionářů cukrovaru v Němčicích nad Hanou podle obcí v letech 1936 - 1943.

Tabulka čís. 13 ukazuje akcionáře s 30 - ti a více akciemi podle jmenovitého soupisu z roku 1939/40.

Tabulka čís. 14 rozdělení akcionářů cukrovaru do velikostní skupin podle počtu vlastněných akcií.

Tabulka čís. 15 cukrovar Němčice nad Hanou zpracování řepy a zános cizí suroviny v letech 1910 - 38 v q.

Tabulka čís. 16 výroba rafinády melasy a surového cukru v letech 1910 -1938
v q.

Tabulky čís. 17 - 18 cukrovar Němčice nad Hanou zpracování řepy a zános
cizí suroviny v letech 1939 - 1948 v q a výroba rafinády melasy a surového cukru
v letech 1939 - 1948 v q.

Tabulka čís. 19 délky řepných kampaní cukrovaru za léta 1910 - 1948.

Tabulka čís. 20 přehled osevu, zpracované řepy, výroby, spotřeby a vývozu
cukru v hodnotě suroviny za kampaně 1928 - 1934.

Tabulka č.1

Nejstarší cukrovary na Moravě a ve Slezsku vzniklé do roku 1850

Číslo Z d r	Místo	Rok založení	Rok zániku	Majitelé
1.	Kostelní Vydří	1829	1831	baron Dalberg Karel
2.	Horní Suchá	1832	1873	hrabě Larish-Monnich
3.	Vsetín	1837	1851	rytíř Wachtler Josef
4.	Napajedla	1837	1931	hrabě Stockau Jiří
5.	Předklášteří u Tišnova	1837	1919	baron Scholl Bedřich
6.	Martinice	1837	1874	Neuwall Ignác
7.	Rájec	1838	1914	kníže Hugo Salm- Reifferscheidt a Karel Reichenbach
8.	Židlochovice	1837/38*	1991	arcivévoda Karel
9.	Veverská Bitýška	1838	1868	Kristián Daniel
10.	Fulnek	1839	1858	Blahut J.A. barvíř
11.	Hluchov	1838	1844	rytíř Wiessenburg Rudolf
12.	Čelechovice	1839/40*	1981	hrabě Saint-Genois Filip Ludvík
13.	Sokolnice	1841	1991	hrabě Dietrichstein František
14.	Rymice	1841	1867	hrabě Stockau Jiří
15.	Prostějov	1844	1855	Back Bernard, podnikatel
16.	Kyjov	1846	1853	Schossler Karel, obchodník
17.	Šebetov u Boskovic	1846	1867	hrabě Strachwitz Mořic
18.	Příbor	1846	1859	Černocký Vavřín, barvíř
19.	Brno	1846/47*	-	Putterlik Jan, obchodník
20.	Olomouc	1847	1855	Ruprecht František, perníkář
21.	Ostrovačice	1847	1856	Kier Jan, poštovník
22.	Moravská Ostrava	1847	1859	Roemisch Antonín, obchodník
23.	Bzenec	1847/48*	1948	Kurzweil Bedřich, lékárník
24.	Opava	1849	1864	Pohl Josef, obchodník
25.	Rosice	1849	1931	baron Sína Jan
26.	Doloplazy	1849	1956	Padovec Vavřín, měšťan

Zdroj: Chylik, J.: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do roku 1938, strojopis

Dudek, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872, s. 176-179.

* podle údajů d' Elverta

Tabulka č. 2

Nejstarší cukrovary na Moravě vzniklé do roku 1869

Číslo	Místo	Rok založení	Rok zániku	Majitelé
26.	Královo Pole	1850/51*	1882	Ellinger Metoděj, obchodník
27.	Modřice u Brna	1850/51*	1933	Kupka Alois, obchodník a Sopuch Jindřich, pekař
28.	Rajhrad u Brna	1851	1885	Willmann F. a Souček F.A., obchodníci
29.	Velká Bystřice	1850/51*	1967	Singl Jan, obchodník a Primavesi Pavel, bankéř a velkopodnikatel
30.	Uničov	1851	1998	Fleichmann Abrahám, podnikatel
31.	Domažlice u Přerova	1851	1868	Much Karel, mědikovec
32.	Kvasice	1851	1913	Urbánek Ferdinand a Prokowitz Emanuel
33.	Drnholec u Mikulova	1851	1867	Kočíř Valerián, panikář
34.	Staré Brno	1851	1906	Bauer Mořic, obchodník
35.	Bedihošť	1851	1989	Primavesi Pavel, bankéř a velkopodnikatel
36.	Oslavany	1851	1931	Stummer Karel, obchodník
37.	Hrušovany nad Jevišovkou	1851	Dosud pracuje	hraběnka Anna Hardeggová a Karel Bedřich Kammel-Hardegger
38.	Zborovice	1851/52*	1932	Popper Abraham, Redlich Mořic, Friess Jonáš, textilní podnikatelé
39.	Prostějov	1852	1859	Vojáček Jakub, Haške Alois, Klega Josef
40.	Jarohněvice u Hodonína	1858	1872	Brachtl Antonín, obchodník
41.	Přerov	1859	1927	Skene Alfréd, Skene August, textilní podnikatelé
42.	Břeclav I.	1862/61*	1989	bratři Ignác, Jakub, Heřman Kuffnerovi, pivovarníci
43.	Drahanovice	1862/61*	1995	hrabě August Sylva-Taroucca
44.	Hulín I.	1862/61*	1948	Primavesi Pavel, bankéř a velkopodnikatel
45.	Kelčany	1862	1967	bratři Kleinovi a Latzel Josef, statkář a slezský cukrovarník
46.	Uherský Ostroh	1862	1930	bratři Abraham, Hermann May
47.	Ždanice	1862/64*	1925	kníže Liechtenstein

Zdroj: Chylík, J.: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do roku 1938, strojopis

Dudek, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872, s. 176 - 179.

* podle údajů d' Elverta

Tabulka č. 2 pokračování

Nejstarší cukrovary na Moravě vzniklé do roku 1869

Číslo	Místo	Rok založení	Rok zániku	Majitelé
48.	Bzenec	1863/64*	-	nezjištěn
49.	Rohatec	1863	1919	velkoobchodníci Karel a Rudolf Auspitzové
50.	Ždanice	1862/64*	1925	kníže Liechtenstein
51.	Hodonín I.	1865	1924	Stummer Karel, velkoobchodník
52.	Velké Pavlovice	1865/66*	1945	Latzel Josef, statkář a slezský cukrovarník
53.	Hejčín	1867	1959	bratři Abraham, Hermann May
54.	Lipník	1867	1904	Schoellerové a Skeneové, akciová spol.
55.	Chropyně	1868	1949	Akciová společnost
56.	Uherské Hradiště	1868	1992	Abraham May
57.	Vyškov	1868	1994	baron Arnošt Herčiny, rytíř Teodor Offermann, textilní podnikatel
58.	Kroměříž	1869	1972	RAC

Zdroj: Chylík, J.: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do roku 1938, strojopis

Dudek, Fr.: Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872, s. 176-179.

* podle údajů d' Elverta

RAC - Rolnický akciový cukrovar

Tabulka č. 3

Cukrovary na Moravě založené po roce 1870

Číslo	Místo	Rok založení	Rok zániku	Majitelé
70.	Kojetín	1870	2006	Popper Abraham, Redlich Mořic, Friess Jonáš, textilní podnikatelé
71.	Uherský Brod	1870	1899	Spitzer D. textilní podnikatel
72.	Vrbátky	1870	Dosud pracují	RAC
73.	Holice	1871	1990	RAC
74.	Litovel	1871	Dosud pracuje	RAC
75.	Šlapanice u Brna	1871	1931	RAC
76.	Podivín	1871	1913	RAC
77.	Břeclav II.	1872/67	1930	Schoellerové a Skeneové, akciová spol.
78.	Slavkov	1872	1990	RAC
79.	Pohořelice	1872	1971	hraběnka Terezie Herbersteinová
80.	Vranovice	1872	1915	RAC
81.	Moravský Krumlov	1882	1940	kníže Liechtenstein
82.	Brodek u Přerova	1881	1998	RAC
83.	Mohelnice	1882	1929	RAC
84.	Malé Prosebnice	1881	Dosud pracují	RAC
85.	Všetuly	1882	1995	akciová společnost
86.	Hodonín II.	1886	1994	akciová společnost
87.	Tovačov	1891	1959	rytíř Gutmann
88.	Dřevohostice	1894	1992	RAC
90.	Němčice nad Hanou	1910	2006	RAC
91.	Hulín II.	1910	1990	RAC

Zdroj: Chylík, J.: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do roku 1938, strojepis

Dudek, Fr.: Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938, s. 196 -202.

RAC - Rolnický akciový cukrovar

Tabulka č. 4

Nejstarší cukrovary ve Slezsku do roku 1869

Číslo	Místo	Rok založení	Rok zániku	Majitelé
59.	Opava	1851/52*	1858	Springer Antonín, textilní podnikatel
60.	Bernartice	1851/52*	1903	Latzel Josef, statkář a slezský cukrovarník, Primavesi Pavel, bankéř a velkopodnikatel, Seidl Ignác, podnikatel
61.	Studénka	1852	1910	knežna Marie Blucherová z Wahlstattu
62.	Dolní Tošanovice	1854	1867	Gurniak A. Jan, velkostatkář
63.	Skrochovice	1857	1928	Zentzytsky Eduard, obchodník a Pohl Josef
64.	Kateřinky u Opavy	1858	1944	Pohl Jan a baron Vilém Krieg von Hochfelden
65.	Osoblaha	1858	1921	Springer Antonín, textilní podnikatel a spol.
66.	Opava-suchá rafinérie	1858	1942	Zentzytsky Eduard, obchodník a Pohl Josef
67.	Háj u Opavy	1858	1931	Gold J., velkoobchodník
68.	Vávrovice	1869/68*	Dosud pracují	RAC
69.	Kunčice nad Ostravicí	1864/68*	1910	hrabě Mořic Saint-Genois

Zdroj: Chylík, Jindřich: Vývoj moravsko-slezského cukrovarnictví do roku 1938, strojopis

Pozn. Nejsou zde uvedeny již dříve zmíněné cukrovary v tabulce č.1 Horní Suchá a Opava.

* podle údajů d' Elverta

RAC - Rolnický akciový cukrovar

Tabulka č. 5

Stav cukrovarů na Moravě a ve Slezsku v roce 1904

Místo cukrovaru	Místo cukrovaru
Bedihošť	Oslavany
Brno - Staré	Osoblaha
Brodek u Přerova	Opava
Břeclav I	Podivín
Břeclav II	Pohořelice
Bzenec	Prosenice
Čelechovice na Hané	Přerov
Doloplazy u Nezamyslic	Rájec
Drahanovice	Rohatec
Dřevohostice	Rosice u Brna
Háj u Opavy	Skrochovice Slezsko
Hejčín u Olomouce	Slavkov
Hodonín	Sokolnice
Holice u Olomouce	Studénka Slezsko
Hrušovany	Šlapanice
Hrušovany u Znojma	Tišnov
Hulín	Tovačov
Chropyně	Uherské Hradiště
Chýlí (Těš. Slezsko- dnešní Polsko)	Uherský Ostroh
Kateřinky u Opavy	Uničov
Kelčany	Vávrovice u Opavy
Kojetín	Velká Bystřice
Kroměříž	Velké Pavlovice
Kvasice	Vránovice u Brna
Lipník	Vrbátky
Litovel	Všetuly
Modřice u Brna	Vyškov
Mohelnice	Zborovice
Moravský Krumlov	Ždánice
Napajedla	Židlochovice

Zdroj: Hudíkova, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, PdF UP, 1970, s. 90.

Tabulka č. 6
 Pokrok ve zpracování řepy a výroba cukru
 Na Moravě a ve Slezsku v letech 1839 – 1846

Kampaň	Zprac.řepy ve víd.centech	Vyrobený sur.cukr ve víd. centech
1839/40	385000	15400
1840/41	529970	26499
1841/42	572818	28828
1842/43	303889	15195
1843/44	580000	29000
1844/45	573000	28650
1845/46	792859	39643
1846/47	814000	40700

Zdroj: d'Elvert: Schriften d. historisch.statistischen Sektion, 1852, s.697.

Pozn. vídeňský cent=56kg

Tabulka č. 7

Výroba surového cukru na Moravě a ve Slezsku roku 1848

Cukrovar	Surový cukr ve víd.centech
Brno	-
Židlochovice	-
Rájec	-
Veverská Bitýška	831 584
Klobouky	-
Předklášteří	39 139
Sokolnice	-
Ostrovačice	27 843
Olomouc	13 720
Čelechovice	65 394
Šebetov	17 754
Prostějov	112 769
Fulnek	-
Příbor	5 000
Moravská Ostrava	84 869
Napajedla	-
Vsetín	3 411
Rymice	4 787
Dačice	-
Moravská Suchá	-
Celkem	1 206 270

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravkoslezského cukrovarnictví, s. 92.

Tabulka č. 8

Výroba rafinovaného cukru na Moravě a ve Slezsku roku 1848

Cukrovar	Rafinovaný cukr ve víd.centech
Brno	477 723
Židlochovice	591 778
Rájec	396 934
Veverská Bitýška	-
Klobouky	778 233
Předklášteří	78 427
Sokolnice	965 587
Ostrovačice	-
Olomouc	40 816
Čelechovice	137 349
Šebetov	151 147
Prostějov	10 764
Fulnek	-
Příbor	-
Moravská Ostrava	-
Napajedla	-
Vsetín	-
Rymice	-
Dačice	-
Moravská Suchá	122 825
Celkem	3 628 757

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, s. 94.

Tabulka č. 9

Výroba vykryvaného cukru na Moravě a ve Slezsku roku 1848

Cukrovar	Vykryvaný cukr ve víd.centech
Brno	-
Židlochovice	-
Rájec	-
Veverská Bitýška	-
Klobouky	-
Předklášteří	-
Sokolnice	-
Ostrovačice	-
Olomouc	-
Čelechovice	-
Šebetov	-
Prostějov	-
Fulnek	-
Příbor	9 393
Moravská Ostrava	173
Napajedla	184 618
Vsetín	20 772
Rymice	-
Dačice	-
Moravská Suchá	474 728
Celkem	802 373

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravskoslezského cukrovarnictví, s. 93.

Tabulka č. 10
Výroba melasy na Moravě a ve Slezsku roku 1848

Cukrovar	Melasa ve víd.centech
Brno	520 932
Židlochovice	-
Rájec	184 944
Veverská Bitýška	228 541
Klobouky	-
Předklášteří	23 500
Sokolnice	91 419
Ostrovačice	12 600
Olomouc	7 474
Čelechovice	174 254
Šebetov	2 655
Prostějov	129 607
Fulnek	-
Příbor	15 000
Moravská Ostrava	-
Napajedla	171 740
Vsetín	12 553
Rymice	160 000
Dačice	-
Moravská Suchá	19 994
Celkem	1 755 213

Zdroj: Hudíková, L.: Z dějin moravkoslezského cukrovarnictví, s. 93.

Tabulka č. 11

Seznam akcionářů cukrovaru Němčice nad Hanou podle obcí za roky 1936-39 a 1940-43

Obec	1936-1939		1940-43	
	Počet akcionářů	Počet akcií	Počet akcionářů	Počet akcií
Bedihošť	1	28	1	28
Bezměrov	14	183	14	163
Biskupce	2	5	2	5
Bochoř	17	130	16	130
Bojanovice	4	9	5	9
Brno	4	16	5	81
Brodek u PV	19	92	19	91
Brňany u Vyškova	1	3	1	3
Břest	-	-	1	7
Čehovice	20	122	22	134
Čechovice	-	-	1	4
Čekyně	1	5	-	-
Čelčice	23	217	23	217
Dětkovice	15	58	14	56
Dobrochov	15	47	15	47
Dobromilice	42	181	45	182
Doloplazy	6	19	9	24
Drystice	30	127	31	128
Dřevnovice	21	59	21	60
Dřínov	6	13	6	13
Fulnek	2	30	-	-
Habrovany	6	18	6	18
Heroltice	26	110	27	110
Hoštice	17	105	18	102
Hradčany	26	241	27	239
Hradisko	1	20	2	22
Hrdibořice	1	3	1	3
Hruška	57	233	66	228
Hulín	1	10	1	10
Chropyně	12	118	15	115
Chválkovice	35	133	36	133
Ivanovice na Hané	48	352	51	353
Ivaň	37	257	38	260
Kanovsko	8	51	10	47
Kelčice	6	21	6	21
Klenovice	19	126	20	131

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, kniha č. 10 a inv. č. 13, kniha č. 11.

Tabulka č. 11 pokračování
Seznam akcionářů cukrovaru Němčice nad Hanou podle obcí za roky
1936-39 a 1940-43

Obec	1936-1939		1940-43	
	Počet akcionářů	Počet akcií	Počet akcionářů	Počet akcií
Klopotovice	21	191	20	178
Kobeřice	20	105	19	111
Kojetín	37	151	42	160
Koválovice u Kojetína	1	4	1	4
Koválovice u Tištěna	19	96	18	92
Kroměříž	1	1	2	6
Kroužek	15	74	15	74
Křenovice	51	337	50	279
Křižanovice	16	97	19	98
Kyselovice	4	16	4	16
Lobodice	44	232	46	231
Moravské Málkovice	9	24	9	24
Medlovice	16	85	16	80
Měrovice	54	284	54	277
Mořice	59	346	63	337
Nemojany	-	-	1	1
Nezamyslice	30	173	32	179
Němčice nad Hanou	138	586	150	662
Německé Prusy	3	8	4	10
Obědkovice	13	49	13	43
Olomouc	-	-	1	2
Ondráčice	4	18	3	16
Oplocany	9	57	9	49
Orlovice	17	38	16	36
Dolní Otaslavice	6	17	5	14
Horní Otaslavice	21	243	24	245
Pavlovice	20	51	23	52
Pivín	36	170	38	169
Podivice	2	5	2	5
Poličky	3	4	3	3
Polkovice	26	140	25	135
Popůvky	13	102	14	92
Prosenice	3	3	3	3
Prostějov	-	-	1	2
Přerov	6	129	8	119

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, kniha č. 10 a inv. č. 13, kniha č. 11.

Tabulka č.11 dokončení

Seznam akcionářů cukrovaru Němčice nad Hanou podle obcí za roky 1936-39 a 1940-43

Obec	1936-1939		1940-43	
	Počet akcionářů	Počet akcií	Počet akcionářů	Počet akcií
Pustiměř	1	2	1	2
Rousínov	1	1	2	2
Rousínovec	14	51	14	51
Rybníček	13	85	14	85
Seloutky	-	-	1	1
Skalka	8	26	8	24
Skaštice	2	6	2	6
Slavíkovice	31	152	30	147
Smržice	-	-	1	10
Sněhotice	1	4	1	4
Srbce	17	49	16	49
Stříbrnice	20	117	22	117
Šumice u Brna	10	21	10	21
Švábenice	80	307	81	305
Těšice	17	72	15	69
Tištín	82	424	82	430
Topolany	19	103	23	112
Tovačov	1	3	2	6
Tvorovice	60	383	63	383
Uhřčice	27	150	29	150
Uhřice	1	2	1	2
Vážany	18	59	17	59
Velešovice	4	9	4	9
Věrovany	-	-	1	1
Věžky	6	18	6	16
Viceměřice	36	186	37	183
Vitčice	40	136	40	126
Vlkoš	20	97	20	97
Vranovice	2	4	2	4
Vrchoslavice	50	148	50	146
Vřesovice	10	69	10	69
Výšovice	2	4	2	4
Záříčí	19	77	18	72
Želeč	24	72	24	72
Žešov	35	215	36	186
Celkem	1931	10000	1996	10000

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, kniha č. 10 a inv. č.13, kniha č. 11.

Tabulka č. 12

Akcionáři cukrovaru Němčice nad Hanou s 30 - ti a více akciemi podle jmenovitého soupisu z roku 1939/40

Akcionář	Počet akcií	Obec
Obec Tvorovice	100	Tvorovice
Rozkošný Jan	91	Křenovice
Rolnická záložna Tištín	80	Tištín
Šelepová Františka	66	Mořice
Brodický František	60	Žešov
Dr. Mohapl Leopold	60	Přerov
Štefek František	60	Horní Otaslavice
Dostál Jaroslav	40	Čelčice
Mézl Rajmund	40	Klopotovice
Mézl Jan	37	Klopotovice
Ing. Beneš Alois	37	Přerov
Horníček Josef	35	Ivanovice na Hané
Hadamík Jan	30	Bezměrov
Mikulka František	30	Klenovice

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, , Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, kniha č. 10.

Pozn. V jmenném seznamu akcionářů není uvedena obec Němčice nad Hanou, kde bylo nejvíce akcionářů a akcií.

Tabulka č. 13

Akcionáři cukrovaru Němčice nad Hanou rozdělení do velikostních skupin podle počtu akcií v %

Jednotlivé skupiny podle počtu akcií	Počet akcionářů v %
1-5	37,65
6-10	45,88
11-15	7,87
16-20	4,84
21-25	1,70
26 a více	2,06
Celkem	100

Pozn. Výpočet autora

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 12, kniha č. 10.

Tabulka č. 14
 Cukrovar Němčice nad Hanou
 Zpracování řepy a zános cizí suroviny v letech 1910-38 v q

Rok kampaně	Zpracování řepy		Zános cizí suroviny	
	celkem	denní	celkem	denní
1910	667 155	7 803	-	-
1911	605 770	8 532	-	-
1912	714 304	8 505	-	-
1913	690 031	8 736	-	-
1914	726 054	8 936	-	-
1915	686 200	7 815	-	-
1916	679 311	7 990	-	-
1917	565 520	7 392	-	-
1918	702 663	7 985	-	-
1919	606 649	7 222	-	-
1920	706 190	8 407	-	-
1921	550 000	7 534	-	-
1922	647 444	9 521	-	-
1923	722 800	9 634	7 700	-
1924	771 000	12 047	7 998	-
1925	973 803	12 235	13 117	164
1926	860 370	12 990	17 134	256
1927	931 664	12 357	33 823	445
1928	811 201	13 674	47 523	754
1929	783 030	13 752	42 038	713
1930	938 556	13 628	32 200	467
1931	704 520	13 067	20 504	380
1932	515 460	13 383	42 825	1020
1933	439 370	15 151	39 753	1242
1934	556 330	15 478	34 639	1050
1935	586 700	15 618	36 757	919
1936	592 330	14 103	36 958	859
1937	665 250	13 661	26 846	839
1938	583 310	14 339	28 494	814

Pozn. Zános – cizí surový cukr dodaný ze surovarny do smíšeného závodu k přepracování na bílý cukr

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zprávy.

Tabulka č. 15

Cukrovar Němčice nad Hanou

Výroba rafinády, melasy a surového cukru v letech 1910-38 v q

Rok kampaně	Celková roční výroba v metrických centech		
	rafináda	melasa	surový cukr
1910	-	10 775	98 632
1911	-	11 439	91 721
1912	-	11 797	114 210
1913	-	8 667	112 129
1914	-	9 889	124 274
1915	-	9 450	110 822
1916	-	9 227	112 272
1917	-	7 198	102 432
1918	-	6 776	114 194
1919	72 700	21 247	-
1920	100 040	22 119	-
1921	93 713	22 123	-
1922	103 033	20 944	-
1923	122 933	21 762	-
1924	124 236	24 813	-
1925	159 071	33 724	-
1926	145 823	29 500	-
1927	168 149	35 256	-
1928	171 060	34 421	-
1929	167 146	33 138	-
1930	166 047	32 836	-
1931	129 805	25 835	-
1932	121 593	24 658	-
1933	103 723	22 471	-
1934	107 360	23 125	-
1935	129 563	25 104	-
1936	122 941	23 356	-
1937	114 353	23 651	-
1938	106 391	22 326	-

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou,
inv. č. 20, karton č. 1, výroční zprávy.

Tabulka č. 16
 Cukrovar Němčice nad Hanou
 Zpracování řepy a zános cizí suroviny v letech 1939-48 v q

Rok kampaně	Zpracování řepy		Zános cizí suroviny	
	celkem	denní	celkem	denní
1939	586 210	13 323	35 997	734
1940	615 540	13 864	35 997	820
1941	532 610	13 397	34 017	723
1942	419 220	12 799	29 934	712
1943	399 440	12 322	25 217	591
1944	455 300	10 841	27 218	523
1945	404 350	12 558	17 706	536
1946	488 700	13 431	22 949	574
1947	421 050	12 117	29 660	845
1948	406 420	12 452	20 079	658

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou,
 inv. č. 20, karton č.1, výroční zprávy.

Tabulka č. 17
 Cukrovar Němčice nad Hanou
 Výroba rafinády, melasy a surového cukru v letech 1939-48 v q

Rok kampaně	Celková roční výroba v tisících metrických centů	
	rafináda	melasa
1939	108 597	23 240
1940	125 813	24 405
1941	112 845	23 537
1942	97 627	16 564
1943	85 331	14 947
1944	90 982	16 999
1945	76 994	14 806
1946	89 067	18 410
1947	88 154	23 078
1948	77 130	18 450

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou,
 inv. č. 20, karton č.1, výroční zprávy.

Tabulka č. 18

Cukrovar Němčice nad Hanou, délky řepných kampaní v období 1910-48

Rok	od	do	Počet dní
1910	10.10.	7.1.	85
1911	6.10.	15.12.	71
1912	7.10.	1.1.	83
1913	4.10.	24.12.	79
1914	28.9.	19.12.	81
1915	13.10.	13.1.	87
1916	6.10.	7.1.	87
1917	8.10.	30.12.	76
1918	10.10.	18.1.	88
1919	29.10.	21.1.	84
1920	4.10.	26.12.	84
1921	4.10.	21.12.	22
1922	4.10.	11.12.	68
1923	3.10.	17.12.	75
1924	2.10.	4.12.	64
1925	2.10.	20.12.	80
1926	7.10.	12.12.	66
1927	5.10.	19.12.	75
1928	6.10.	4.12.	60
1929	6.10.	1.12.	57
1930	4.10.	11.12.	69
1931	9.10.	1.12.	54
1932	9.10.	16.11.	39
1933	9.10.	6.11.	29
1934	11.10.	15.11.	36
1935	9.10.	15.11.	38
1936	7.10.	17.11.	42
1937	8.10.	25.11.	49
1938	15.10.	24.11.	41
1939	9.10.	21.11.	44
1940	10.10.	23.11.	45
1941	10.10.	19.11.	40
1942	15.10.	16.11.	33
1943	18.10.	18.11.	32
1944 *	20.10. 30.11.	27.11. 8.12.	42
1945	8.11.	10.12.	32
1946	10.10.	18.11.	39
1947	13.10.	16.11.	34
1948	11.10.	13.11.	33

Pozn. * znamená jedinou přerušenu řepnou kampaň v historii cukrovaru

Zdroj: MZA Brno, fond H 167, Rolnický cukrovar a rafinérie v Němčicích nad Hanou, inv. č. 20, karton č. 1, výroční zprávy.

Tabulka č. 19

Přehled osevu, zpracované řepy, výroby, spotřeby a vývozu cukru v hodnotě suroviny za kampaně 1928 - 1934.

Kampaně	Osevní plocha cukrovky v ha	Sklizená a na cukr zpracovaná řepa v t	Výroba cukru v q	Spotřeba cukru v tuzemsku v q	Vývoz cukru v q
1928	250 475	5 987 895	10 570 871	4 044 237	6 619 299
1929	227 258	5 552 519	10 352 853	4 047 402	6 058 169
1930	237 038	6 757 942	11 427 780	4 003 060	5 701 087
1931	179 168	4 428 852	8 145 120	3 918 178	5 051 572
1932	137 564	3 579 215	6 340 336	3 072 406	2795 543
1933	139 300	2 810 745	5174 899	3 710 168	1 661 247
1934	144 532	3 777 512	6 377 204	3 653 219	2 219 613

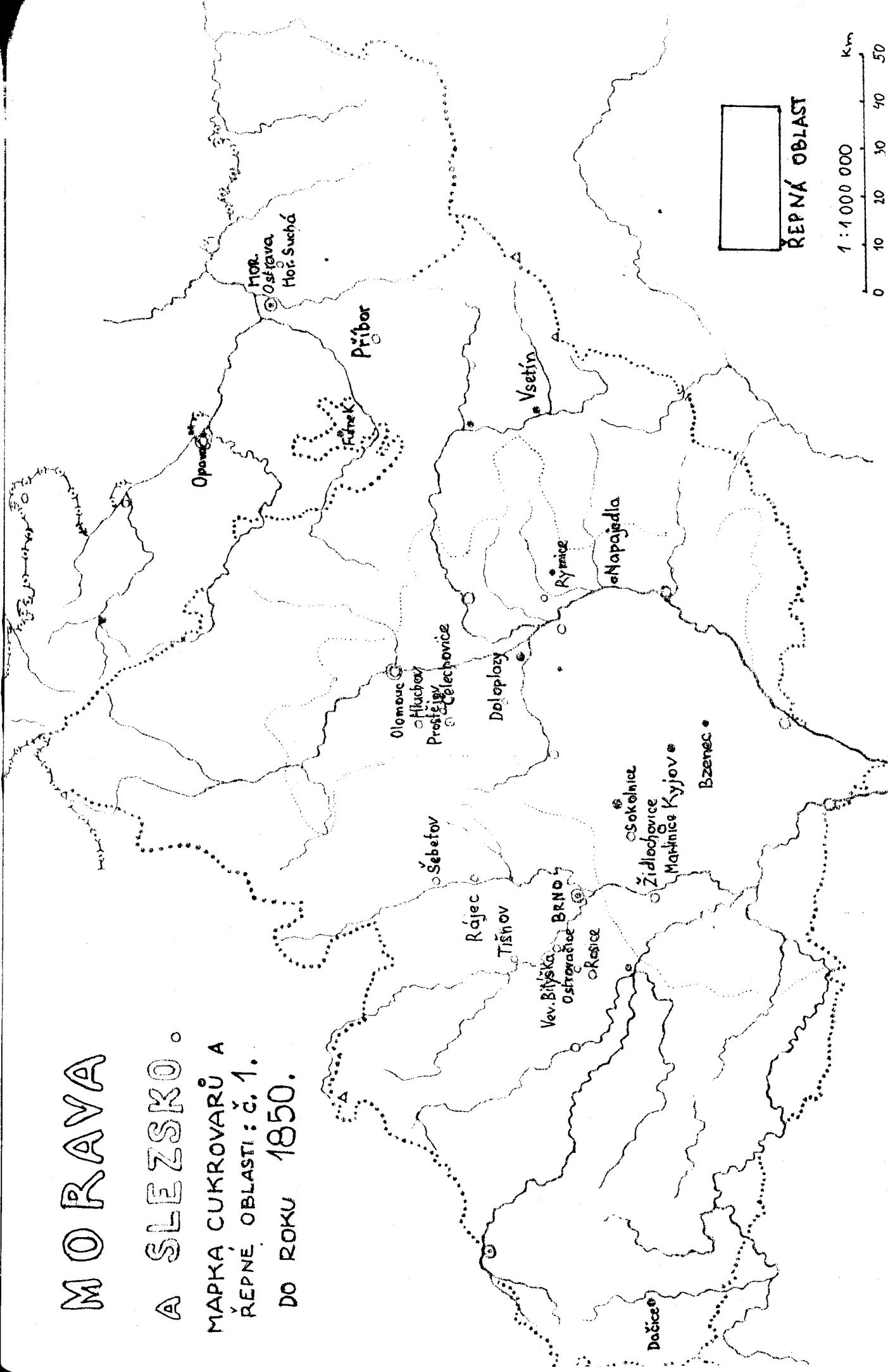
Zdroj: Žlábek, J.a kol.: Monografie československého průmyslu cukrovarnického, Praha, 1949, tabulka č. 9.

MORAVA

A SLEZSKO.

MAPA CUKROVARŮ A
ŘEPNĚ OBLASTI: Č. 1.

DO ROKU 1850.



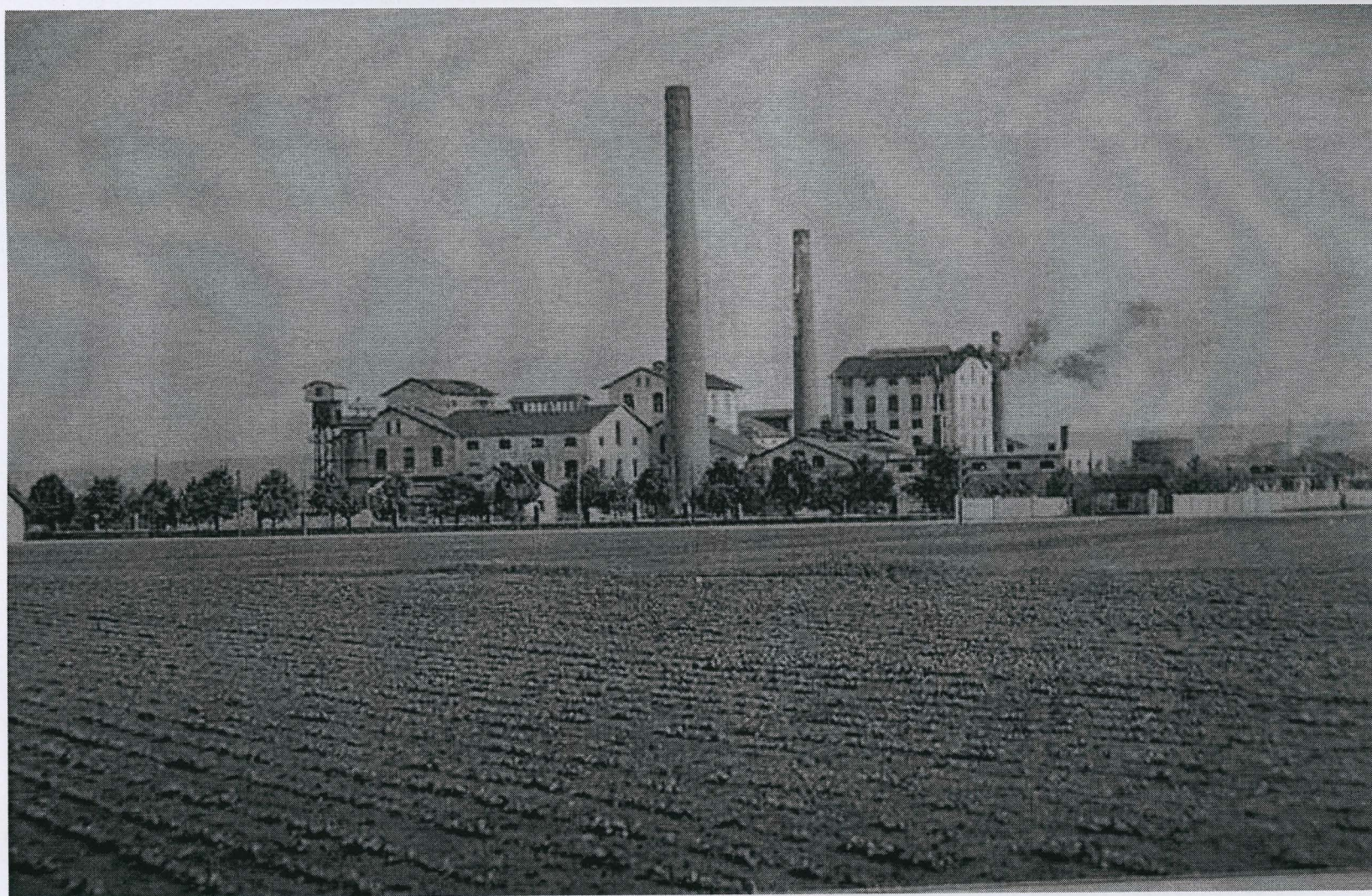


Foto č.1. Cukrovar Němčice nad Hanou 1927 (fotoalbum pan Vrána)

HISTORICKÝ
obrn. Janek Poláček
116 838
KARLOVA UNIVERZITA

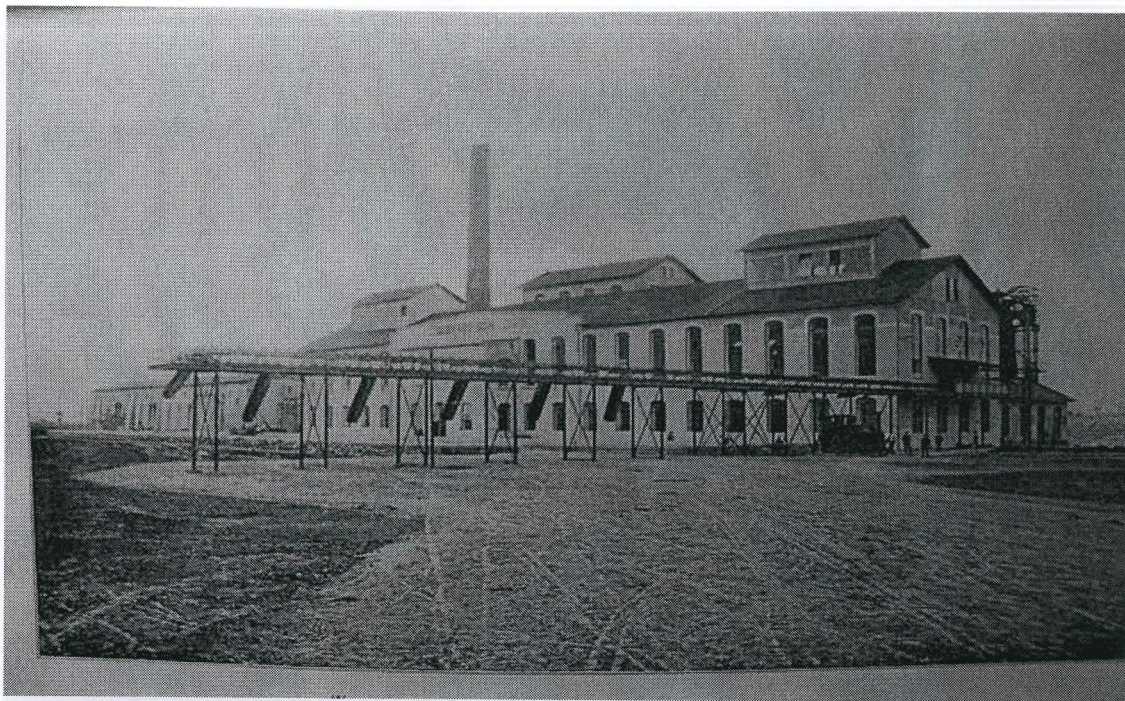


Foto č. 2. Továrna se skladištěm na surový cukr v roce 1910 (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčičích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)



Foto č. 3. Celkový pohled na surovárenskou část cukrovaru z 30. let (fotoalbum pan Vrána)

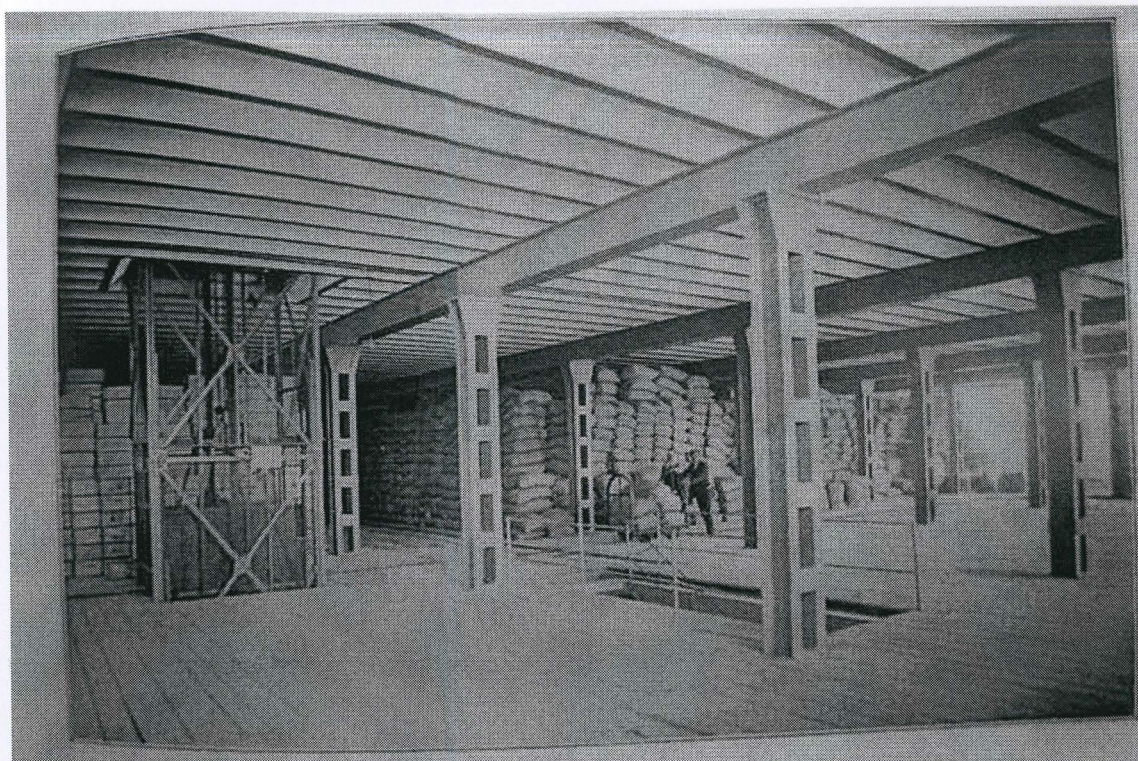


Foto č. 4. Vnitřek 1. poschodí cukerného skladiště (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

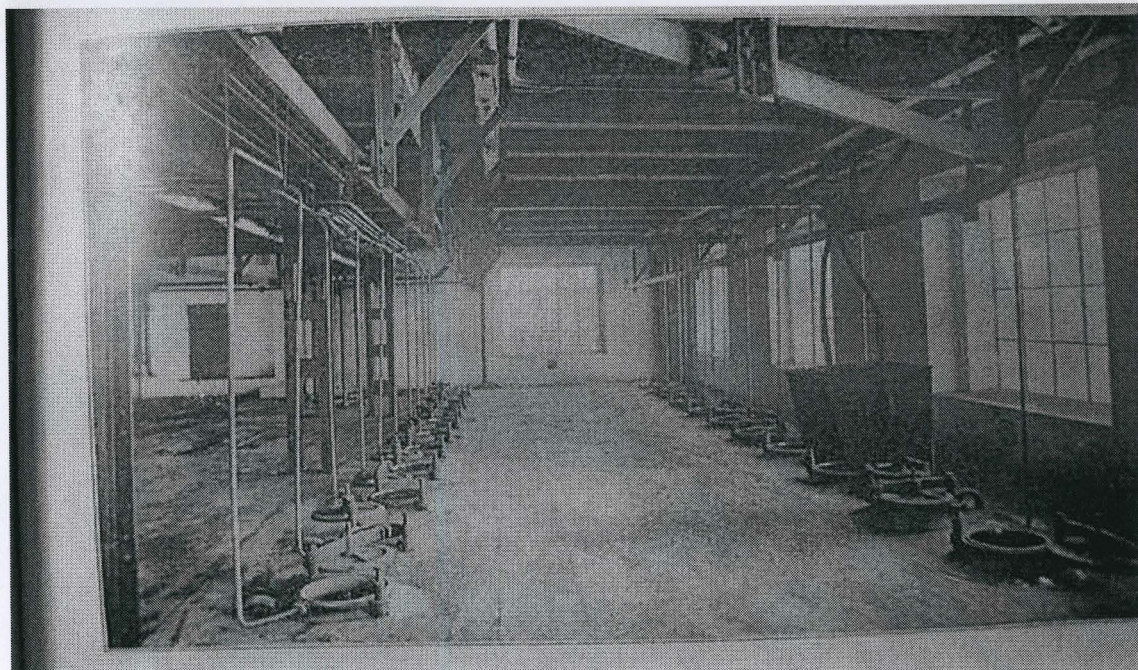


Foto č. 5. Vrchní plnění spodiových filtrů (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

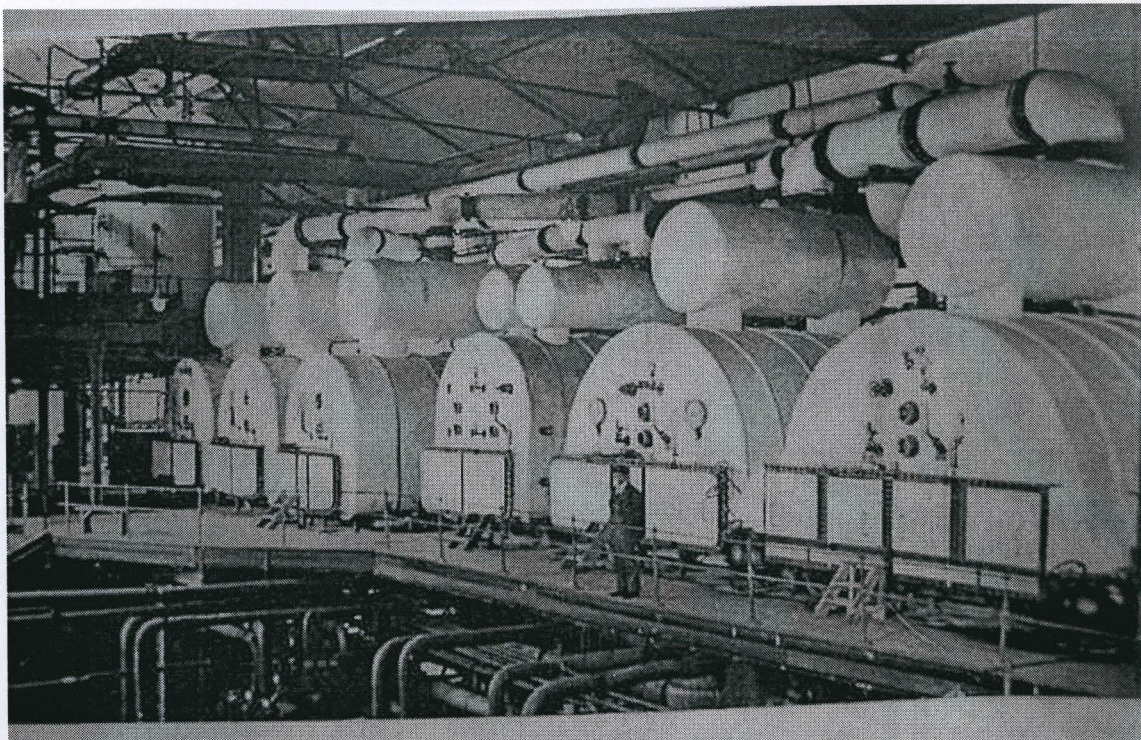


Foto č. 6. Odpařovací stanice po rekonstrukci (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

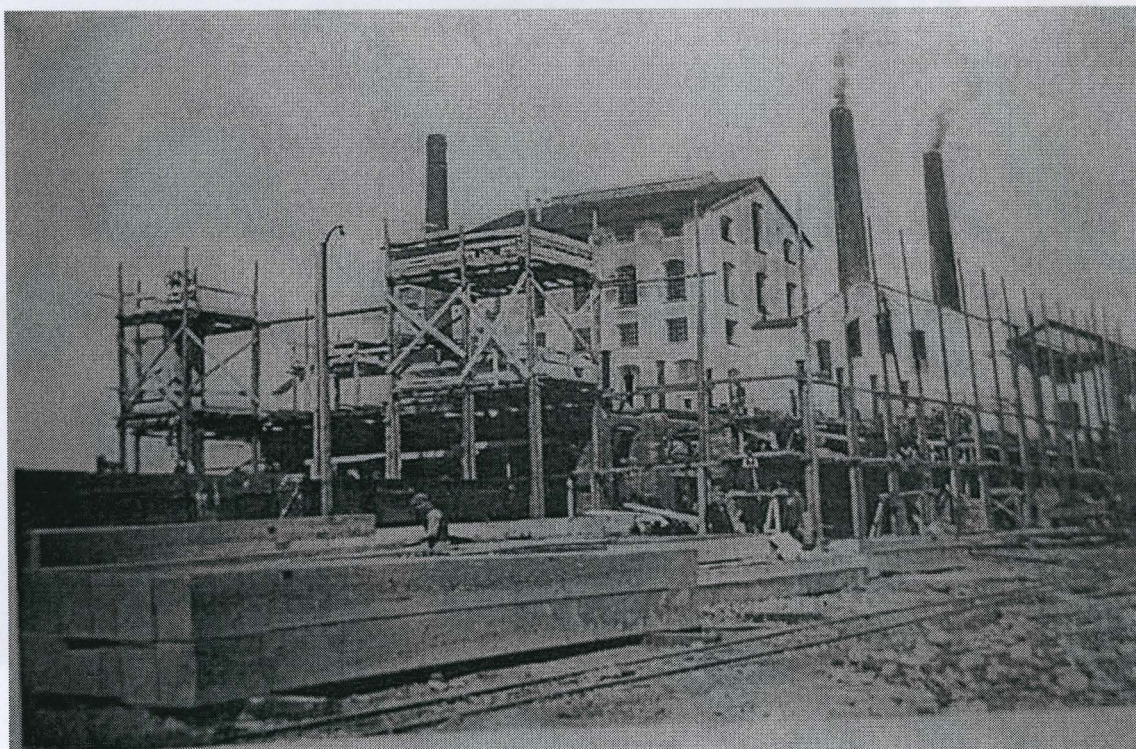


Foto č. 7. Stavba budovy nové homolárny (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

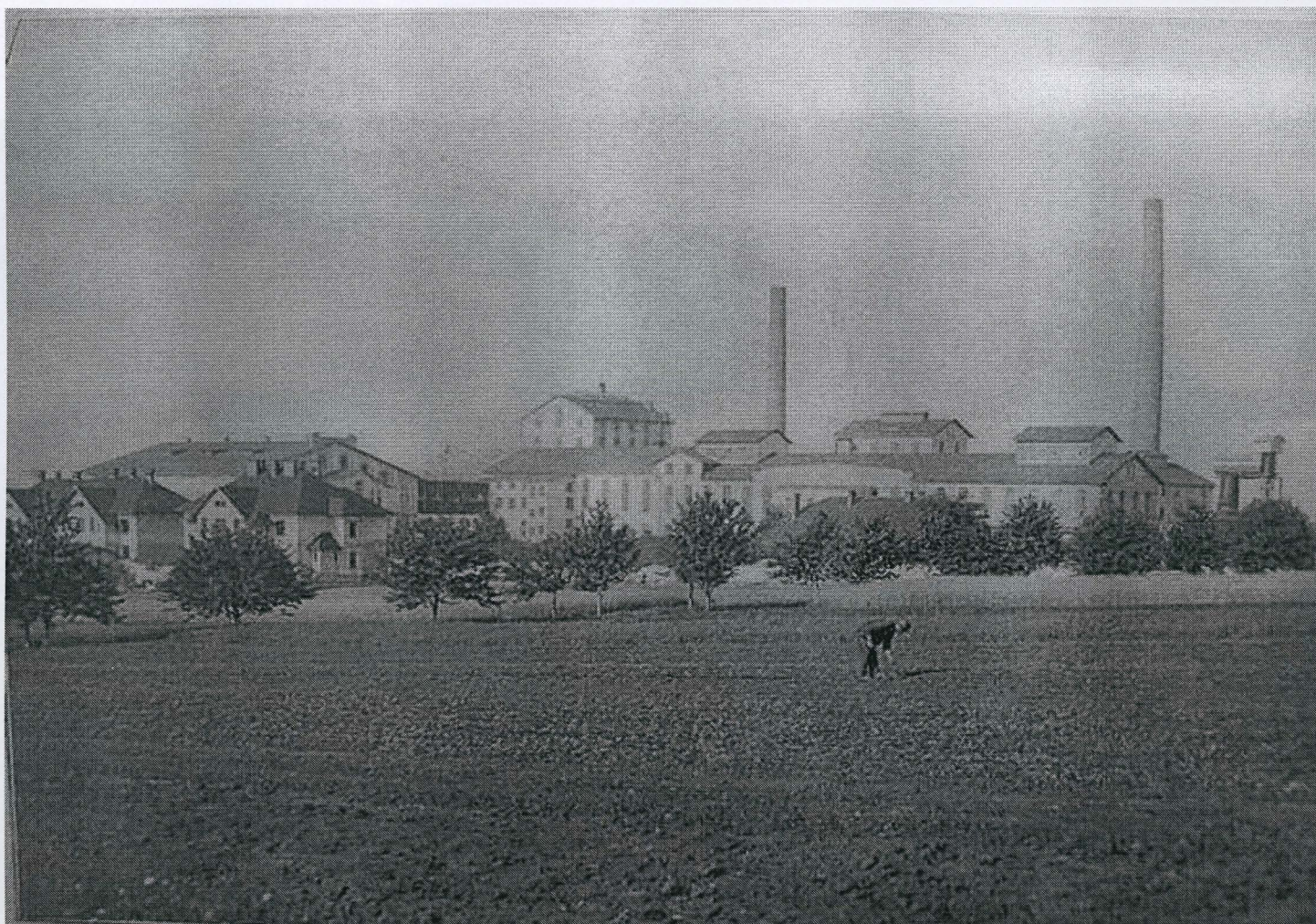


Foto č. 8. Celkový pohled na cukrovar z východní strany (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

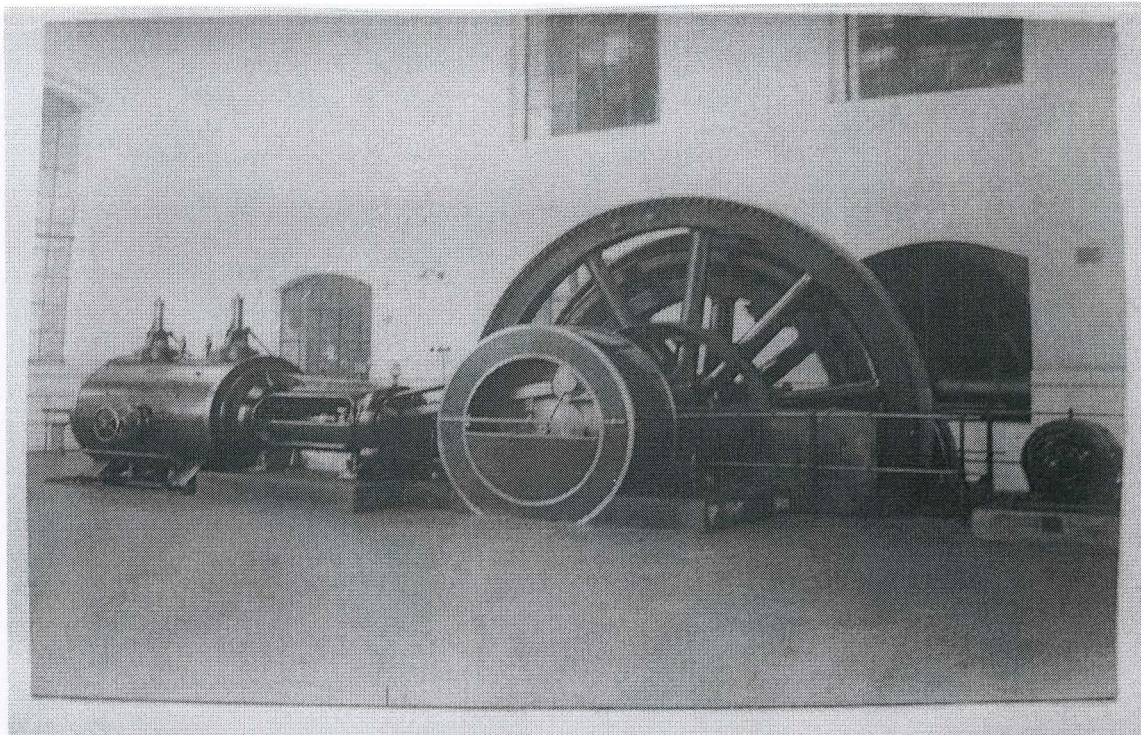


Foto č. 9. Parní stroj v elektrárně (fotoalbum pan Vrána)

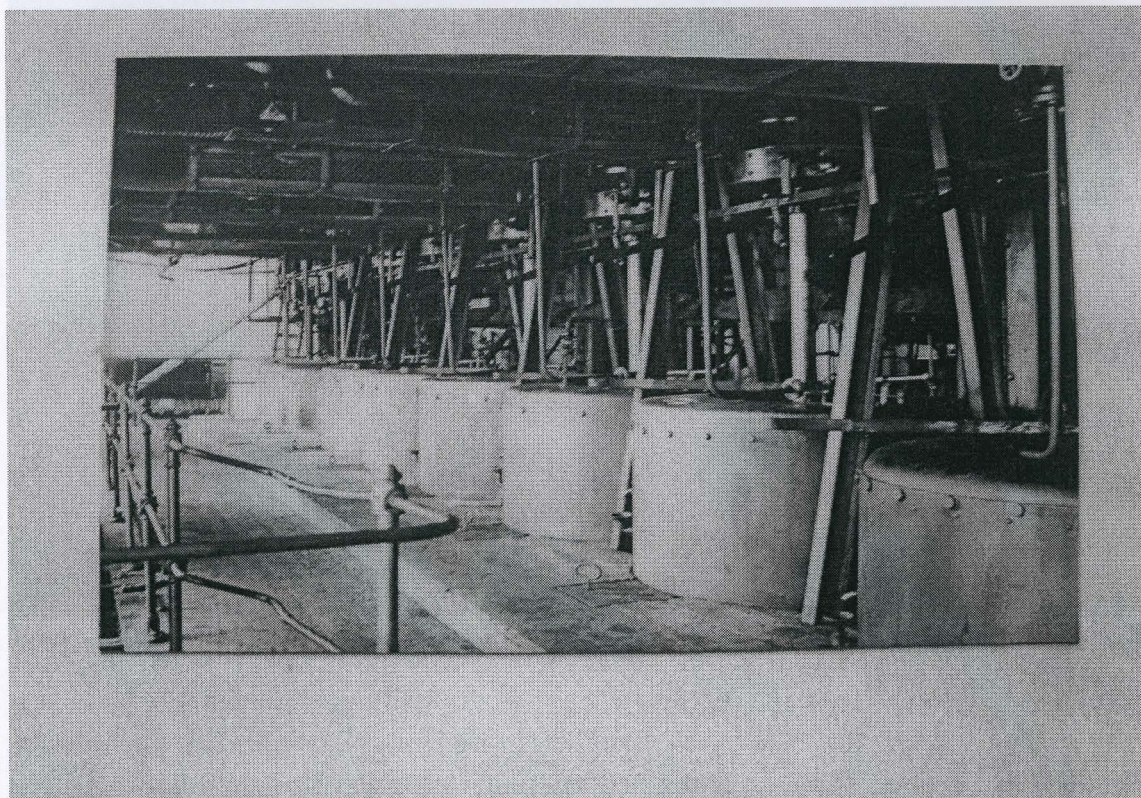


Foto č. 10. Westonovy odstředivky (fotoalbum pan Vrána)



Foto č. 11. Dostavěná stanice Khernovy vápenky (fotoalbum pan Vrána)

Foto č. 13. Filtrační zařízení – kalolisy (fotoalbum pan Vrána)

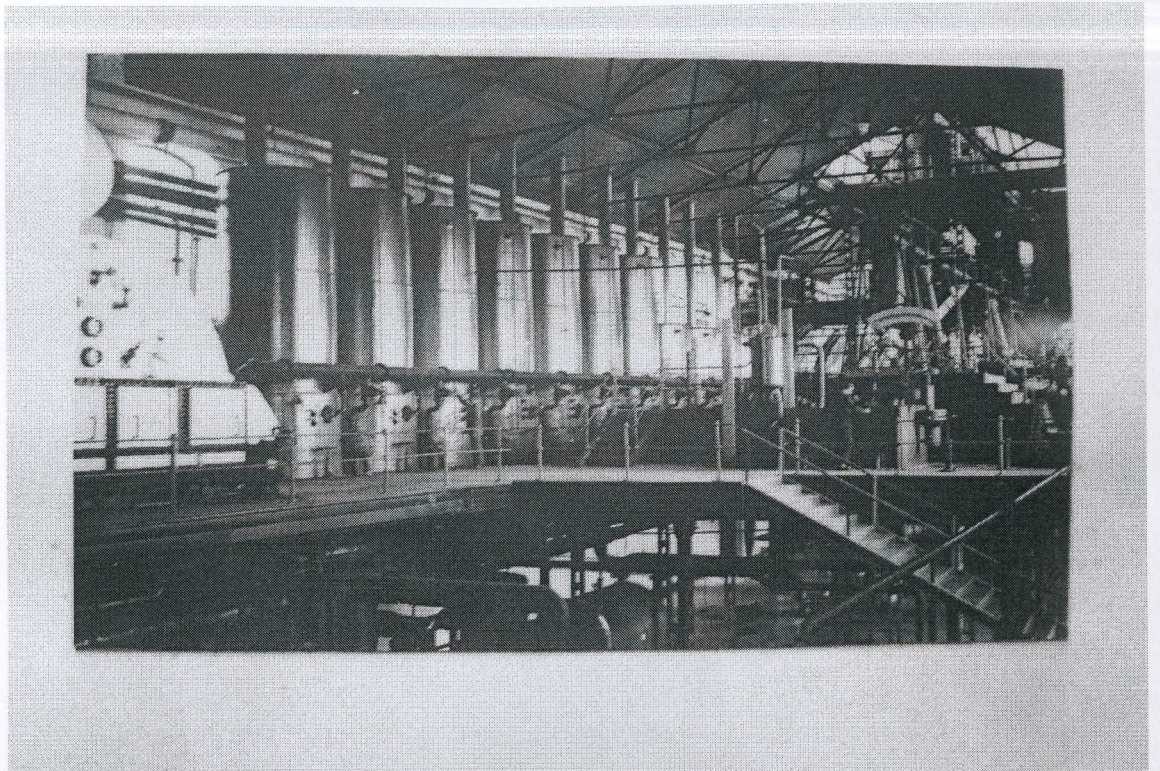


Foto č. 12. Saturační stanice (fotoalbum pan Vrána)

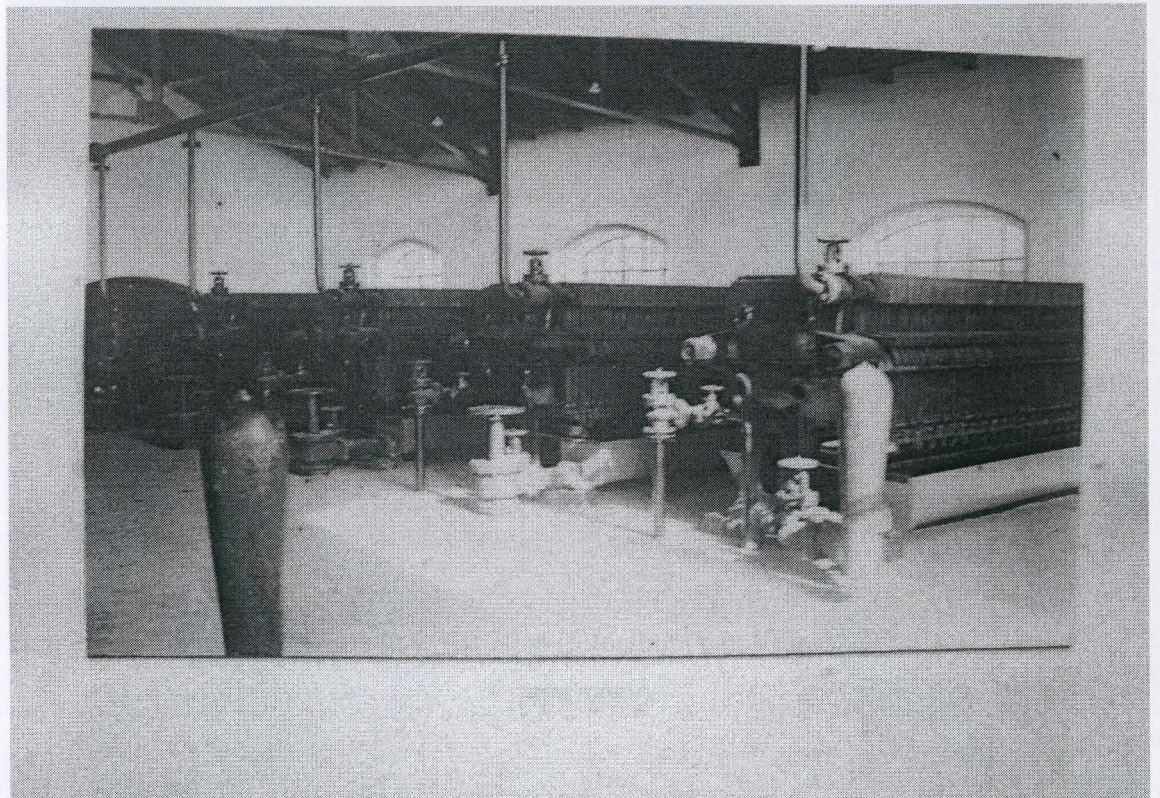


Foto č. 13. Filtrační zařízení – kalolisy (fotoalbum pan Vrána)



Foto č. 14. Hlavní tovární komín výška 70 m (fotoalbum pan Vrána)

Foto č. 15. Pohled na zařízení sušárenské části cukrovar (fotoalbum pan Vrána)

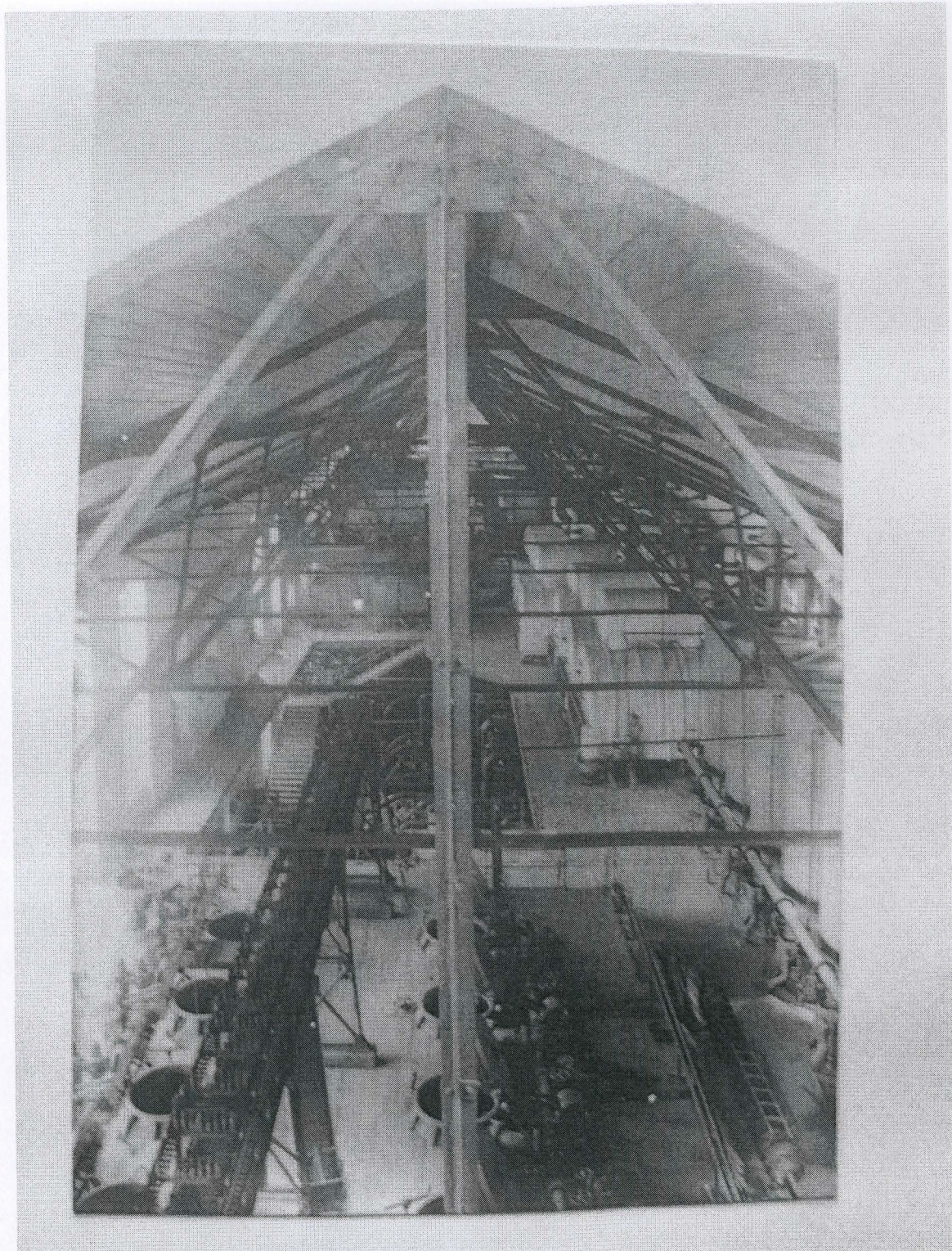


Foto č. 15. Pohled na zařízení surovárenské části cukrovar (fotoalbum pan Vrána)

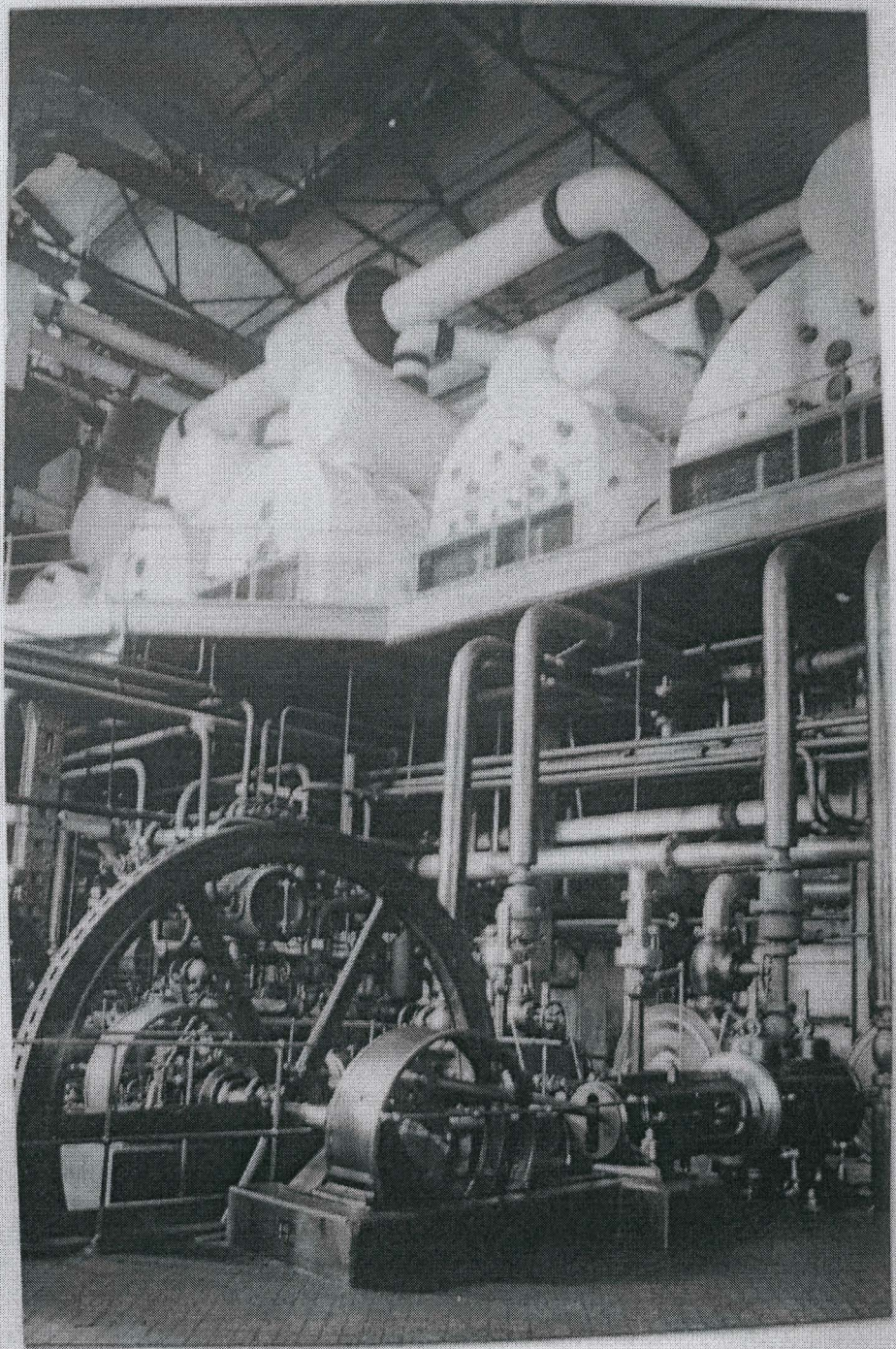


Foto č. 16. Hlavní parní stroj v surovárně (fotoalbum pan Vrána)

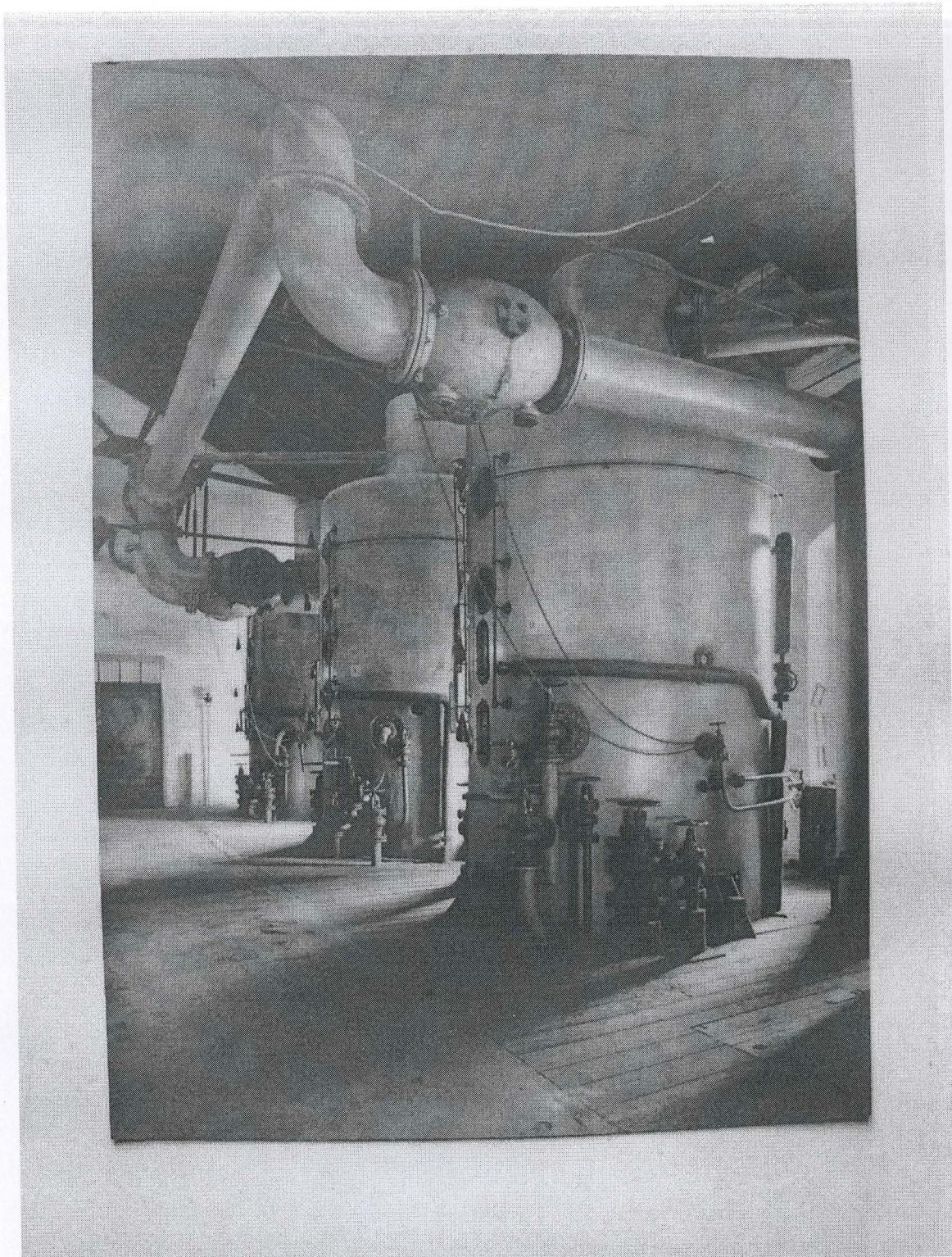
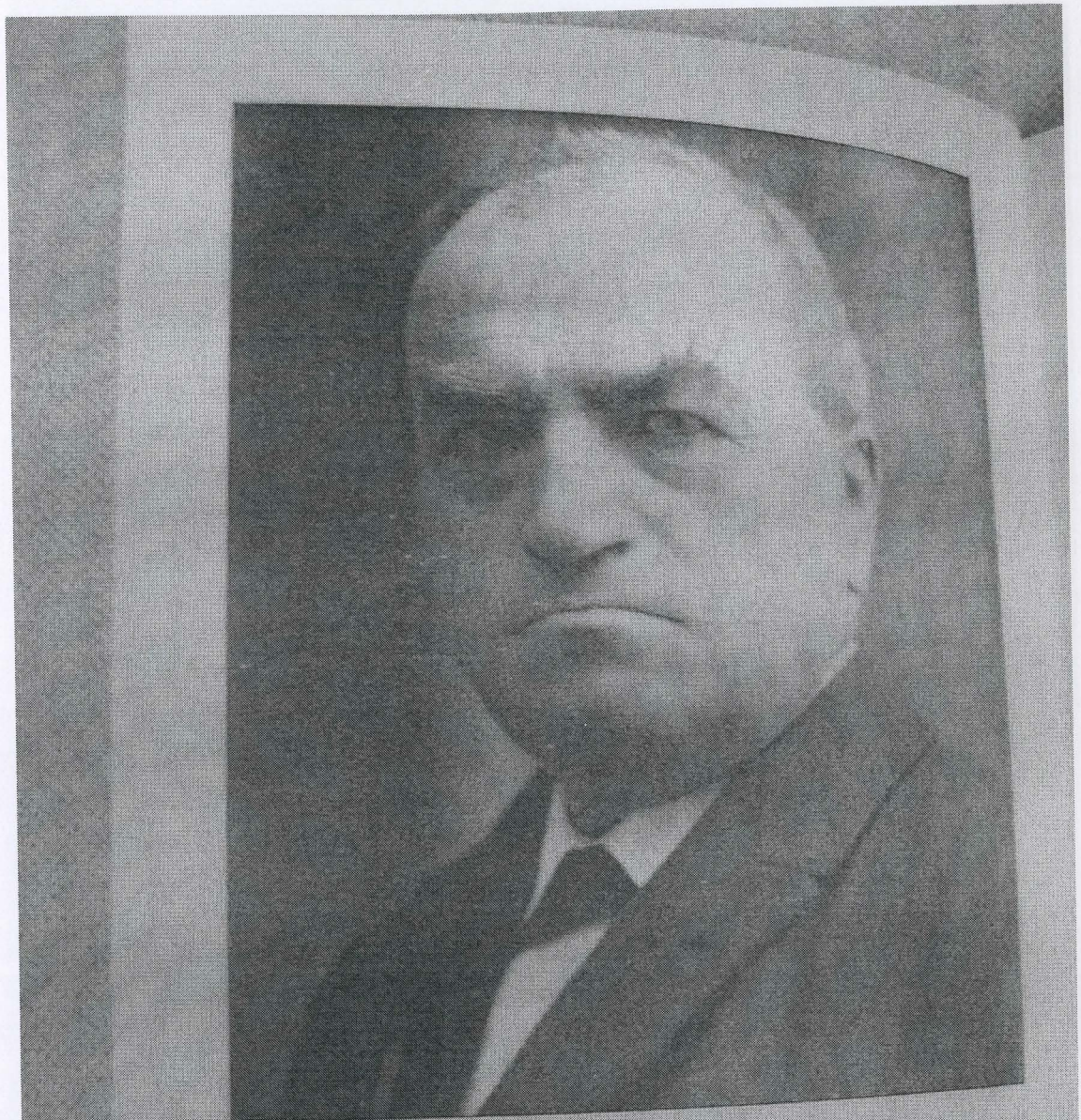


Foto č. 17. Varostroje (fotoalbum pan Vrána)

Foto č. 18. Jan Rozkošný (Fumčík, D: 90 let eskavaru v Němčičkách nad Hanou)



Dr. h. c. Jan Rozkošný

Foto č.18. Jan Rozkošný (Froněk, D: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou)



Foto č. 19. Jan Rozkošný v kroji (Froněk, D: 90 let cukrovaru v Němčicích nad Hanou)

Foto č. 20. Jan Rozkošný v 85 letech (Froněk, D: 150 let od narození Jana Rozkošného, Listy cukrovatářské a župaňské, roč. 121, 2005, čís. 9–10, s. 290–293)



Foto č. 20. Jan Rozkošný v 65 letech (Froněk, D.: 150 let od narození Jana Rozkošného, Listy cukrovarnické a řepářské, roč. 121, 2005, čís. 9 – 10, s. 290 – 293)



Foto č. 21. Socha s názvem „Svornost a svépomoc rolnictva“ s bronzovou bustou Jana Rozkošného roku 1925 (Froněk, D.: 150 let od narození Jana Rozkošného, Listy cukrovarnické a řepařské, roč. 121, 2005, čís. 9 – 10, s. 290 – 293)

Foto č. 23. Administrativní střednictvo v 30. letech (fotolibun pan Vrána)



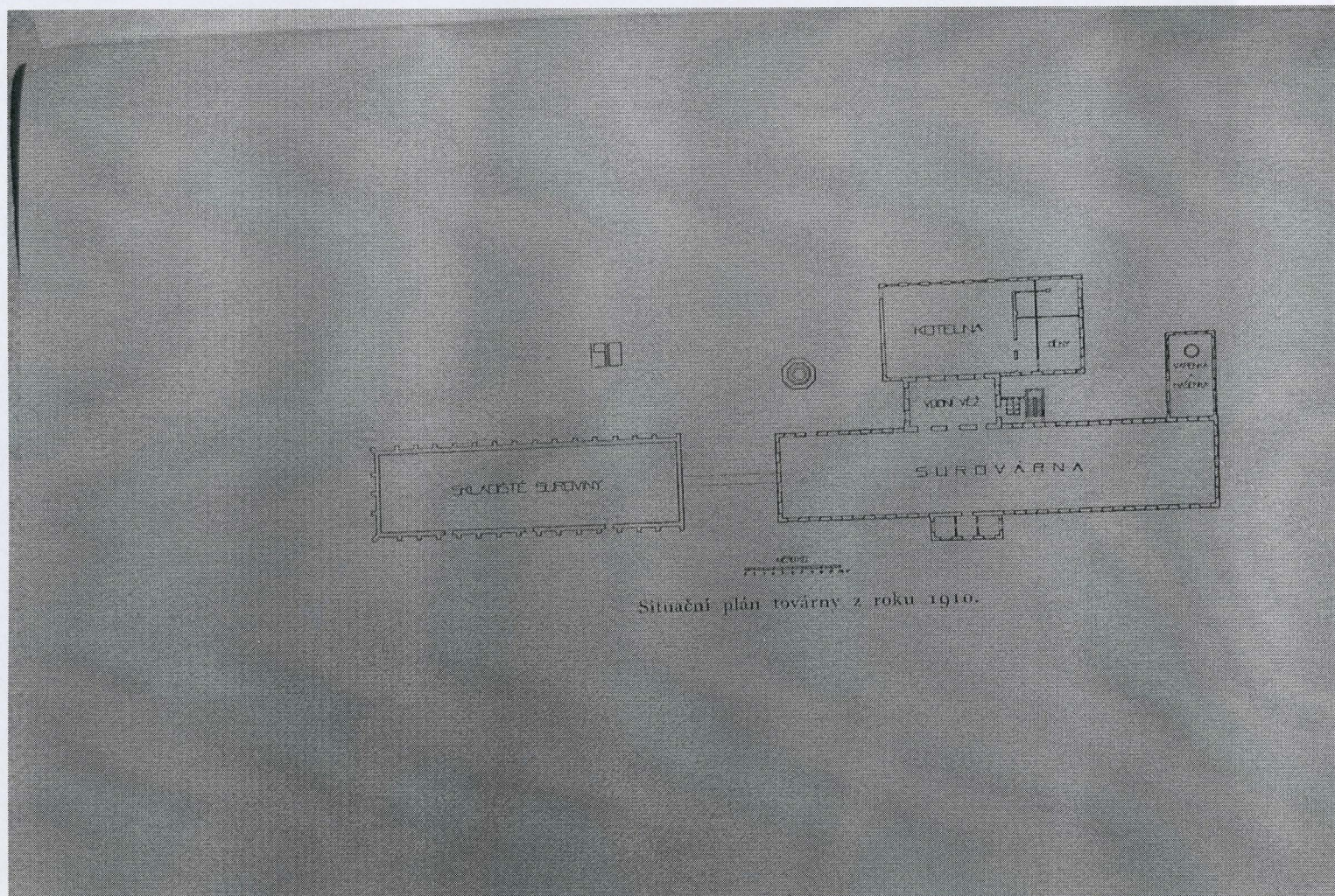
Foto č. 22. Společná fotografie správní rady cukrovaru z 30.let, uprostřed sedí předseda cukrovaru Jan Rozkošný (fotoalbum pan Vrána)



Foto č. 23. Administrativní úřednictvo v 30. letech (fotoalbum pan Vrána)



Foto č. 24. Ředitel Bedřich Ondruch se svými spolupracovníky (fotoalbum pan Vrána)



Situaceň plán továrny z roku 1910.

Foto č. 25. Situační plán továrny z roku 1910 (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané)

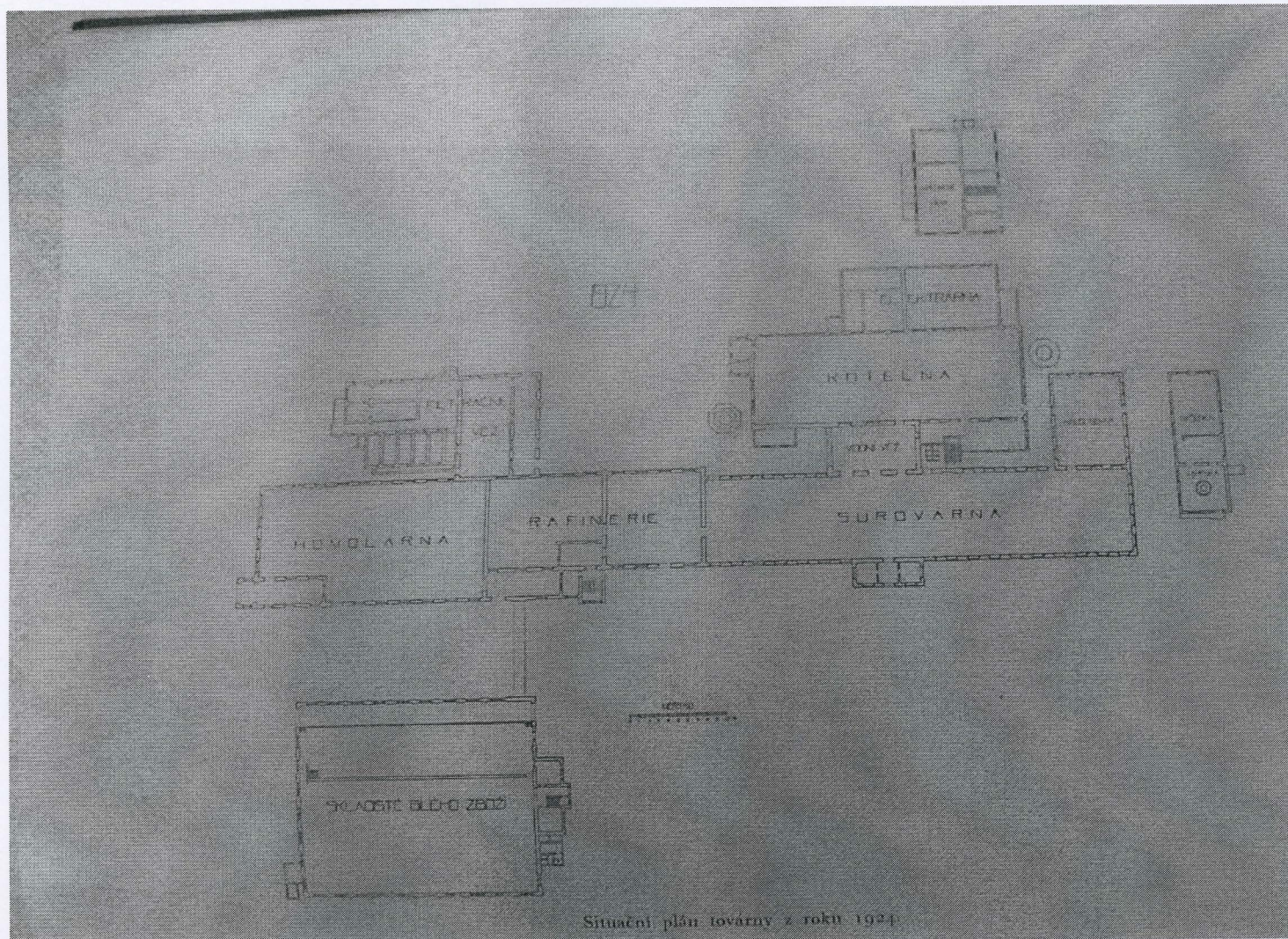


Foto č. 26. Situační plán továrny z roku 1924 (Viewegh, E.: Rolnický akciový cukrovar a rafinerie v Němčicích na Hané 1909-1924, Přerov, 1924, příloha)

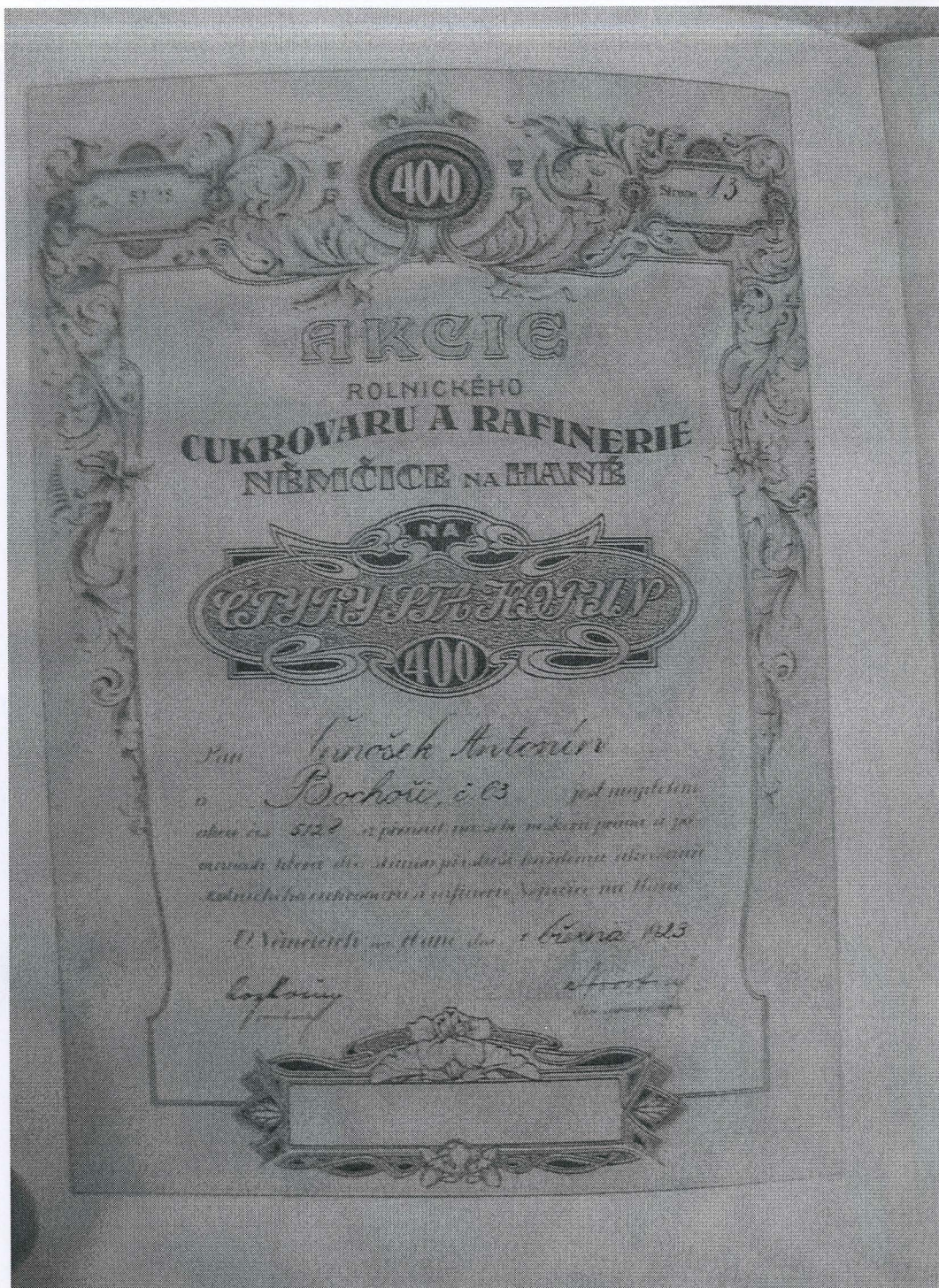


Foto č. 27. Akcie cukrovaru v hodnotě 400 K (MZA Brno)

Foto č. 28. Kniha ekol (MZA Brno)

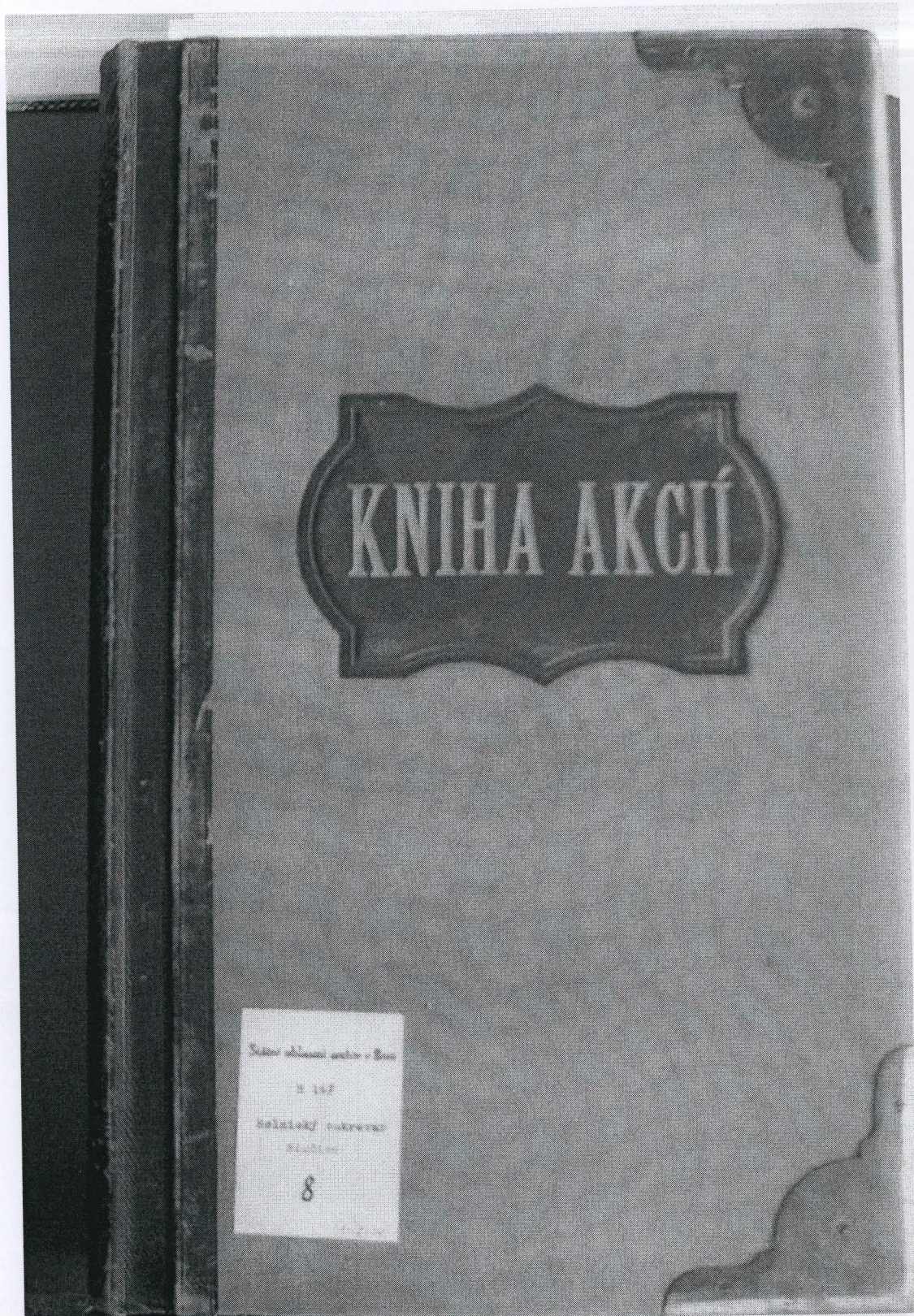


Foto č. 28. Kniha akcií (MZA Brno)

Rolnický akciový cukrovar v Němčicích

z. s. r. o. s. p. s. akciový

**ku VIII. řádné
valné hromadě,**

konání se bude

z. s. r. o. s. p. s. akciový
v sobotu dne 25. srpna 1917 o 3. hod. odpoledne
v kanceláři cukrovaru v Němčicích na Hané.

Poradí jednání:

1. Zpráva výroční a účetní za kampaň 1916/17.
2. Zpráva pp. revisorů účtů a bilance, čtení zprávy odborného revisora p. Pavla Zuny z Prahy a usnesení o schválení účtů a bilance, a o případném udělení absolutoria správě závodu.
3. Usnesení o návrhu správní rady a výboru na upouštění čistého zisku.
4. Volba 8 členů výboru na 3 roky.*)
5. Volba 2 revisorů účtů**)
6. Volné návrhy dle § 17. odst. 6. stanov.

Za správní radu:

Jan Rozkošný,
předseda

1. Každý účastník valné hromady musí se vykázat legitimací neb poukázáním, které k pozvání připojeny jsou.

2. Nesejde-li se ku horejší valné hromadě dostatečný počet akcionářů, bude se konati na základě § 19. stanov o 4. hodině odpolední téhož dne při valné hromadě s nezměněným programem, která pak nehledie k počtu přítomných akcionářů a k počtu akcií jimi zastoupených, o horejší programu písemně usnášeti se bude.

*) Z výboru poraden vystupují pánové: Macháček Anton z Víkovic, Koucky Bohumil z Čehovic, Štefek František z Dostálky H., Rozkošný Jan z Němčic, Kratva Anton z Popovic, Pozorový J. V. z Ivačovic, Zapletal Karel z Táborska, Vzdělá Anton ze Střelce. Vystupující členové výboru mohou opětně být voleni.

**) Revizory účtů pp. Dostálka Ed. z Kojalova Tr., Šelha z Motic. Vystupující revizori mohou opětně být voleni.

Páni členové výboru, kteří nově zvoleni budou, se zvou ke schůzi výboru, která v kanceláři závodu hned po ukončení valné hromady odbyvati se bude.

Foto č. 29. Pozvánka na valnou hromadu (MZA Brno)

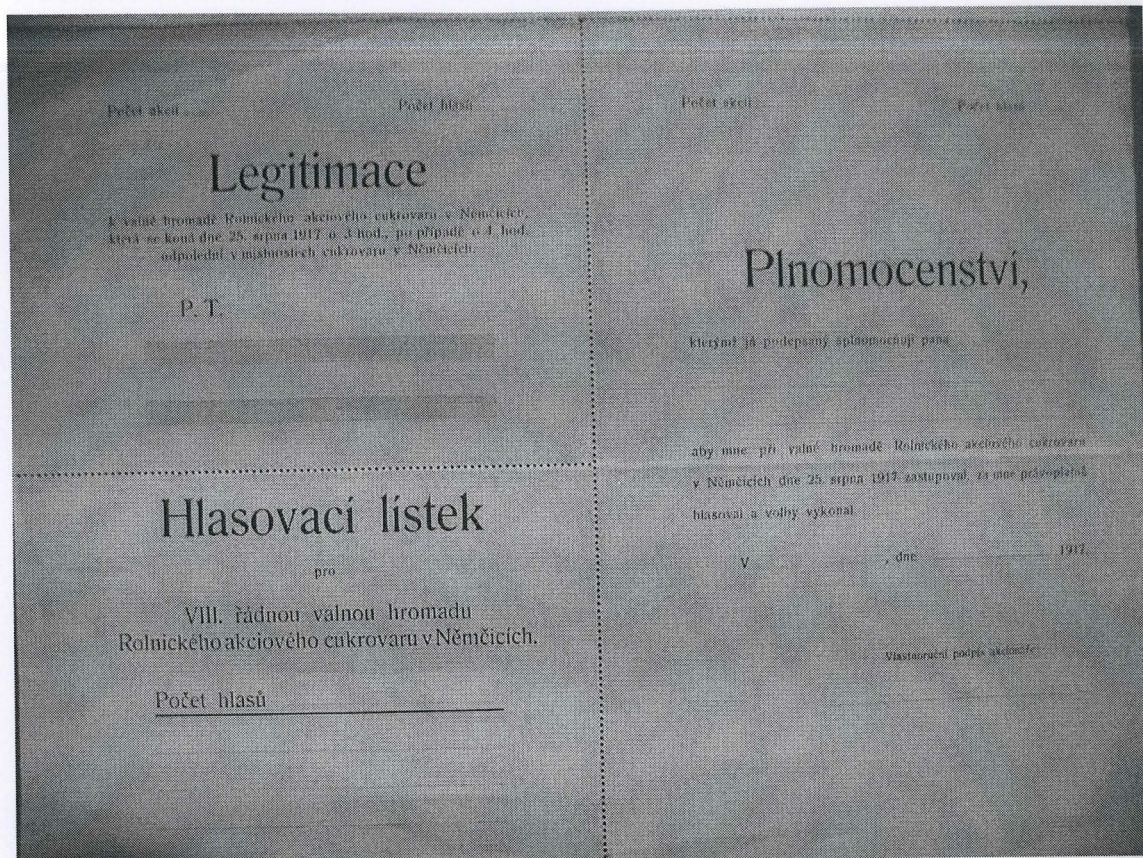


Foto č. 30. Hlasovací lístek akcionáře (MZA Brno)

Foto č. 31. Tisková výroční zpráva (MZA)

ROLNICKÝ CUKROVAR A RAFINERIE
V NĚMČICÍCH NAD HANOU

VÝROČNÍ ZPRÁVA ZA KAMPAŇ 1929-30

KU 21. ŘÁDNÉ VALNÉ HROMADĚ,
KONANÉ DNE 27. PROSINCE 1930.



Tiskárna „Morava“ dříve Rolnická tiskárna v Dřerovicích — Nakladem vlastním.

Foto č. 31. Tištěná výroční zpráva (MZA)

Úřední vysvědčení



Krajským soudem odd. II. v Olomouci
se tímto na základě ad hoc zvoleného nejvyššího
pro společenství Brnoak I strana 22. potvrduje,
že paní:

Jan Prokšický z Kienovic, jako předseda
Antonín Dvořák z Popivk
Josef Širák z Trarovic
Jan Novotný z Víceměřic } jako členové správní
Jan H. Škarný z Trarovic, a } rady
Karel Zapletal z Těšína

ku právoplatnému ustanovení firmy: "Roháčkův
alkohol u Brna v Němčičkách" oprávněně
jsou a to tak, že předseda a jeden člen správní
rady k firmě uvedené své podpisy připojí

C. k. krajský soud v Olomouci

Oddělení II. dne 22. května 1914



[Handwritten signature]
předseda oddělení

Foto č. 32. Úřední schválení členů správní rady (MZA)

Foto č. 33. Pozvánka na ustanovující valnou hromadu (MZA)

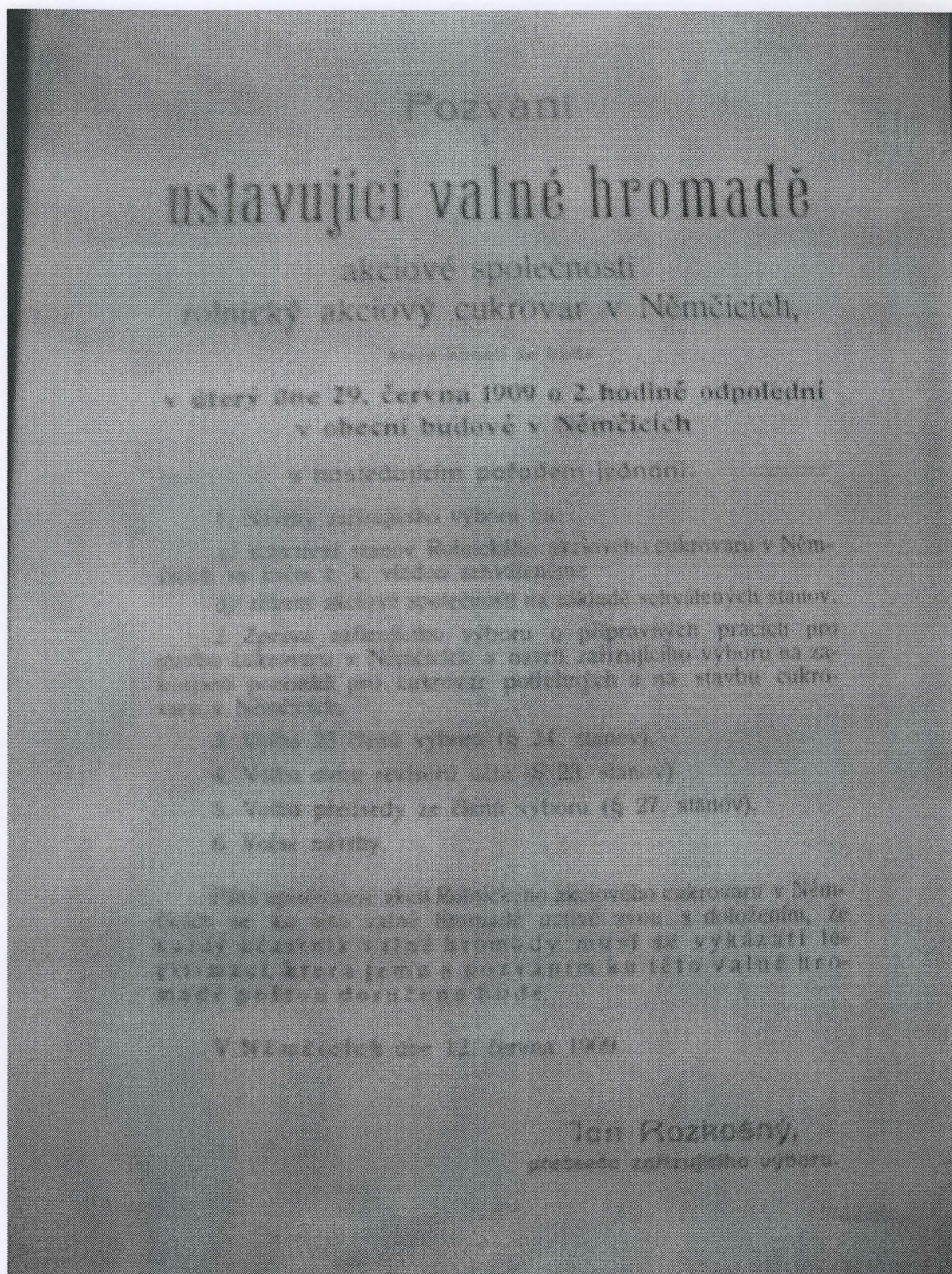


Foto č. 33. Pozvánka na ustanovující valnou hromadu (MZA)

Foto č. 34. Pozvánka na ustanovující valnou hromadu (MZA)

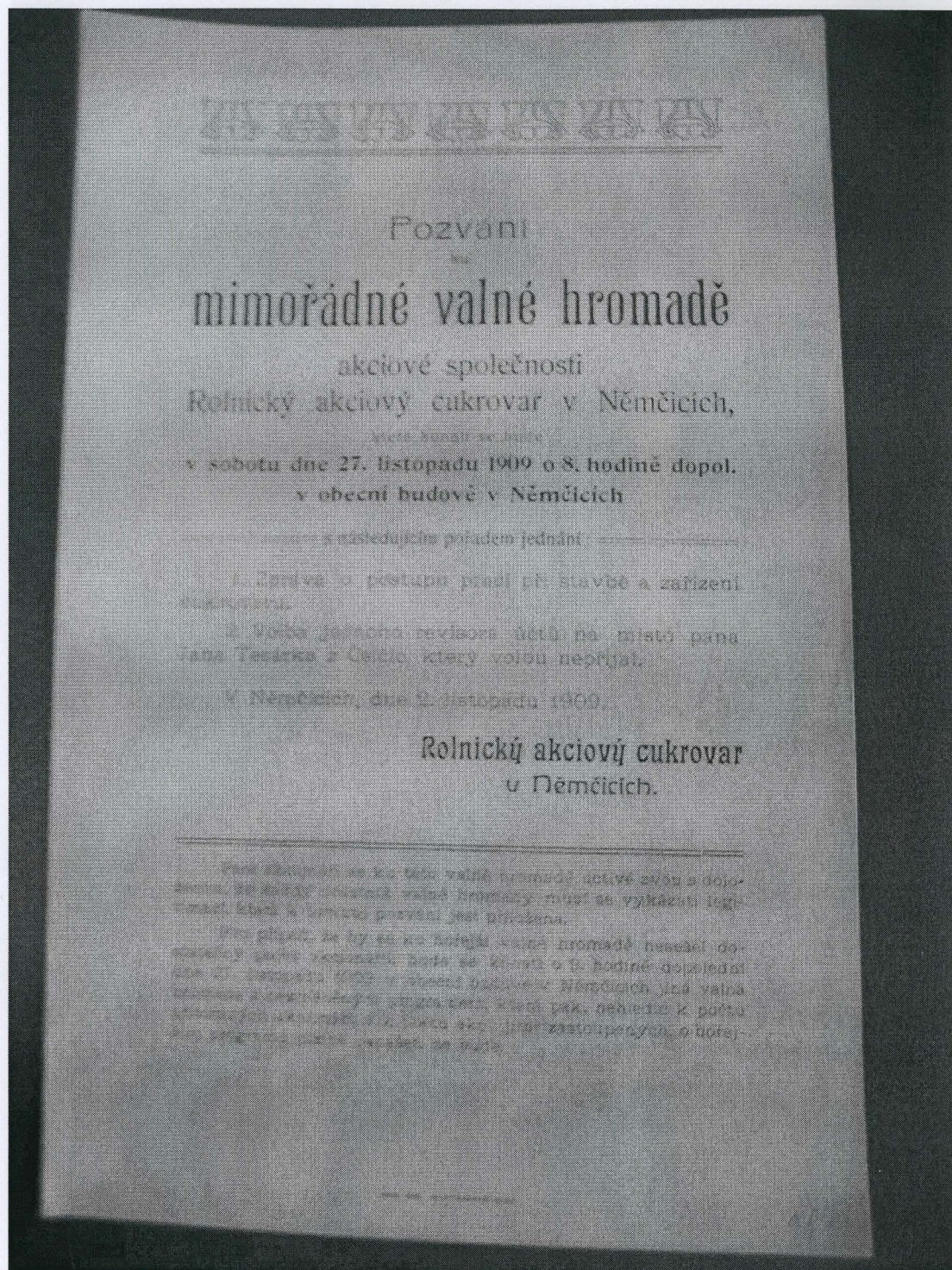


Foto č. 34. Pozvánka na mimořádnou valnou hromadu (MZA)



Foto č. 35. Ochranná známka cukrovaru (MZA)

